

STUDIJA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BOSNI I HERCEGOVINI

AKCIJA BIH CIVILNOG DRUŠTVA
I LOKALNIH VLASTI ZA ZELENU TRANZICIJU

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo prostornog
uređenja i zaštite okolice
Tuzlanskog kantona

STUDIJA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BOSNI I HERCEGOVINI

Februar 2026. godine

IMPRESSUM

Naziv studije: STUDIJA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BOSNI I HERCEGOVINI

Izdavač: Centar za razvoj i podršku

Ul. Turalibegova 36, 75000 Tuzla, BiH

Autor: MOmentum Consulting Tuzla

Lektura: prof. Maksida H. Hasanović, Tuzla BiH

Uredili: MOmentum Consulting i Centar za razvoj i podršku Tuzla

Grafička obrada: Undo Design Studio DSO, Tuzla, BiH

Fotografije korištene u ovoj publikaciji su preuzete za platforme freepik.com na osnovu ugovora o korištenju

Štampa: Off-set d.o.o. Tuzla, BiH

Tiraž: 600 primjeraka

Studija je sastavni dio projekta BH Green Triangle – BiH Zeleni trokut – akcija BiH civilnog društva i lokalnih vlasti za zelenu tranziciju. Projekat BH Green Triangle finansira Evropska unija, a realizuje Centar za razvoj i podršku iz Tuzle, u partnerstvu sa Udruženjem LINK Poduzetnički centar iz Mostara i Udruženjem LIR Evolucija iz Banja Luke, i dio je programa Podrške Evropske unije postojećim i novoosnovanim mrežama organizacija civilnog društva te podrške mrežama OCD i saradnji u oblasti životne sredine i klimatskih promjena.

Projekat od 2025. godine sufinansira Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice Tuzlanskog kantona.

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije i Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okolice Tuzlanskog kantona. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Udruženja Centar za razvoj i podršku i ni pod kojim uslovima se ne može smatrati da odražava stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA.....	7
LISTA TABELA	8
LISTA GRAFIKONA	8
SAŽETAK	9
1. UVOD	15
1.1. Pozadina i značaj istraživanja	15
1.2. Ciljevi studije.....	16
1.3. Istraživačka pitanja	18
2. KONTEKSTUALNI I TEORIJSKI OKVIR.....	23
2.1. Socioekonomske determinante energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini	23
2.2. Definicija energetske siromaštva – EU pristup i indikatori.....	28
2.3. <i>Energetsko siromaštvo i rodna dimenzija</i>	32
2.4. Institucionalni i policy okvir u Bosni i Hercegovini.....	34
2.4.1. Političko-administrativno uređenje i raspodjela nadležnosti relevantnih za energetsko siromaštvo žena	35
2.4.2. Međunarodni i evropski okvir	36
2.4.3. Strateški okvir u Bosni i Hercegovini.....	39
2.4.4. Normativni okvir.....	48
2.5. Evropske i regionalne dobre prakse u ublažavanju energetske siromaštva	51
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	55
Dizajn istraživanja.....	55
3.2. Kvantitativno istraživanje	56
3.2.1. Ciljne grupe	56
3.2.2. Uzorak i način prikupljanja podataka	57
3.3. Kvalitativno istraživanje	60
3.4. Metode statističke i kvalitativne analize	61
3.5. Posebni aspekti istraživanja	63
3.6. Etički aspekti i ograničenja istraživanja.....	64
4. SOCIOEKONOMSKI PROFIL ISPITANICA	67
5. OBIM I OBLICI ENERGETSKOG SIROMAŠTVA ŽENA.....	77
5.1. Troškovi energije i finansijski pritisak.....	77
5.2. Stambeni uslovi i energetska efikasnost	82
5.3. Višedimenzionalni obrasci energetske siromaštva žena.....	90

6. ZDRAVSTVENI, SOCIJALNI I PSIHOLOŠKI EFEKTI.....	95
6.1. Fizičko zdravlje	95
6.2. Mentalno zdravlje i stres	96
6.3. Socijalna isključenost i kvalitet života	98
7. RODNE ULOGE, ODLUČIVANJE I ENERGIJA.....	105
7.1. Odlučivanje u domaćinstvu.....	105
7.2. Uticaj tradicionalnih normi.....	109
7.3. Vrijeme i neplaćeni rad	111
8. PRISTUP MJERAMA PODRŠKE I INSTITUCIONALNI ODGOVOR	117
9. PERSPEKTIVA INSTITUCIJA, JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE I ORGANIZACIJA ..	133
CIVILNOG DRUŠTVA U ODGOVORU NA ENERGETSKO SIROMAŠTVO	133
9.1. Vidljivost organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama.....	133
9.2. Prepoznatljivost saradnje između lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva	135
9.3. Koordinacija, kapaciteti i institucionalni uslovi saradnje u oblasti energetske siromaštva	136
10. PREPORUKE	141
11. ZAKLJUČAK.....	148
12. KORIŠTENI IZVORI	150
13. PRILOZI.....	155

LISTA SKRAĆENICA

BDBiH - Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

BiH - Bosna i Hercegovina

CSR – Centar za socijalni rad

EE - Energetska efikasnost

EU - Evropska unija

FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine

FEC - Finalna potrošnja energije

FES - Friedrich-Ebert-Stiftung

JLS - Jedinica lokalne samouprave

KM - Konvertibilna marka

OCD - Organizacija civilnog društva

OIE - Obnovljivi izvori energije

OSI - Osobe sa invaliditetom

PEC - Potrošnja primarne energije

RS - Republika Srpska

SDG - *Sustainable Development Goals* (Ciljevi održivog razvoja)

SECAP - *Sustainable Energy and Climate Action Plan* (Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama)

UN - *United Nations*

USAID - *United States Agency for International Development*

LISTA TABELA

Tabela 1. Pregled uzorka kvantitativnog istraživanja	58
Tabela 2. Pregled uzorka kvalitativnog istraživanja	60
Tabela 3. Učestalost kašnjenja u plaćanju računa za energente i isključenja električne energije u domaćinstvima ispitanica	78
Tabela 4. Percepcija ugodnosti doma ispitanica tokom zimskog i ljetnog perioda	83
Tabela 5. Stanje primjene mjera energetske efikasnosti u domaćinstvima ispitanica	84
Tabela 6. Ključni dio rezultata Mann-Whitneyevog U testa pri testiranju razlika u procjeni rasprostranjenosti energetske siromaštva među domaćinstvima i percepciji pogođenosti ranjivih grupa žena energetske siromaštvom između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih	89
Tabela 7. Ključni dio rezultata Mann-Whitneyevog U testa pri testiranju razlika u indikatorima zdravstvenih i socijalnih efekata između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih	102
Tabela 8. Uticaj tradicionalnih porodičnih i društvenih normi na učešće žena u donošenju odluka o energiji i učešću u javnim politikama	109
Tabela 9. Vrijeme utrošeno na pribavljanje energenata u domaćinstvima ispitanica	112
Tabela 10. Informisanost ispitanica o postojećim programima subvencija i pomoći za troškove energije	117
Tabela 11. Razlozi neprijavljivanja na programe subvencija i pomoći za troškove energije	122
Tabela 12. Preferirane mjere podrške za ublažavanje energetske siromaštva prema mišljenju ispitanica	127

LISTA GRAFIKONA

Grafikon 1. Udio žena u ukupnom broju nezaposlenih/tražilaca posla u periodu 2020–2025. godina u FBiH, RS i BDBiH	24
Grafikon 2. Visina prosječne neto plate u periodu 2020–2025. u FBiH, RS i BDBiH	25
Grafikon 3. Procjena energetske efikasnosti doma ispitanica obuhvaćenih istraživanjem ..	82
Grafikon 4. Procjena ispitanica o rasprostranjenosti energetske siromaštva u zajednici ..	87
Grafikon 5. Procjena uticaja energetske siromaštva na kvalitet života domaćinstava	100
Grafikon 6. Procjena ličnog uticaja ispitanica na odluke u domaćinstvu o korištenju energenata i plaćanju računa	107
Grafikon 7. Percepcija dostupnosti i prilagođenosti programa subvencija i podrške domaćinstvima	118

SAŽETAK

Studija uticaja energetske siromaštva na žene u BiH analizira energetske siromaštvo u Bosni i Hercegovini kroz prizmu iskustava žena, polazeći od pretpostavke da energetske siromaštvo ne predstavlja isključivo tehničko ili finansijsko pitanje, već složen društveni fenomen koji se oblikuje kroz međudjelovanje ekonomskih uslova, stambenih karakteristika, energetske sistema, institucionalnih odgovora i rodne uloga. Nalazi relevantnih istraživanja ukazuju na to da žene imaju ključnu ulogu u svakodnevnom upravljanju energijom, brizi o članovima porodice i prilagođavanju ograničenim resursima, dok istovremeno često imaju ograničen uticaj na donošenje odluka o dugoročnim ulaganjima u energetske efikasnost.

Istraživanje sprovedeno za potrebe izrade Studije, zasnovano je na kombinaciji kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda. Kvantitativni dio istraživanja je obuhvatio anketno istraživanje provedeno među 368 žena iz različitih lokalnih zajednica u BiH, urbanih i ruralnih sredina i različitih socioekonomskih profila, sa fokusom na posebno ranjive grupe (samohrane majke, žene sa invaliditetom, žene starije od 65 godina i Romkinje). Kvalitativni dio istraživanja uključuje uvide institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva iz BiH, čime je omogućena triangulacija podataka i sagledavanje energetske siromaštva iz perspektive korisnika mjera podrške smanjenju energetske siromaštva, ali i onih koji učestvuju u njihovom dizajniranju i provođenju.

Nalazi istraživanja su ukazali da složena struktura vlasti u BiH rezultira fragmentacijom nadležnosti između entiteta, kantona i jedinica lokalne samouprave (JLS) u pogledu energetske politike, socijalne zaštite i rodne ravnopravnosti, koje funkcionišu u odvojenim institucionalnim logikama, što otežava integrisani pristup. Sa druge strane, strateški dokumenti na entitetskim i kantonalnim nivoima vlasti prepoznaju energetske tranzicije, klimatske ciljeve i socijalnu inkluziju, ali energetske siromaštvo žena nije sistemski operacionalizovano kao zasebna kategorija. Dobre evropske prakse ukazuju na potrebu kombinovanja finansijskih mjera, energetske efikasnosti i ciljanih intervencija za ranjive grupe.

Analiza socioekonomskih karakteristika ispitanica pokazuje da je energetske siromaštvo snažno povezano s niskim i srednjim nivoima prihoda domaćinstava, nezaposlenošću ili nestabilnim oblicima zaposlenja, većim brojem izdržavanih članova i ekonomskom zavisnošću. Posebno su izložene žene koje pripadaju ranjivim grupama, uključujući samohrane majke, žene starije od 65 godina, naročito one koje žive same, žene s invaliditetom i Romkinje. Među navedenim grupama energetske siromaštvo se često preklapa s drugim oblicima socijalne isključenosti, čime se povećava intenzitet i trajanje rizika.

Stambeni uslovi predstavljaju jedan od ključnih strukturnih faktora energetske siromaštva. Nalazi istraživanja pokazuju da značajan dio domaćinstava nema primijenjene osnovne mjere energetske efikasnosti, poput adekvatne izolacije, energetske efikasne stolarije ili štedljivih uređaja. Posebno je indikativan visok udio ispitanica koje nemaju primijenjenu nijednu mjeru energetske efikasnosti, pri čemu su ove situacije disproportionalno zastupljene među Romkinjama, starijim ženama i samohranim majkama. Utvrđena je statistički značajna povezanost između nivoa prihoda

domaćinstva i ocjene energetske efikasnosti stambenog objekta, što potvrđuje da mogućnost ulaganja u energetske mjere u velikoj mjeri zavisi od ekonomskog položaja.

Energetsko siromaštvo se dodatno oblikuje kroz obrasce korištenja energenata i dostupnost infrastrukture. Domaćinstva u ruralnim područjima češće se oslanjaju na čvrsta goriva, što podrazumijeva dodatni vremenski i fizički teret vezan za njihovo pribavljanje, skladištenje i korištenje. Vrijeme utrošeno na pribavljanje energenata predstavlja važan, ali često nevidljiv aspekt energetske siromaštva, koji u velikoj mjeri pada na žene i rijetko se prepoznaje u postojećim mjerama podrške.

Analiza zdravstvenih, psiholoških i socijalnih efekata pokazuje da energetsko siromaštvo ima šire posljedice koje prevazilaze finansijsku dimenziju. Dio ispitanica i članova njihovih domaćinstava navodi respiratorne probleme koje povezuju s vlagom, hladnoćom i neadekvatnim grijanjem, što ukazuje na zdravstvenu dimenziju hronične izloženosti nepovoljnim stambenim uslovima. Istovremeno, više od polovine ispitanica potvrđuje da troškovi energije i uslovi stanovanja u određenoj mjeri utiču na njihovo mentalno zdravlje, kroz stres, tjeskobu i probleme sa spavanjem, dok dio žena ne prepoznaje takav uticaj, što se u analizi razmatra kao mogući efekat dugotrajne izloženosti energetske pritiscima. Socijalni aspekti manifestuju se kroz ograničavanje društvenih kontakata i povremeno povlačenje iz socijalnih interakcija, pri čemu gotovo trećina žena navodi da zbog energetske troškova ili neadekvatnih uslova stanovanja rijetko ili povremeno izbjegava druženja, a manji, ali značajan dio, to čini često, što ukazuje na prisutnu, ali često prikrivenu socijalnu isključenost.

Analiza rodni uloga i odlučivanja u upravljanju energijom u domaćinstvu, ukazuje na to da žene, iako imaju centralnu ulogu u svakodnevnom upravljanju navedenim pitanjem, često nemaju presudnu riječ u donošenju odluka o većim ulaganjima u energetske efikasne mjere. To ukazuje na nesklad između odgovornosti i moći te predstavlja važan mehanizam reprodukcije energetske siromaštva i ograničava mogućnosti izlaska iz njega.

Perspektive institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva (OCD) potvrđuju da energetsko siromaštvo predstavlja prepoznat problem, ali i da ne postoji jedinstven, koordiniran i rodno osjetljiv odgovor. Mjere se najčešće provode fragmentirano, kroz sisteme socijalne zaštite i jednokratne subvencije, uz ograničeno praćenje efekata i bez sistematskog korištenja rodno razvrstanih podataka. Organizacije civilnog društva imaju značajnu ulogu u radu s ranjivim grupama žena, ali njihovo uključivanje u faze planiranja politika energetske siromaštva ostaje ograničeno. Samo manji dio ispitanica upoznat je sa postojećim programima pomoći smanjenju energetske siromaštva, te je identifikovan deficit informacija i ograničena vidljivost mjera. Prema nalazima istraživanja, percepcija neprilagođenosti i administrativne barijere dodatno smanjuju pristup ovim mjerama.

Analiza prema nivou administrativnih jedinica u BiH nije utvrdila statistički značajne razlike u osnovnim indikatorima energetske opterećenja, što upućuje na strukturnu rasprostranjenost problema na teritoriji cijele države. Međutim, razlike se jasnije profiliraju na nižim prostornim nivoima i u odnosu urbano-ruralnog konteksta. U ruralnim sredinama izraženiji su nepovoljni stambeni uslovi, veća zastupljenost energetske neefikasnog stambenog fonda i oslanjanje na čvrsta goriva, uz ograničeniji pristup informacijama i programima podrške od strane žena. Navedeno ukazuje na to da teritorijalni kontekst, posebno ruralna lokacija, predstavlja značajan faktor rizika u intenzitetu i strukturi energetske siromaštva žena.

Preporuke date u dokumentu usmjerene su na razvoj integrisanog i rodno osjetljivog pristupa koji povezuje energetske politiku, socijalnu zaštitu i politike ravnopravnosti spolova. Naglašava se potreba za jačanjem institucionalne koordinacije, posebno saradnje između OCD i

JLSunapređenjem dostupnosti i vidljivosti programa podrške, pojednostavljenjem administrativnih

procedura te usmjeravanjem prema ranjivim grupama žena i ruralnim zajednicama. Poseban akcenat stavljen je na kombinovanje mjera povećanja raspoloživog dohotka sa ulaganjima u energetske efikasnost stambenog fonda, jačanje uloge žena u donošenju odluka o energiji te uspostavljanje sistemskog praćenja i evaluacije efekata politika u oblasti energetskog siromaštva.

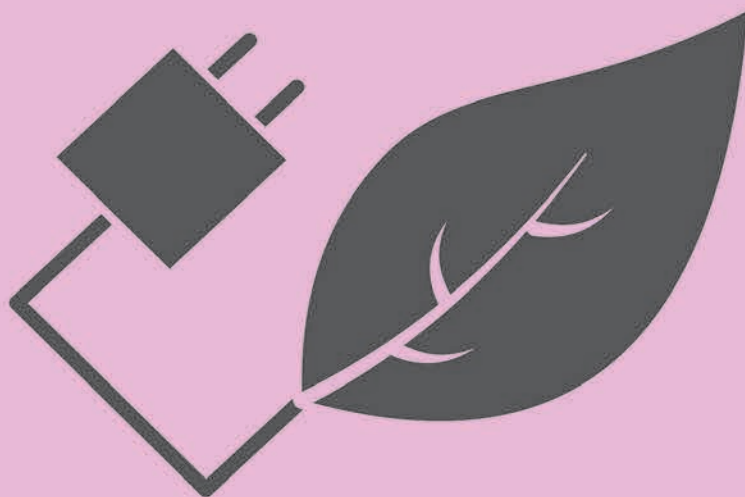
Zaključno, Studija potvrđuje da energetska siromaštva žena u BiH nije izolovan problem i isključivo vezan za prihode, već višedimenzionalni fenomen koji proizlazi iz međudjelovanja niskih prihoda, nepovoljnih stambenih uslova, fragmentiranog institucionalnog okvira i rodno strukturiranih uloga u domaćinstvu. Empirijski nalazi ukazuju na snažnu povezanost socioekonomskog statusa, teritorijalnog konteksta i raspodjele moći u odlučivanju s intenzitetom energetskog opterećenja, uz izražene zdravstvene i socijalne posljedice, što zahtijeva integrisane, rodno osjetljive politike koje istovremeno adresiraju prihodnu ranjivost, unapređenje energetske efikasnosti, institucionalnu koordinaciju i osnaživanje žena u procesima odlučivanja.

1.

UVOD

1. UVOD

1.1. Pozadina i značaj istraživanja

Studija za analizu uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini izrađena je u okviru projekta „BH Green Triangle - BH Zeleni Trokut“, čiji je cilj jačanje uticaja civilnog društva u Bosni i Hercegovini u oblasti zaštite okoliša i klimatskih promjena, kroz izgradnju kapaciteta, unapređenje saradnje organizacija civilnog društva sa vlastima, te javnu kampanju regionalne mreže „GreenWorks“ i drugih OCD-a iz BiH. Projekat finansira Evropska Unija, a provodi Centar za razvoj i podršku Tuzla u partnerstvu sa LINK Poduzetničkim centrom iz Mostara i LIR evolucija iz Banja Luke. Projekat podstiče aktere u procesima reformi na lokalnom nivou u oblasti dekarbonizacije, prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena, okupljajući OCD iz BiH, zastupljene u GreenWorks mreži, prethodno uspostavljenoj u okviru projekta finansiranog od strane EU (2021–2023), i jedinice lokalne samouprave, inkluzivnim participativnim pristupom u kreiranju javnih politika. Jedinice lokalne samouprave koje učestvuju u projektu su: Milići, Teočak, Gradačac, Srebrenik, Travnik, Gornji Vakuf-Uskoplje, Stolac, Ljubinje, Jablanica, Trebinje, Brod, Čelinac, Srbač, Kostajnica i Kozarska Dubica.

Projekat obuhvata kampanju podizanja javne svijesti o značaju ekoloških reformi, dekarbonizacije i korištenja održive energije, uz jačanje saradnje OCD-a i vlasti na lokalnom nivou. Također, predviđena je izrada i distribucija 15 SECAP-a (Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama), analiza njihovih efekata, izrada studija i publikacija te zastupanje interesa građana kroz informativne i medijske aktivnosti.

Energetsko siromaštvo predstavlja široko definisan i višedimenzionalan problem koji proizlazi iz neadekvatnih ili neefikasnih socioekonomskih politika, a dodatno se produbljuje kroz neodržive sisteme proizvodnje i potrošnje energije. Poseban izazov predstavlja liberalizacija energetske tržišta u uslovima nedostatka zaštitnih mehanizama za potrošače i kontinuiranog rasta cijena energenata.

Evropska komisija, kroz svoje preporuke, navodi tri ključna pokazatelja energetske siromaštva:

- 1. nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma,**
- 2. postojanje dospjelih i neplaćenih računa za energiju,**
- 3. loši stambeni uslovi u vidu krovova koji prokišnjavaju, vlažnih zidova, podova ili temelja, kao i truleži u prozorskim okvirima i podnim strukturama.**

S obzirom na navedeno, energetsko siromaštvo predstavlja kompleksan društveno-ekonomski izazov koji zahtijeva sveobuhvatan i interdisciplinarni pristup njegovom sagledavanju i rješavanju.

Energetsko siromaštvo predstavlja jedan od najsloženijih izazova savremenog društva u Bosni i Hercegovini. Ono se ne ogleda samo u nedostatku finansijskih sredstava za pokrivanje troškova energije, već i u nedostatku adekvatne infrastrukture, zastarjelih tehnologija grijanja i hlađenja, kao i u socioekonomskim i rodnim nejednakostima koje dodatno produbljuju ovaj problem.

Nedostatak pristupa pouzdanim i pristupačnim energetske resursima ima direktne posljedice po kvalitet života, zdravlje i društvenu uključenost građana. Žene, kao najčešći nosioci brige o domaćinstvu, djeci i starijim članovima porodice, nerijetko snose najveći teret ovih problema.

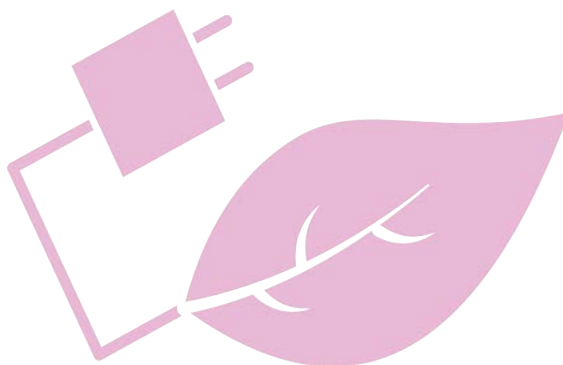
Naime, energetska siromaštvo disproportionalno pogađa žene, naročito u domaćinstvima sa nižim prihodima, jednoroditeljskim porodicama i ruralnim sredinama.¹

Kao što će biti dodatno elaborirano u nastavku, recentna istraživanja i relevantni izvori ukazuju da žene u Bosni i Hercegovini imaju niže prosječne prihode, ograničeniji pristup vlasništvu nad imovinom i slabiju ekonomsku nezavisnost u odnosu na muškarce. Time postaju izloženije riziku od energetske siromaštva jer im je otežan pristup subvencijama i programima podrške koji često zahtijevaju formalno vlasništvo nad stambenim objektom. Posebno ranjive grupe – samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom i pripadnice romske zajednice – suočavaju se s kombinacijom ekonomskih, socijalnih i kulturoloških prepreka koje ih dovode u izrazito nepovoljan položaj.

S tim u vezi, jedna od aktivnosti projekta BH Triangle jest i izrada Studije uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini, čiji cilj je egzaktnim indikatorima ukazati na trenutno stanje, vrste, oblike, obime, količine, načine i faktore koji utiču na energetska siromaštva sa fokusom na žene, te da, pored ostalog, posluži kao osnova (OCD i nadležnim predstavnicima bh. vlasti) za definisanje načina preventivnog djelovanja, pravaca i modela koji će doprinijeti smanjenju negativnih uticaja. Pored toga, Studija treba da bude i sredstvo za poboljšanje dijaloga na relaciji civilno društvo i vlast, te da podstičući proces dekarbonizacije u konačnici doprinese zaštiti okoliša i energetske tranziciji, kao i borbi protiv klimatskih promjena.

Metodologija izrade Studije uvažava sljedeće: kontekst političko-administrativnog uređenja BiH, socioekonomski kontekst, rodnu dimenziju, energetske i ekološke kontekst, kulturni i društveni kontekst, ulogu civilnog društva i dijalog s vlastima, regionalne i lokalne specifičnosti, međunarodni i donatorski kontekst. Jedan od principa jest usklađenost sa međunarodnim i evropskim obavezama BiH (SDG 5 i SDG 7, Pariški sporazum, Zelena agenda za Zapadni Balkan) te domaćim zakonodavstvom i strategijama (Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, sektorske strategije iz oblasti zaštite okoliša, energetske efikasnosti i sl., entitetske i kantonalne razvojne i sektorske strategije i dr.).

Na taj način, ova studija nema samo analitički karakter, već može predstavljati instrument za kreiranje konkretnih preporuka, koje će istovremeno biti zasnovane na dokazima i osjetljive na potrebe žena. Očekuje se da će poslužiti kao vrijedan resurs organizacijama civilnog društva, institucijama i donosiocima odluka, nudeći uvid u stvarno stanje i praktične smjernice za kreiranje politika koje doprinose smanjenju energetske siromaštva i jačanju društvene jednakosti.

¹ European Parliamentary Research Service (2023), *Gender aspects of energy poverty*, Brussels: European Parliament, dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266210/EPRS_ATA\(2023\)739349_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266210/EPRS_ATA(2023)739349_EN.pdf), pristupljeno 05.02.2026.

1.2. Ciljevi studije

Generalni cilj istraživanja bio je procijeniti uticaj energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini kroz identifikaciju njegovih oblika, obima, uzroka i posljedica, te utvrditi rodne specifičnosti u pristupu energiji i snalaženju sa energetske troškovima.

Svrha istraživanja je, na osnovu prikupljenih podataka i indikatora, razviti set praktičnih i rodno osjetljivih preporuka i modela djelovanja koji će omogućiti kreiranje učinkovitih javnih politika i preventivnih mjera za smanjenje energetske siromaštva, uz istovremeno jačanje dijaloga između civilnog društva i institucija vlasti.

Na osnovu navedenog, te metodološkog okvira i potreba projekta, definisani su i specifični ciljevi Studije prezentirani u nastavku.

SC1. Identifikovati obim i karakteristike energetske siromaštva među ženama u Bosni i Hercegovini

Cilj je na osnovu prikupljenih podataka sagledati u kojoj mjeri su žene pogođene energetske siromaštvom, koristeći pokazatelje utvrđene u okviru Studije, uključujući teškoće u podmirivanju troškova energije, kašnjenje u plaćanju računa, uslove stanovanja i dostupnost adekvatnog grijanja. Analiza je usmjerena na utvrđivanje rasprostranjenosti energetske siromaštva među ženama, kao i osnovnih obrazaca koji se javljaju u različitim socioekonomskim i životnim okolnostima.

SC2. Analizirati rodni aspekt energetske siromaštva i način na koji žene snose njegove posljedice

Ovaj cilj usmjeren je na ispitivanje specifičnih načina na koje energetske siromaštvo utiče na žene u odnosu na njihove uloge u domaćinstvu, ekonomski položaj i odgovornosti koje imaju u svakodnevnom životu. Posebna pažnja posvećuje se razumijevanju rodne uloge, odgovornosti za vođenje domaćinstva i brigu o članovima porodice, kao i ograničenom učešću u donošenju odluka, koji oblikuju iskustvo energetske siromaštva među ženama, naročito među onima koje pripadaju ranjivim kategorijama.

SC3. Procijeniti dostupnost i primjenu postojećih mjera i programa podrške iz perspektive žena

Cilj ove analize je sagledati u kojoj mjeri su žene upoznate sa postojećim mjerama i programima podrške za ublažavanje energetske siromaštva, te da li i na koji način te mjere koriste. Studija nastoji identifikovati prepreke na koje žene nailaze prilikom pokušaja ostvarivanja prava na subvencije i druge oblike pomoći, uključujući administrativne zahtjeve, informisanost i uslove za pristup mjerama, a na osnovu iskustava samih žena i relevantnih aktera uključenih u istraživanje.

SC4. Formulirati preporuke za unapređenje odgovora institucija i lokalnih zajednica na energetske siromaštvo žena

Završni cilj Studije je da na osnovu nalaza istraživanja pruži preporuke za unapređenje postojećih mjera i praksi u oblasti ublažavanja energetske siromaštva, sa posebnim fokusom na položaj žena. Preporuke su usmjerene na jačanje uloge institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva u kreiranju i provođenju mjera koje odgovaraju stvarnim potrebama žena pogođenih energetske siromaštvom, u skladu s ciljevima projekta.

1.3. Istraživačka pitanja

Formulisanje istraživačkih pitanja predstavljalo je ključni korak u dizajniranju metodologije, jer je odredilo fokus studije i usmjerilo proces prikupljanja i analize podataka. U kontekstu energetske siromaštva s rodnom dimenzijom, kao i postavljenim ciljem istraživanja, istraživačka pitanja su morala obuhvatiti širok spektar aspekata kao i ekonomske, tehničke, socijalne, zdravstvene, kulturne i institucionalne faktore, vodeći računa o specifičnosti konteksta u kojem se istraživanje sprovodi, odnosno političko-administrativnog uređenja BiH, socioekonomskog, energetske i ekološkog, kulturnog i društvenog konteksta, uloge civilnog društva i dijaloga s vlastima, regionalne i lokalne specifičnosti, međunarodnog i donatorskog konteksta. Na taj način obezbijeđeno je pružanje sveobuhvatne slike problema i ponuđene su preporuke usklađene sa stvarnim potrebama žena, ali i sa mogućnostima sistema.

Predložena su sljedeća ključna istraživačka pitanja:

1. Koji su najčešći oblici i manifestacije energetske siromaštva među ženama u BiH?
2. Koji su glavni uzroci energetske siromaštva među ženama u Bosni i Hercegovini i na koji način se razlikuju u urbanim i ruralnim zajednicama, te između različitih regija u BiH?
3. Kako socioekonomski faktori, uključujući prihod, zaposlenost, vlasništvo nad imovinom i pristup finansijskim instrumentima, oblikuju ranjivost žena na energetske siromaštvo?
4. U kojoj mjeri kulturne norme i tradicionalne rodne uloge utiču na mogućnost žena da učestvuju u donošenju odluka o energiji u domaćinstvu i zajednici?
5. Koje su specifične grupe žena (samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje) najviše pogođene energetskim siromaštvom i kako se njihovi izazovi razlikuju?
6. Koji su zdravstveni i socijalni efekti energetske siromaštva na žene i njihove porodice, uključujući pojavu respiratornih bolesti, psihološkog stresa i socijalne izolacije?
7. U kojoj mjeri postojeće politike, programi i subvencije doprinose smanjenju energetske siromaštva i u kojoj mjeri su one dostupne ženama?
8. Koje barijere sprečavaju žene da koriste dostupne programe podrške i kako ih je moguće ukloniti?
9. Koje mjere i modeli javnih politika se pokazuju kao najefikasniji u smanjenju energetske siromaštva među ženama i kako ih je moguće prilagoditi lokalnom kontekstu u BiH?
10. Na koji način se može ojačati saradnja i dijalog između organizacija civilnog društva i institucija vlasti u oblasti smanjenja energetske siromaštva?
11. Kako žene percipiraju energetske siromaštvo i koje preporuke daju za oblikovanje politika i programa koji bi odgovarali njihovim potrebama?
12. Koje specifičnosti političko-administrativnog, socioekonomskog i kulturno-društvenog konteksta Bosne i Hercegovine utiču na pojavu i dinamiku energetske siromaštva?
13. Na koji način postojeći zakonski i strateški okvir u BiH tretira energetske siromaštvo i da li uključuje rodnu dimenziju?

Indikatori

Indikatori predstavljaju kvantitativne i kvalitativne mjerne pokazatelje koji omogućavaju sistematsku procjenu različitih aspekata energetske siromaštva među ženama. Njihova uloga je dvostruka: prvo, omogućavaju identifikaciju i mjerenje specifičnih faktora koji doprinose pojavi i intenzitetu energetske siromaštva; drugo, služe kao osnova za analizu uticaja na zdravlje, socijalni život, ekonomske prilike i participaciju žena u odlučivanju o energiji. Pravilno definisani indikatori omogućavaju da se empirijski podaci povežu s kontekstualnim faktorima – političko-administrativnim, socioekonomskim, rodnom, kulturnim i energetskim – čime se postiže holistički uvid u problem i pruža osnova za oblikovanje ciljnih i rodno osjetljivih politika i mjera.

Za potrebe predmetnog istraživanja indikatori su svrstani u sljedeće grupe:

Političko-administrativni indikatori

Ovi indikatori prate zakonski i strateški okvir, implementaciju politika i dostupnost programa podrške na različitim nivoima vlasti (državni, entitetski, kantonalni, lokalni). Njihov značaj leži u tome što omogućavaju analizu uticaja političko-administrativne struktura BiH na raspodjelu resursa i efikasnost mjera za smanjenje energetske siromaštva među ženama. Integracijom ovih indikatora u studiju moguće je sagledati praznine u zakonodavstvu, nivo koordinacije između institucija i rodnu osjetljivost politika, u skladu sa složenom političkom strukturom BiH.

Socioekonomski indikatori

Socioekonomski indikatori mjere ekonomske kapacitete žena i domaćinstava uključujući prihod, zaposlenost, vlasništvo nad imovinom, pristup finansijskim instrumentima i subvencijama. Oni su značajni u identifikaciji ekonomskih barijera koje povećavaju ranjivost žena na energetske siromaštvo. U kontekstu BiH ovi indikatori pomažu u sagledavanju regionalnih razlika, niske stope zaposlenosti žena, ekonomskih nejednakosti i otežanog pristupa kreditima i resursima, što direktno utiče na sposobnost žena da obezbijede adekvatnu energiju u domaćinstvu.

Rodno-specifični indikatori

Ovi indikatori prate ulogu i iskustva žena u domaćinstvima i zajednici uključujući autonomiju u odlučivanju o energiji, vrijeme i trud u upravljanju energijom, brigu o porodici i sudjelovanje u javnim procesima. Njihov značaj je u tome što omogućavaju sagledavanje rodne nejednakosti i uticaja tradicionalnih normi na mogućnost žena da pristupe energiji i učestvuju u politikama energetske zaštite. Poseban fokus stavlja se na ranjive grupe poput samohranih majki, starijih žena, žena s invaliditetom i Romkinja.

Zdravstveno-socijalni indikatori

Ovi indikatori mjere posljedice energetske siromaštva po zdravlje i socijalni život žena i njihovih porodica, što uključuje učestalost respiratornih bolesti, psihološki stres, socijalnu izolaciju, kao i ograničavanje troškova za hranu, obrazovanje i zdravstvo. Njihov značaj je u omogućavanju razumijevanja direktnih i indirektnih efekata energetske neadekvatnosti na kvalitet života, što je ključno za planiranje preventivnih mjera i socijalnih intervencija.

Indikatori ranjivosti

Ovi indikatori obuhvataju faktore koji povećavaju rizik od energetske siromaštva pojedinaca ili grupa, uključujući tip domaćinstva, geografski položaj, stambene uslove, starosnu dob i etničku pripadnost. Njihova funkcija je identifikacija specifične podgrupe žena koje su najugroženije i omogućavaju usmjeravanje politika i mjera prema njihovim potrebama. Oni također reflektuju regionalne i lokalne specifičnosti, kao i kulturno-društveni kontekst.

Sociodemografski indikatori

Ovi indikatori prate osnovne karakteristike žena, uključujući dob, obrazovanje, bračni status, etničku i kulturnu pripadnost. Njihov značaj je u identifikaciji obrazaca energetske ranjivosti u različitim demografskim grupama i omogućavanju prilagođene intervencije koja uzima u obzir rodne, kulturne i društvene norme u BiH.

Svaka grupa indikatora je pažljivo odabrana kako bi reflektovala složenost konteksta u BiH – političko-administrativni, socioekonomski, rodni, energetske i kulturno-društveni. Integracijom ovih indikatora u istraživanje bilo je moguće dobiti holistički uvid u uzroke, obime i posljedice energetske siromaštva među ženama, što omogućava formulaciju ciljanih i rodno osjetljivih politika i mjera.

Korištene metode obuhvataju ranije opisani metodološki pristup, kombinirajući kvantitativne podatke prikupljene putem *online* upitnika, kvalitativne podatke iz fokus grupa i polustrukturisanih intervjuja, te sekundarne izvore, uključujući statističke podatke, strateške i zakonske dokumente, što je omogućilo sveobuhvatnu procjenu indikatora, osiguralo validnost i pouzdanost podataka, te povezivanje empirijskih nalaza s političko-administrativnim, socioekonomskim, rodnim, energetske i kulturno-društvenim kontekstom BiH.

2.

KONTEKSTUALNI I TEORIJSKI OKVIR

2. KONTEKSTUALNI I TEORIJSKI OKVIR

2.1. Socioekonomske determinante energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini

Razumijevanje energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini zahtijeva analizu šireg socioekonomskog okvira u kojem se ono manifestuje. Energetsko siromaštvo nije isključivo posljedica visokih cijena energenata ili niske energetske efikasnosti stambenog fonda, već je u značajnoj mjeri uslovljeno strukturom tržišta rada, raspodjelom prihoda, demografskim trendovima i institucionalnim obrascima, uključujući pristup stanovanju i vlasništvu nad nekretninom koji oblikuju pristup ekonomskim resursima.²

U tom smislu, socioekonomski položaj žena predstavlja strukturnu determinantu njihove izloženosti energetske siromaštva. Stoga, analiza u nastavku, zasnovana na relevantnim statističkim izvorima u BiH te recentnim istraživanjima, daje uvid u socioekonomske determinante energetske siromaštva žena u BiH.

Podaci o demografskoj strukturi, registrovanoj nezaposlenosti, prihodima i platama u periodu 2020–2025. ukazuju na postojanje rodne disproporcije u ključnim ekonomskim indikatorima, koja se manifestuje bez obzira na administrativne razlike između Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH.

Žene čine približno polovinu ukupnog stanovništva u svim administrativnim jedinicama Bosne i Hercegovine (oko 50–51 %), što demografski ukazuje na relativno uravnoteženu rodnu strukturu populacije. Međutim, analiza tržišta rada pokazuje da su žene u većem udjelu zastupljene među registrovanim nezaposlenima nego što je njihov udio u ukupnoj populaciji. U FBiH, udio žena među evidentiranim nezaposlenima raste sa 58,21 % u 2020. godini na 60,75 % u 2025. godini, pri čemu žene čine oko 50,9 % stanovništva. U Republici Srpskoj udio žena među evidentiranim tražiocima posla kreće se između 52 % i 54 %, uz stabilan demografski udio od oko 50,8 %. U Brčko distriktu BiH udio žena među evidentiranim nezaposlenima u većini posmatranih godina prelazi 59 %, uz demografski udio od približno 50,6 % (Grafikon 1).

² Teixeira, I. (2024), "Energy Poverty and Its Indicators: A Multidimensional Framework from Literature", *Energies*, 17(14), str. 3445, dostupno na: <https://www.mdpi.com/1996-1073/17/14/3445>, pristupljeno 05.02.2026.

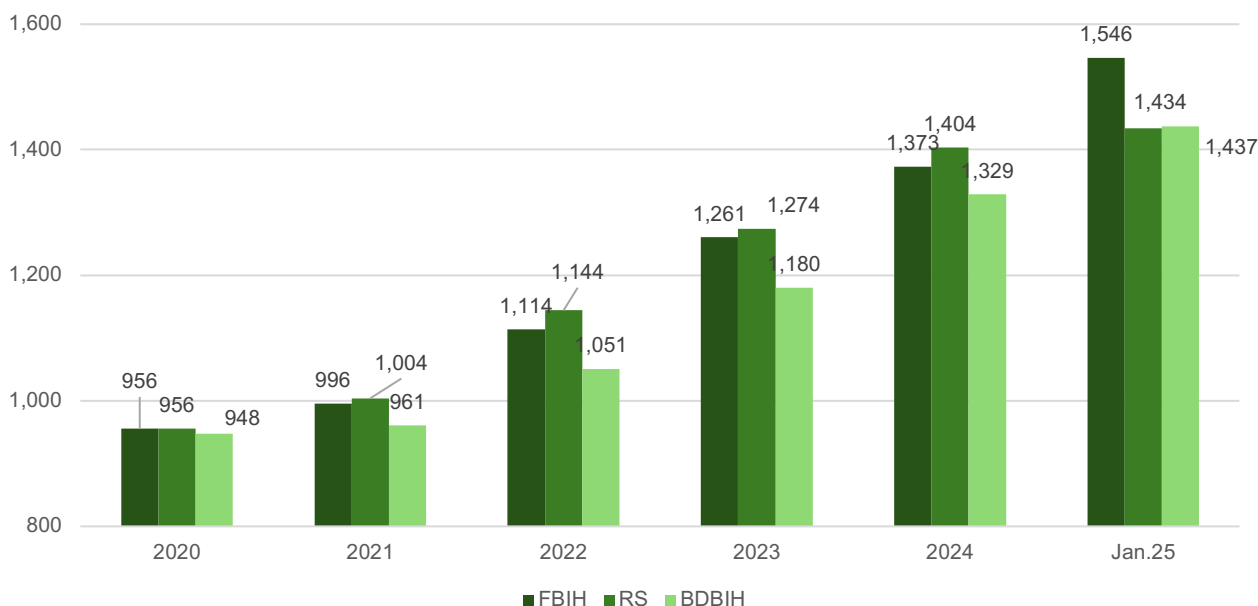

Grafikon 1. Udio žena u ukupnom broju nezaposlenih/trazilaca posla u periodu 2020–2025. godina u FBiH, RS i BDBiH

Iako je potrebno naglasiti metodološke razlike u načinu vođenja evidencija (u Federaciji BiH se vodi evidencija nezaposlenih, u Republici Srpskoj evidencija aktivnih tražilaca posla, dok su u Brčko distriktu BiH tokom posmatranog perioda vršene određene izmjene u evidenciji), rodna disproporcija ostaje konzistentna u sva tri administrativna konteksta. Posmatrano relativno, u evidencijama nezaposlenosti žene su nadzastupljene u odnosu na njihov demografski udio, što ukazuje na strukturnu ranjivost na tržištu rada.

Istovremeno, prosječne neto plate bilježe nominalni rast u periodu 2020–2025. godine u svim administrativnim jedinicama. U Federaciji BiH neto plata raste sa 956 KM (2020) na 1.546 KM (januar 2025), u Republici Srpskoj sa 956 KM na 1.434 KM, a u Brčko distriktu BiH sa 948 KM na 1.437 KM. Grafikon 2 prikazuje kretanje prosječne neto plate u periodu 2020–2025. godine u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, uz napomenu da su podaci za period 2020–2024. iskazani na godišnjem nivou, dok se vrijednost za 2025. godinu odnosi na mjesec januar.

Grafikon 2. Visina prosječne neto plate u periodu 2020–2025. u FBiH, RS i BDBiH

Međutim, nominalni rast prosječnih neto plata u periodu 2020–2025. godine ne može se automatski interpretirati kao pokazatelj poboljšanja realnog socioekonomskog položaja domaćinstava. U istom vremenskom okviru Bosna i Hercegovina je bilježila izražena inflatorna kretanja, posebno tokom 2022. i 2023. godine, kada je došlo do značajnog rasta potrošačkih cijena, uključujući energente i komunalne usluge.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, stopa inflacije u Bosni i Hercegovini u 2022. godini prelazila je 14 % na godišnjem nivou, dok su cijene električne energije, čvrstih goriva i tečnih energenata bilježile iznadprosječne stope rasta u odnosu na ukupni indeks potrošačkih cijena. Istovremeno, troškovi prehrambenih proizvoda, koji čine značajan dio potrošačke korpe domaćinstava sa nižim prihodima, također su rasli po dvocifrenim stopama. U takvom makroekonomskom kontekstu, nominalni rast plata mora se posmatrati u odnosu na realni rast cijena osnovnih životnih troškova.

Naprimjer, iako je prosječna neto plata u Federaciji BiH porasla sa 956 KM (2020) na 1.373 KM (2024), odnosno 1.546 KM (januar 2025), istovremeni rast cijena energenata i osnovnih potrepština značajno je umanjio realni efekat tog povećanja. Sličan obrazac prisutan je i u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH, gdje nominalni rast plata prati period snažnog rasta troškova života. Kada se rast plata analizira u odnosu na sindikalnu potrošačku korpu, vidljivo je da je udio prosječne plate u pokriću minimalnih mjesečnih troškova domaćinstva i dalje ograničen, što ukazuje na zadržavanje visokog nivoa finansijskog pritiska.

Dodatno, prosječna plata predstavlja agregatni pokazatelj koji ne reflektuje distribuciju prihoda niti rodne razlike u zaradama. Žene su češće zaposlene u sektorima sa nižim prosječnim primanjima (trgovina, uslužne djelatnosti, obrazovanje, socijalne usluge), češće rade na određeno vrijeme ili u nepunom radnom odnosu, te su u većoj mjeri izložene prekidima radne karijere zbog neplaćenog rada u domaćinstvu. Posljedica toga je da nominalni rast prosječne plate ne znači nužno proporcionalno poboljšanje finansijske sigurnosti žena, posebno u domaćinstvima gdje su one jedini ili primarni izvor prihoda.

U kontekstu energetske siromaštva, realna kupovna moć domaćinstva predstavlja jedan od ključnih indikatora jer odražava odnos između raspoloživog dohotka i troškova osnovnih dobara i usluga. Posebno je relevantan pokazatelj udjela troškova energije u ukupnoj potrošnji domaćinstva, budući da rast tog udjela smanjuje fiskalni prostor za druge nužne izdatke poput hrane, zdravstva i obrazovanja. Ukoliko rast cijena energije i osnovnih životnih potrepština nadmašuje rast raspoloživog dohotka, dolazi do smanjenja realnog dohotka, bez obzira na nominalno povećanje plata.

Ovakvi makroekonomski pokazatelji upućuju na dvostruku strukturalnu ranjivost žena – s jedne strane, višu izloženost nezaposlenosti ili nesigurnim oblicima rada, a s druge strane, ograničeni kapacitet domaćinstava da apsorbiraju rastuće troškove energije.

Na osnovu podataka iz 2015. godine, samo 30 % žena u Bosni i Hercegovini bile su vlasnice i suvlasnice nekretnina (zemljišta i objekata), što direktno utiče na njihovu podobnost za tradicionalno finansiranje. Nadalje, kućne obaveze, briga o djeci i briga o starijim osobama najčešće spadaju u odgovornost žena.³

Prema dokumentu "Country Gender Assessment Bosnia and Herzegovina", rodne nejednakosti u Bosni i Hercegovini imaju izraženu strukturnu i institucionalnu dimenziju, pri čemu nedostatak sistematskih, spolno razvrstanih podataka dodatno ograničava razvoj javnih politika zasnovanih na dokazima. Analiza ukazuje na to da bi smanjenje rodni jazova, posebno u stopama zaposlenosti, moglo generisati dugoročni rast BDP-a po stanovniku do 24 %, što rodnu ravnopravnost pozicionira kao makroekonomsko, a ne samo socijalno pitanje. Uprkos visokom učešću žena u tercijarnom obrazovanju i njihovim boljim rezultatima u čitalačkim i digitalnim kompetencijama, ovi obrazovni ishodi ne prevode se proporcionalno u tržišne rezultate. Žene i dalje bilježe nižu stopu participacije na tržištu rada, češće su angažovane na nepuno radno vrijeme, te snose dominantan teret neplaćenog rada i porodične brige.

Izveštaj dodatno identifikuje fenomen tzv. „kazne za majčinstvo“ („*motherhood penalty*“), gdje se rodni jaz u zaposlenosti produbljuje u fazi formiranja porodice. Dok kod mladih muškaraca tranzicija u odraslu dob prati rast zaposlenosti i pad neaktivnosti, kod mladih žena je učestaliji prelazak iz obrazovanja u neaktivnost, što dugoročno utiče na njihove prihode, karijerne tokove i ekonomsku sigurnost. U tom kontekstu, unapređenje rodne ravnopravnosti predstavlja razvojnu intervenciju sa direktnim implikacijama na produktivnost rada, razvoj privatnog sektora i otpornost ekonomije, te zahtijeva koordinirane politike usmjerene na povećanje ekonomske participacije žena, jačanje institucionalne podrške i redistribuciju brige unutar domaćinstava.⁴

Pored prihoda i kretanja cijena, imovinska struktura domaćinstva predstavlja, također, jednu od ključnih determinanti energetske sigurnosti, jer vlasništvo nad nekretninom direktno utiče na mogućnost ulaganja u energetske efikasnosti (zamjena stolarije, termoizolacija, sistemi grijanja), pristup kreditnim linijama i subvencijama za energetske sanacije, kao i na ukupni kapacitet domaćinstva da dugoročno smanji troškove energije. Istraživanje koje je provedeno u svrhu izrade publikacije „Žene kao (su)vlasnice nekretnina u bosanskohercegovačkom kontekstu“⁵ ukazuje na široko rasprostranjen nepovoljan položaj žena. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je najveći broj ispitanica suvlasnica nekretnine, dok je samo 7,64 % žena samostalno riješilo stambeno pitanje. U kontekstu navedenog istraživanja i na osnovu analizirane literature, kada su u pitanju žene, dva se načina sticanja (su)vlasništva nad nekretninom u BiH naročito ističu, a to su: rješavanje stambenog pitanja u bračnoj zajednici i putem nasljedstva. U pogledu starosne dobi, veći je postotak starijih žena koje su vlasnice nekretnina.

³ Halilović, S., Zaimović, A., Berilo, A. A., Zaimović, T. (2019), Financial Literacy Assessment in Bosnia and Herzegovina, *Procedia Computer Science*, 158, 836–843.

⁴ *Country Gender Assessment Bosnia and Herzegovina*, the International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b2f2b188-2193-4399-be92-70048b2380a9/content>, pristupljeno 06.02.2026. godine.

⁵ Ramić L., Mezetović Medić S., „Žene kao (su)vlasnice nekretnina u bosanskohercegovačkom kontekstu“, Censor, 2023. godine

Slični nalazi potvrđeni su i u okviru dokumenta „Vlasništvo nad nekretninama kroz prizmu rodne ravnopravnosti” FES-a (*Friedrich-Ebert-Stiftung*)⁶, u kojem se navodi da iako žene i muškarci u BiH imaju jednako pravo na posjedovanje nekretnina, žene u znatno manjem omjeru ovo pravo i uživaju. Značajnu ulogu i doprinos u ovoj situaciji imaju nametnute patrijarhalne norme i tradicija, koje nalažu da vlasnici nekretnina treba da budu muškarci.

Empirijski nalazi iz više relevantnih izvještaja ukazuju na to da su tržište rada, imovinsko vlasništvo i pristup finansijama međusobno povezani elementi jednog šireg mehanizma ekonomske isključenosti žena.

Analiza sprovedena za potrebe izrade dokumenta „*Country Gender Analysis: Bosnia and Herzegovina*” (2024)⁷ ukazuje da su ključne barijere za žene u Bosni i Hercegovini duboko ukorijenjene u kulturnim normama, rodnim ulogama i institucionalnim obrascima koji reprodukuju nejednakosti u javnoj i privatnoj sferi. Dominantno uvjerenje da su kućanske i roditeljske odgovornosti „prirodno” primjerenije ženama direktno utiče na njihovu raspodjelu vremena, ograničava njihovo učešće na tržištu rada i učvršćuje obrasce ekonomske zavisnosti, dodatno pojačane razlikama u zaradama. Istovremeno, prisutni stavovi da muškarci imaju veće pravo na zaposlenje ili da su bolji politički lideri doprinose strukturnoj podzastupljenosti žena u sferi odlučivanja i javnog života. Fenomen „kazne za majčinstvo”, zajedno sa nedovoljno razvijenim sistemima institucionalne brige, dodatno produbljuje jaz u zaposlenosti i karijernom napredovanju žena. Predmetne barijere nisu samo individualne, već systemske, jer se održavaju kroz obrasce donošenja odluka, raspodjelu resursa i nedovoljno rodno odgovorno upravljanje u javnim i privatnim institucijama.

Prema nalazima „Studije izvodljivosti o pristupu finansiranju preduzeća u vlasništvu žena u Bosni i Hercegovini”⁸ ključni problem u pristupu žena finansijama jest nedostatak kolaterala, odnosno vlasništva nad zemljištem ili drugom imovinom. Žene često raspolažu ograničenim poslovnim mrežama i slabijim pristupom informacijama, što otežava njihov izlazak na međunarodna tržišta. Osim toga, patrijarhalne norme i rodno oblikovana shvatanja ravnoteže između poslovnog i privatnog života često ograničavaju produktivnost poduzetnica, neophodnu za rast i razvoj njihovog biznisa.

Stoga, socioekonomske nejednakosti u tržištu rada, raspodjeli prihoda, imovinskom vlasništvu i pristupu finansijama, ukorijenjene u strukturnim i kulturnim obrascima, formiraju sistemski okvir koji značajno povećava rizik energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini.

⁶ FES „Vlasništvo nad nekretninama kroz prizmu rodne ravnopravnosti”, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021, dostupno na: https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/17_06_2021_infografika_-_vlasnistvo_nekretnina.pdf, pristupljeno 06.02.2026. godine

⁷ COUNTRY GENDER ANALYSIS: BOSNIA AND HERZEGOVINA, Final Report, October 2024, Prepared under the USAID Bosnia and Herzegovina Monitoring and Evaluation Support Activity II (MEASURE II), dostupno na: https://measurebih.com/uimages/USAID_MEASURE20II_GenderAnalysis-508_f.pdf, pristupljeno 06.02.2026.

⁸ Fondacija Infohouse (2022), Feasibility study on women-owned businesses access to finance in Bosnia and Herzegovina, UN Women, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-07/Feasibility%20Study%20on%20Women-Owned%20Businesses%20Access%20to%20Finance%20in%20BiH.pdf>, pristupljeno 06.02.2026. godine

2.2. Definicija energetske siromaštva – EU pristup i indikatori

Energetsko siromaštvo u savremenom evropskom policy okviru prepoznaje se kao multidimenzionalni društveno-ekonomski problem, koji nastaje kao rezultat međudjelovanja niskih prihoda domaćinstava, visokih troškova energije, neadekvatnih energetske karakteristika stambenog fonda i ograničenog pristupa sigurnim, pristupačnim i održivim izvorima energije. Evropska unija energetske siromaštvo ne tretira isključivo kao pitanje energetike, već kao horizontalno pitanje koje obuhvata socijalnu politiku, javno zdravstvo, klimatsku tranziciju, stambenu politiku i teritorijalni razvoj.

U dokumentima Evropske unije, uključujući Green Deal, okvir Zelene agende za Zapadni Balkan, preporuke Evropske komisije te pripremne dokumente za Socijalni klimatski fond, energetske siromaštvo se ne definiše jedinstvenom, univerzalnom definicijom, već se konceptualizira kroz skup indikatora i analitičkih pristupa, koji omogućavaju prilagođavanje nacionalnim kontekstima i institucionalnim kapacitetima država članica i zemalja kandidata. Ovakav pristup reflektuje činjenicu da se obrasci energetske siromaštva značajno razlikuju između država i regiona, zavisno od klimatskih uslova, strukture stambenog fonda, sistema socijalne zaštite i energetske miksa.

U tom smislu, energetske siromaštvo u EU okviru podrazumijeva situaciju u kojoj domaćinstva nisu u mogućnosti da osiguraju adekvatan nivo energetske usluga – prvenstveno grijanja, hlađenja, električne energije i toplog sanitarnog voda – bez ugrožavanja drugih osnovnih životnih potreba. Ova definicija implicitno povezuje energetske siromaštvo sa konceptom dostojanstvenog života, socijalne uključenosti i prava na osnovne usluge, što je u skladu sa širim ciljevima održivog razvoja i socijalne kohezije.

EU indikatori energetske siromaštva

Evropska praksa mjerenja energetske siromaštva oslanja se na kombinaciju objektivnih i subjektivnih indikatora, koji se koriste komplementarno, a ne kao međusobno isključive mjere.

Među najčešće korištene indikatore u EU kontekstu ubrajaju se:

- **nemogućnost domaćinstva da adekvatno zagrije ili rashladi stambeni prostor;**
- **kašnjenja u plaćanju računa za energiju i komunalne usluge;**
- **visok udio troškova energije u ukupnim prihodima domaćinstva;**
- **loše energetske karakteristike stambenih objekata, uključujući starost objekta, izolaciju i efikasnost sistema grijanja;**
- **subjektivna percepcija domaćinstava o finansijskom opterećenju izazvanom troškovima energije.**

EU dokumenti⁹ naglašavaju da nijedan pojedinačni indikator ne može u potpunosti obuhvatiti složenost energetske siromaštva, te se preporučuje korištenje kombinovanog pristupa, uz jasno navođenje metodoloških ograničenja i dostupnosti podataka. Navedeni pristup je posebno relevantan za zemlje Zapadnog Balkana, uključujući Bosnu i Hercegovinu, gdje statistički sistemi još uvijek ne omogućavaju dosljedno praćenje svih standardiziranih EU indikatora. U savremenom teorijskom i policy okviru energetske siromaštvo se dominantno razmatra kroz dva osnovna konceptualna pristupa – apsolutno i relativno energetske siromaštvo, ali ne kao posebne kategorije. Ova podjela prisutna je u međunarodnoj literaturi i policy dokumentima Evropske unije, a implicitno se reflektuje i u strateškim dokumentima Bosne i Hercegovine, što će biti detaljnije elaborirano u narednim poglavljima.

⁹ European Commission (2020), *Commission Recommendation (EU) 2020/1563 of 14 October 2020 on energy poverty*, Official Journal of the European Union, L 357, pp. 35–41, Energy Poverty Advisory Hub (2022), *Indicators & Data for Energy Poverty*, Brussels: European Commission

Naime, o „apsolutnom energetsom siromaštvu“ može se govoriti u situacijama koje se odnose na one u kojima domaćinstva nemaju obezbijeđen minimalni nivo energetske usluge neophodnih za dostojanstven život, što može obuhvatiti fizičku ili finansijsku nemogućnost pristupa osnovnim oblicima energije, uključujući električnu energiju, grijanje prostora i energiju za pripremu hrane. U policy dokumentima ovaj oblik energetske deprivacije se najčešće povezuje sa pitanjima osnovne infrastrukture, sigurnosti snabdijevanja i teritorijalne dostupnosti energetske sistema.

U kontekstu Bosne i Hercegovine elementi apsolutnog energetske siromaštva prepoznaju se prvenstveno u ruralnim, perifernim i socioekonomski slabije razvijenim područjima, što se indirektno reflektuje u Okvirnoj energetske strategiji BiH i entitetskim energetske strategijama kroz naglasak na pouzdanost snabdijevanja, modernizaciju distributivne mreže i smanjenje tehničkih gubitaka. Iako ovi dokumenti ne koriste termin „apsolutno energetske siromaštvo“, njihovi ciljevi ukazuju na postojanje domaćinstava koja su izložena riziku nedovoljnog ili nestabilnog pristupa energiji, posebno u kontekstu grijanja i kvaliteta stambenog fonda.

Relativni pristup omogućava identifikaciju energetske siromaštva i u sredinama sa razvijenom energetske infrastrukturu, gdje su domaćinstva priključena na elektroenergetsku mrežu i imaju formalni pristup energijama, ali su suočena sa visokim cijenama energije, niskim ili nestabilnim prihodima, te energetske neefikasnošću stambenog fonda. U evropskom policy diskursu energetske siromaštvo se dominantno operacionalizira upravo kroz relativni pristup koji naglašava finansijsku dostupnost energije i sposobnost domaćinstava da zadovolje osnovne energetske potrebe unutar postojećih infrastrukturnih sistema.

U strateškim i planskim dokumentima Bosne i Hercegovine, relativni pristup energetske siromaštvu se pojavljuje implicitno, najčešće kroz:

- **naglašavanje rasta troškova energije i potrebe za energetske efikasnošću;**
- **prepoznavanje socijalnih efekata energetske reformi;**
- **mjere unapređenja energetske efikasnosti stambenog sektora;**
- **lokalne intervencije usmjerene na pomoć domaćinstvima sa niskim prihodima.**

Okvirna energetske strategija Bosne i Hercegovine do 2035. godine, Nacrt Integrisanog energetske i klimatske plana (NECP), strategije dugoročne obnove zgrada na entitetskom nivou, kao i dokumenti u okviru Zelene agende za Zapadni Balkan, prepoznaju da energetske tranzicija i reforme energetske sektora mogu imati diferencirane socioekonomske efekte, uključujući rast troškova energije i povećano finansijsko opterećenje određenih kategorija domaćinstava. U tim dokumentima se naglašavaju energetske efikasnost, zaštita ranjivih kupaca i potreba ublažavanja socijalnih posljedica reformi, čime se implicitno adresira rizik relativne energetske deprivacije. Međutim, navedeni strateški okviri ne uspostavljaju operativnu metodologiju, standardizirane indikatore niti jedinstven institucionalni mehanizam za sistemsko mjerenje i praćenje relativnog energetske siromaštva, zbog čega se ono u Bosni i Hercegovini prepoznaje kao potencijalni socijalni rizik, ali bez formaliziranog i koordiniranog upravljačkog okvira za njegovu identifikaciju i dugoročno adresiranje kroz javne politike.

U lokalnim strategijama za smanjenje energetske siromaštva, koje će detaljnije biti elaborirane u nastavku, relativni pristup je znatno jasnije artikulisan. U navedenim dokumenima energetske siromaštvo se povezuje sa kombinacijom niskih prihoda, visokih troškova energije, loših stambenih uslova i ograničenog pristupa mjerama podrške.

U kontekstu Bosne i Hercegovine, dostupni dokumenti ukazuju na istovremeno prisustvo oba oblika energetske siromaštva, ali i na odsustvo njihove jasne konceptualne i institucionalne diferencijacije. Strategije iz oblasti energetike dominantno adresiraju infrastrukturne i tehničke aspekte (bliže apsolutnom konceptu), dok socijalne i lokalne politike indirektno tretiraju finansijsko opterećenje domaćinstava (bliže relativnom konceptu). Upravo ovaj fragmentiran pristup otežava uspostavljanje jedinstvenog sistema praćenja i mjerenja energetske siromaštva u BiH, što je ujedno i kontekst u kojem je koncipirano primarno istraživanje ove Studije.

Kontekstualizacija EU definicije u BiH

Primjena EU definicije energetske siromaštva u Bosni i Hercegovini zahtijeva pažljivu kontekstualizaciju s obzirom na specifične socioekonomske, institucionalne i strukturne karakteristike zemlje. Za razliku od većine država članica Evropske unije, Bosnu i Hercegovinu karakterišu relativno niski prosječni prihodi domaćinstava, izražene regionalne i teritorijalne razlike, visok udio stambenog fonda izgrađenog prije uvođenja savremenih standarda energetske efikasnosti, kao i fragmentiran sistem javnih politika u oblastima energetike, socijalne zaštite i rodne ravnopravnosti.

U takvom kontekstu, energetska siromaštva se ne može posmatrati isključivo kroz prizmu pristupa energiji, budući da je formalna dostupnost električne energije u velikoj mjeri obezbijedena. Umjesto toga, ključni izazovi odnose se na kvalitet korištenja energije, finansijsko opterećenje domaćinstava, sezonsku neadekvatnost grijanja i hlađenja, te loše energetske karakteristike stambenih objekata. Ovi elementi su u skladu sa relativnim konceptom energetske siromaštva koji dominira u EU policy okviru, ali se u BiH javljaju u specifičnoj kombinaciji sa elementima apsolutne energetske deprivacije, posebno u ruralnim i perifernim područjima.

Analiza strateških i planskih dokumenata pokazuje da se u Bosni i Hercegovini energetska siromaštva rijetko tretira kao zasebna kategorija javne politike. Energetske strategije i zakoni dominantno su usmjereni na sigurnost snabdijevanja, razvoj obnovljivih izvora energije i energetska tranziciju, dok se socijalni efekti energetske politike razmatraju uglavnom na općem nivou. Dimenzija energetske siromaštva se u tim dokumentima pojavljuje implicitno, kroz mjere energetske efikasnosti, zaštite ranjivih potrošača u širem smislu ili lokalne intervencije, bez jasno definisanih indikatora, pragova ili mehanizama praćenja.

U tom smislu, direktna primjena EU indikatora energetske siromaštva u BiH bez prilagođavanja mogla bi dovesti do parcijalnog ili nedovoljno preciznog sagledavanja stvarnog obima i strukture problema. EU pristup, koji se oslanja na kombinaciju subjektivnih i objektivnih indikatora (nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma, kašnjenja u plaćanju računa za energiju i loši stambeni uslovi), metodološki je primjenjiv i u BiH, ali zahtijeva operacionalizaciju u skladu s dostupnošću podataka, institucionalnim kapacitetima i specifičnostima domaćinstava.

Posebno je važno jasno razgraničiti situacije koje odgovaraju pristupu „apsolutnog“ energetske siromaštva – poput nedostatka adekvatnog sistema grijanja ili oslanjanja na energetske nesigurne izvore – od relativnog energetske siromaštva, koje pogađa širok krug domaćinstava sa formalnim pristupom energiji, ali sa ograničenom sposobnošću da je koriste na način koji osigurava dostojanstvene životne uslove. Navedeno razgraničenje je važno za analitičku jasnoću, ali i za razumijevanje različitih politika i mjera koje su potrebne za adresiranje ovih oblika energetske deprivacije.

U kontekstu ove Studije, EU definicija energetske siromaštva koristi se kao referentni metodološki okvir, a ne kao rigidna normativna kategorija. Njena primjena u BiH zasniva se na kombinaciji kvantitativnih indikatora i kvalitativnih uvida, čime se omogućava identifikacija kako objektivnih uslova energetske siromaštva, tako i subjektivnih iskustava domaćinstava, posebno žena. Primjena ovog pristupa omogućava da se energetska siromaštva sagleda kao višedimenzionalni fenomen, ukorijenjen u ekonomskim, stambenim, socijalnim i institucionalnim faktorima.

Kontekstualizacija EU definicije u BiH stoga predstavlja jedan od ključnih metodoloških koraka koji povezuje teorijski i *policy* okvir sa empirijskim dijelom Studije, što omogućava dosljedno tumačenje nalaza primarnog istraživanja, uz istovremeno uvažavanje specifičnosti konteksta administrativnog uređenja BiH i ograničenja dostupnih podataka. Ujedno, ovakav pristup stvara osnovu za analizu rodne dimenzije energetske siromaštva, budući da omogućava sagledavanje načina na koji energetska deprivacija djeluje unutar domaćinstava i u širem društvenom okruženju, u skladu sa ciljevima i metodologijom Studije.

Stoga će se u okviru i za potrebe izrade ove Studije energetska siromaštva posmatrati kao višedimenzionalni i integrativni koncept koji obuhvata ekonomsku dostupnost energije, kvalitet i energetska efikasnost stambenog prostora, stabilnost i sigurnost snabdijevanja, zdravstvene i socijalne posljedice energetske neadekvatnosti, te rodno specifične obrasce ranjivosti i odlučivanja u domaćinstvu i zajednici.

2.3. Energetsko siromaštvo i rodna dimenzija

Rodna dimenzija energetskog siromaštva u evropskom i međunarodnom *policy* okviru prepoznaje se kao jedna od analitičkih komponenti razumijevanja neravnopravnih efekata energetskih i klimatskih politika. Relevantni dokumenti ukazuju da energetsko siromaštvo ne pogađa žene i muškarce na jednak način, niti proizvodi iste socioekonomske, zdravstvene i vremenske posljedice, što je neravnopravnost koja proizlazi iz strukturnih razlika u pristupu resursima, raspodjeli neplaćenog rada, uloga u domaćinstvu i položaja na tržištu rada.

Tako Evropska komisija direktno povezuje energetsko siromaštvo i rodne strukturne faktore, pri čemu se u JRC "Energy poverty and gender in the EU: the missing debate"¹⁰ eksplicitno navodi da su žene posebno izložene riziku energetskog siromaštva, uz obrazloženja koja uključuju niže prihode i veću količinu neplaćenog rada u domaćinstvu (što posredno utiče na energetsku ranjivost i "upravljanje" kućnim budžetom). EIGE navodi da istraživanja Evropske komisije sugerisu da energetskim siromaštvom može biti pogođeno više žena nego muškaraca, te povezuje rizike sa niskim prihodima (npr. starije žene), samohranim domaćinstvima i sličnim socioekonomskim profilima, te dodatno potvrđuje neravnomjernu raspodjelu neplaćenog rada.¹¹

U kontekstu Bosne i Hercegovine, rodna dimenzija energetskog siromaštva mora se posmatrati u okviru važećeg zakonskog i strateškog okvira ravnopravnosti spolova, koji jasno definiše obavezu institucija da u svim javnim politikama osiguraju ravnopravan tretman i jednake mogućnosti za žene i muškarce, uključujući oblasti socijalne zaštite, zdravstva, zapošljavanja i pristupa resursima. Iako energetske politike u BiH rijetko eksplicitno adresiraju rodne aspekte, postojeći normativni okvir pruža osnov za analizu diferenciranih efekata energetskog siromaštva na žene.

Ekonomija brige i neplaćeni rad

U objašnjenju rodne dimenzije energetskog siromaštva važan analitički okvir predstavlja ekonomija brige/neplaćeni rad, budući da institucionalni izvori EU i UN potvrđuju da žene u prosjeku nose veći teret neplaćenog rada, što utiče na prihode, vrijeme i izloženost energetskim uslovima domaćinstva. Dostupni međunarodni i nacionalni policy dokumenti, uključujući Gender akcioni plan BiH, ukazuju da žene u Bosni i Hercegovini snose nesrazmjerno veći teret neplaćenog rada, što direktno utiče na njihovu ekonomsku sigurnost, raspoloživo vrijeme i mogućnosti zapošljavanja.

Energetsko siromaštvo dodatno pojačava ovaj teret. U domaćinstvima koja se suočavaju s neadekvatnim grijanjem, lošim stambenim uslovima ili ograničenim pristupom energiji, može se povećati obim kućnih aktivnosti koje zahtijevaju dodatni fizički i vremenski angažman. Ovi zadaci prema rodnom ulogama, koje su i dalje dominantne u bh. društvu, najčešće padaju na žene.¹² Time energetsko siromaštvo ne predstavlja samo finansijsko ili tehničko pitanje, već postaje faktor koji produbljuje postojeće rodne neravnopravnosti u raspodjeli rada i vremena.

¹⁰Papadimitrou E., Casabianca E., Cabeza Martinez B., (2023), "Energy poverty and gender in the EU: the missing debate", dostupno na: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132612>, pristupljeno 06.02.2026. godine

¹¹ European Institute for Gender Equality (EIGE) (2023), Survey of Gender Gaps in Unpaid Care, Individual and Social Activities (CARE), dostupno na: <https://eige.europa.eu/about/projects/care-survey-gender-gaps-unpaid-care-individual-and-social-activities-2nd-wave>, pristupljeno 06.02.2026. godine

¹² UN Women (2023), Baseline Study on Care Economy - Overview of Key Denominators, Policy and Programming Options, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/05/baseline-study-on-care-economy-overview-of-key-denominators-policy-and-programming-options>, pristupljeno 06.02.2026. godine

Zdravstveni i socijalni efekti energetske siromaštva na žene

Rodno diferencirani efekti energetske siromaštva posebno su izraženi u oblasti zdravstva i socijalne uključenosti. Loši stambeni uslovi, uključujući vlagu, hladnoću i neadekvatnu ventilaciju, povezani su sa povećanim zdravstvenim rizicima, što je prepoznato i u EU i nacionalnim strateškim dokumentima koji energetske efikasnost povezuju sa javnim zdravljem. U domaćinstvima pogođenim energetske siromaštvom žene često preuzimaju ulogu primarnih njegovateljica, što ih izlaže dodatnom fizičkom i psihološkom opterećenju.

Osim fizičkih zdravstvenih rizika, energetske siromaštvo ima i izražene socijalne efekte, uključujući socijalnu izolaciju, osjećaj nesigurnosti i smanjenu mogućnost učešća u društvenom i javnom životu.¹³ Ovi efekti su posebno relevantni za žene koje već pripadaju socioekonomski ranjivim grupama, budući da se energetska deprivacija često preklapa sa niskim prihodima, nestabilnim zaposlenjem ili zavisnošću od socijalnih transfera.

Intersekcionalnost: kumulativni rizici

Rodna dimenzija energetske siromaštva ne može se posmatrati izolovano, već kroz intersekcionalni pristup, koji uzima u obzir preklapanje više faktora ranjivosti. Analizirani strateški i policy dokumenti¹⁴ ukazuju na postojanje različitih kategorija žena koje su izložene povećanom riziku energetske siromaštva, uključujući starije žene, samohrane majke, žene sa invaliditetom, žene u ruralnim područjima i žene iz marginaliziranih zajednica. Ove grupe suočavaju se sa kumulativnim rizicima koji proizlaze iz kombinacije nižih prihoda, ograničenog pristupa uslugama, lošijih stambenih uslova i slabije institucionalne podrške. Energetske siromaštvo u takvim okolnostima ne predstavlja izolovan problem, već se nadovezuje na šire obrasce socijalne isključenosti i strukturne neravnopravnosti. Iako dostupni dokumenti ne pružaju sistematske, rodno razvrstane statističke podatke o energetske siromaštvu u BiH, normativni okvir ravnopravnosti spolova jasno obavezuje institucije da ove razlike prepoznaju i adresiraju u okviru javnih politika.

Analitički značaj rodne perspektive

Uvođenje rodne perspektive u analizu energetske siromaštva omogućava dublje razumijevanje stvarnih efekata energetske i socijalne politike na svakodnevni život žena. Rodna analiza ne podrazumijeva izdvajanje žena kao jedinstvene, homogene grupe, već identifikaciju strukturnih faktora koji utiču na njihovu veću izloženost energetske siromaštvu. Navedeni pristup je u skladu sa važećim zakonskim i strateškim obavezama Bosne i Hercegovine u oblasti ravnopravnosti spolova i predstavlja sastavni dio kasnije evaluacije institucionalnih odgovora i policy okvira.

¹³ Evropska komisija (2020), Preporuka Komisije (EU) 2020/1563 od 14. listopada 2020. o energetske siromaštvu, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1563>, pristupljeno 06.02.2026. godine

¹⁴ Pregled korištenih izvora dat je u Poglavlju 12.

2.4. Institucionalni i policy okvir u Bosni i Hercegovini

Razumijevanje energetske siromaštva zahtijeva sagledavanje šireg institucionalnog i policy okvira unutar kojeg se oblikuju energetske, socijalne, okolišne i rodne politike. U Bosni i Hercegovini, ovaj okvir je izrazito složen i višeslojan, obilježen podijeljenim nadležnostima između različitih nivoa vlasti, kao i sektorskim pristupom u izradi strateških i normativnih dokumenata. Energetsko siromaštvo se u tom kontekstu ne pojavljuje kao jedinstvena, horizontalno integrisana politika, već se razmatra fragmentirano, kroz pojedinačne ciljeve i mjere u oblasti energetike, klimatskih promjena, socijalne zaštite, razvoja i ravnopravnosti spolova, izuzev sektorskih strategija fokusiranih isključivo na energetsko siromaštvo izrađenih na nivou nekolicine lokalnih zajednica u BiH.

Analiza institucionalnog i policy okruženja zasniva se na metodološkom pristupu koji ne polazi od evaluacije pojedinačnih politika, već od ispitivanja njihove sposobnosti da prepoznaju, obuhvate i adresiraju dimenzije energetske siromaštva na nivou domaćinstava. Posebna pažnja posvećena je tome u kojoj mjeri postojeći strateški i normativni dokumenti omogućavaju sagledavanje energetske siromaštva kroz ključne dimenzije relevantne za ovu Studiju, uključujući priuštivost energije, kvalitet stambenih i energetskih uslova, zdravstvene i socijalne posljedice energetskih ograničenja, te rodno diferencirane obrasce izloženosti i uticaja.

U skladu s metodologijom istraživanja, institucionalni okvir se razmatra kroz hijerarhiju nivoa vlasti i kroz razliku između integralnih razvojnih strategija, sektorskih politika u oblasti energetike, socijalne politike, klime i okoliša, te normativnih akata koji uređuju konkretne mehanizme, obaveze i finansijske instrumente. Navedeni pristup omogućava identifikaciju načina na koji se energetsko siromaštvo pojavljuje u različitim dokumentima – bilo eksplicitno, implicitno ili kao potpuno izostavljena kategorija – te otvara prostor za analizu njihove međusobne usklađenosti i komplementarnosti.

Poseban analitički fokus stavljen je na identifikaciju elemenata koji su direktno povezivi sa indikatorima korištenim u empirijskom dijelu Studije, što uključuje način na koji dokumenti tretiraju potrošnju energije u domaćinstvima, strukturu i priuštivost energetskih troškova, energetsku efikasnost stambenog fonda, zdravstvene i socijalne efekte uslova stanovanja, kao i institucionalne obaveze u pogledu ravnopravnosti spolova i integracije rodne perspektive u javne politike. Jednako važan dio analize odnosi se na identifikaciju institucionalnih praznina i ograničenja, odnosno onih aspekata energetske siromaštva koji u postojećem policy okviru ostaju nedovoljno prepoznati ili neoperacionalizirani.

Na taj način, institucionalna analiza služi i kao analitički osnov za razumijevanje šireg konteksta u kojem se energetsko siromaštvo u Bosni i Hercegovini manifestuje. Izrađeni okvir omogućava da se rezultati primarnog istraživanja kasnije interpretiraju u odnosu na postojeće politike i institucionalne aranžmane, te da se uoče obrasci podudarnosti i raskoraka između formalnih ciljeva javnih politika i stvarnih iskustava domaćinstava, posebno žena, koje su u fokusu ove Studije.

2.4.1. Političko-administrativno uređenje i raspodjela nadležnosti relevantnih za energetska siromaštvo žena

Bosna i Hercegovina ima složeno političko-administrativno uređenje u kojem su zakonodavne, izvršne i operativne nadležnosti raspoređene između državnog nivoa, dva entiteta, deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, Brčko distrikta BiH i jedinica lokalne samouprave. Navedena višeslojna struktura ima direktne implikacije na dizajn, finansiranje, implementaciju i koordinaciju javnih politika koje utiču na energetska siromaštvo žena.

Energetsko siromaštvo, kao međusektorski fenomen, presijeca tri ključne oblasti javnih politika: energetiku, socijalnu zaštitu i ravnopravnost spolova. Svaka od ovih oblasti regulisana je različitim normativnim i administrativnim mehanizmima, na različitim nivoima vlasti, što upravljanje čini višedimenzionalnim i koordinaciono zahtjevnim.

Sa političko-administrativnog aspekta, ključno pitanje nije samo u čiju nadležnost spada, već kako se isto operacionalizuje kroz budžetske odluke, programe podrške, kriterije za ostvarivanje prava i institucionalne kapacitete za implementaciju. U tom smislu, upravljanje energetskim siromaštvom žena zavisi od:

- **vertikalne usklađenosti između nivoa vlasti;**
- **horizontalne integracije sektora (energetika, socijalna politika, rodna ravnopravnost);**
- **administrativne dostupnosti mjera krajnjim korisnicima.**

Državni nivo primarno ima koordinacionu i međunarodnu funkciju, posebno u kontekstu preuzetih obaveza iz oblasti energetike, klimatskih politika i ravnopravnosti spolova. Međutim, operativne nadležnosti u energetici i socijalnoj zaštiti dominantno su locirane na entitetskom nivou, uz dodatnu decentralizaciju u Federaciji BiH kroz kantone. Brčko distrikt BiH funkcioniše kao zasebna administrativna cjelina sa vlastitim normativnim i operativnim rješenjima.

Ovakvo političko-administrativno uređenje ima nekoliko strateških implikacija za upravljanje energetskim siromaštvom žena:

- **Mjere energetske efikasnosti i subvencioniranja energenata nisu jedinstveno dizajnirane na teritoriji BiH, već u ovisnosti od entitetskih i nižih nivoa vlasti.**
- **Socijalna prava i kriteriji za ostvarivanje pomoći variraju, posebno u Federaciji BiH, gdje kantoni imaju značajnu operativnu ulogu.**
- **Integracija rodne perspektive u sektorske politike zavisi od stepena ugradnje principa ravnopravnosti spolova u konkretne programe i budžete, a ne samo od postojanja normativnog okvira.**

Političko-administrativni model BiH se stoga može konceptualizirati kao sistem višestrukih centara odlučivanja u kojem efektivnost mjera zavisi od koordinacije između sektora i nivoa vlasti. Ukoliko energetske mjere nisu povezane sa socijalnim mehanizmima identifikacije ranjivih domaćinstava, ili ukoliko rodna dimenzija nije integrisana u kriterije i evaluacijske okvire, dolazi do smanjenja ciljanog učinka mjera na žene u riziku energetskog siromaštva.

Zaključno, složeno političko-administrativno uređenje Bosne i Hercegovine ukazuje na to da je potrebno da se energetska siromaštva žena tretira kao pitanje strateškog upravljanja javnim politikama u višeslojnom sistemu odlučivanja i implementacije.

2.4.2. Međunarodni i evropski okvir

Međunarodni i evropski policy okvir čini sastavni dio institucionalnog okruženja u kojem se oblikuju energetske, klimatske i socijalne politike u Bosni i Hercegovini, budući da je značajan broj relevantnih međunarodnih sporazuma ratificiran, a evropske preporuke i standardi predstavljaju referentnu osnovu za strateško usklađivanje i reformske procese. Ovi dokumenti definišu temeljne principe, ciljeve i analitičke pristupe u oblasti energetike, klimatskih promjena i socijalne pravednosti, uključujući konceptualizaciju energetskog siromaštva i izbor indikatora za njegovo praćenje. Njihova analiza omogućava sagledavanje normativnih i strateških polazišta koja utiču na domaće politike, te postavlja okvir za razumijevanje načina na koji se međunarodni standardi prevode i prilagođavaju specifičnom institucionalnom i socioekonomskom kontekstu Bosne i Hercegovine.

Pariški sporazum¹⁵ predstavlja temeljni međunarodni okvir za klimatsko djelovanje i uspostavlja dugoročne ciljeve smanjenja emisija stakleničkih gasova i jačanja otpornosti na klimatske promjene. Iako je primarno usmjeren na klimatske ciljeve, Sporazum uspostavlja normativne principe (održivi razvoj, iskorjenjivanje siromaštva, diferencirane odgovornosti, pravedna tranzicija), koji su analitički kompatibilni sa konceptom energetskog siromaštva. U tom smislu, energetska tranzicija se ne posmatra isključivo kao tehnički proces, već kao društveni proces koji može proizvesti diferencirane efekte među stanovništvom. Pariški sporazum eksplicitno priznaje različite nacionalne okolnosti i kapacitete država potpisnica, te naglašava potrebu zaštite najranjivijih grupa u procesu prilagođavanja klimatskim promjenama. Iako energetska siromaštvo nije imenovano kao zaseban koncept, Sporazum indirektno uvodi logiku koja je kompatibilna sa njegovim dimenzijama, posebno u dijelu koji se odnosi na pristup osnovnim uslugama, otpornost domaćinstava i smanjenje društvene ranjivosti. Navedeni pristup postavlja normativni okvir unutar kojeg se energetska priuštivost, kvalitet stanovanja i zdravstveni rizici mogu posmatrati kao dio šire klimatske ranjivosti.

Sa aspekta mjerenja, Pariški sporazum ne uvodi operativne indikatore koji bi omogućili identifikaciju energetskog siromaštva na nivou domaćinstava. Njegova uloga je prije svega normativna i usmjeravajuća, dok se operacionalizacija prepušta regionalnim i nacionalnim politikama. Za metodologiju ove Studije, Sporazum je relevantan kao okvir koji legitimizuje potrebu da se socijalni i distributivni efekti energetskih i klimatskih politika sagledavaju sistematski, iako sam ne pruža alate za takvu analizu. Preporuke Evropske komisije, iako pravno neobavezujuće, predstavljaju važan referentni i usklađujući okvir za države članice, kao i za države kandidate i potencijalne kandidate u procesu harmonizacije sa *acquis communautaire*. U okviru EU energetskog i klimatskog zakonodavstva, energetska siromaštvo je eksplicitno prepoznato kao relevantan socioekonomski izazov, posebno u kontekstu tržišnih reformi i tranzicije ka klimatskoj neutralnosti. Analiza evropskog policy okvira zasniva se na Preporuci (EU) 2020/1563 o energetskom siromaštvu i pratećem Commission Staff Working Document (SWD/2003/647): EU guidance on energy poverty¹⁶, kao i na relevantnim odredbama Direktive (EU) 2019/944¹⁷ i širem normativnom okviru paketa Clean Energy for All Europeans¹⁸.

¹⁵ Pariški sporazum, dostupno na: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=en, pristupljeno 06.01.2026. godine

¹⁶ Commission Staff Working Document (SWD/2003/647): EU guidance on energy poverty (accompanying the Commission Recommendation on energy poverty (C/2023/4080), dostupno na: <https://energy.ec.europa.eu/publications/commission-staff-working-document-eu-guidance-energy-poverty>, pristupljeno: 06.01.2026. godine

¹⁷ Direktiva (EU) 2019/944 Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. lipnja 2019. o zajedničkim pravilima za unutarnje tržište električne energije i izmjeni Direktive 2012/27/EU (preinaka), dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A32019L0944>, pristupljeno 06.01.2026. godine

¹⁸ Clean Energy for All Europeans – paket energetske zakonodavne reforme, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0860>, pristupljeno 06.01.2026. godine

EU policy okvir uvodi koncept kombinovanih indikatora energetske siromaštva, koji obuhvataju nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma, kašnjenja u plaćanju računa za energiju i loše stambene uslove. Ovi indikatori su direktno ugrađeni u metodologiju ove Studije i predstavljaju ključnu vezu između međunarodnog policy okvira i primarnog istraživanja. Njihova primjenjivost u BiH proizlazi iz činjenice da se energetska siromaštvo u evropskom kontekstu dominantno posmatra kao relativni fenomen, vezan za životni standard i priuštivost, a ne za potpuni nedostatak pristupa energiji.

Istovremeno, EU dokumenti naglašavaju potrebu da se energetska siromaštvo posmatra u vezi sa socijalnom politikom, javnim zdravljem i rodnom ravnopravnošću, iako nivo operacionalizacije varira među državama članicama. Za ovu Studiju, EU okvir je metodološki ključan jer pruža konceptualne alate i indikatore, ali ne prejudicira rezultate, ostavljajući prostor da se kroz empirijsko istraživanje ispita u kojoj mjeri su ovi koncepti primjenjivi i adekvatni u kontekstu Bosne i Hercegovine.

Zelena agenda za Zapadni Balkan¹⁹ predstavlja regionalni politički okvir usklađen s Evropskim zelenim planom i usmjerava zemlje regiona ka dekarbonizaciji, energetske efikasnosti i održivoj energiji. Iako energetska siromaštvo nije eksplicitno imenovano, dokument naglašava potrebu osiguravanja pristupa sigurnoj, održivoj i priuštivoj energiji, kao i integrisanog planiranja koje povezuje klimatske, energetske i socio-ekonomske politike. U tom smislu, Zelena agenda uspostavlja konceptualni okvir unutar kojeg se pitanja energetske priuštivosti i ranjivosti mogu analizirati kao dio šire klimatske tranzicije, iako ne nudi operativne instrumente za njihovo mjerenje.

U okviru stuba „Dekarbonizacija: klima, energija i mobilnost“, Zelena agenda naglašava obavezu smanjenja emisija stakleničkih plinova kroz energetske efikasnost, obnovljive izvore energije i transformaciju sistema grijanja, pri čemu se eksplicitno ukazuje na visok stepen zavisnosti regiona od fosilnih goriva i nisku energetske efikasnost stambenog fonda. U kontekstu Bosne i Hercegovine, u kojoj veliki broj domaćinstava koristi ugalj i drvo za grijanje, a značajan dio stambenih objekata je energetska neefikasan, ove mjere imaju direktnu implikaciju na obrasce energetske siromaštva. Tranzicija bez socijalnih zaštitnih mehanizama može dodatno povećati troškove energije za ranjiva domaćinstva, što Zelena agenda implicitno prepoznaje kroz naglasak na potrebu integrisanog planiranja i postepene provedbe mjera.

Posebna relevantnost Zelene agende za ovu Studiju ogleda se u insistiranju na integrisanom i međusektorskom pristupu planiranju, koji podrazumijeva povezivanje energetske, klimatske, okolišne i socioekonomske politike. Dokument naglašava potrebu pravedne i planske tranzicije, uz uvažavanje socioekonomskih implikacija transformacije energetske sistema. Iako ne razrađuje pitanje energetske siromaštva niti uvodi posebne socijalne indikatore, takav pristup otvara analitički prostor za uključivanje dimenzije energetske ranjivosti u planiranje i praćenje politika, posebno kroz lokalne instrumente poput SECAP-a, gdje se mjere energetske efikasnosti mogu direktno usmjeriti prema domaćinstvima sa povećanim rizikom od energetske deprivacije.

Konačno, Zelena agenda za Zapadni Balkan u više navrata naglašava potrebu jačanja institucionalnih kapaciteta i unapređenja koordinacije u procesu implementacije klimatske i energetske politike. Iako dokument ne razmatra specifične institucionalne izazove pojedinačnih država niti se bavi energetske siromaštvom kao zasebnom temom, njegov naglasak na integrisanom pristupu i pravednoj tranziciji stvara konceptualni okvir unutar kojeg se mogu analizirati socijalne implikacije energetske transformacije, što je u potpunosti u skladu s metodološkim pristupom ove Studije.

¹⁹ Green Agenda for the Western Balkans (2020), dostupno na: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

Agenda 2030 Ujedinjenih nacija i 17 Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDGs) predstavljaju sveobuhvatan globalni razvojni okvir koji eksplicitno integriše socijalne, ekonomske i okolišne dimenzije razvoja, uz centralni horizontalni princip *Leave No One Behind*. Ovaj princip obavezuje države da u dizajnu, implementaciji i praćenju javnih politika sistematski identifikuju i adresiraju potrebe onih grupa stanovništva koje su izložene višestrukim oblicima ranjivosti i deprivacije. U tom smislu, Agenda 2030 pruža konceptualni i normativni okvir u kojem se energetska siromaštvo može razumjeti kao oblik strukturalne isključenosti koji direktno ugrožava ostvarivanje osnovnih ljudskih potreba i prava.

Sa stanovišta energetske siromaštva, posebno su relevantni Cilj 1 – Iskorijeniti siromaštvo u svim njegovim oblicima svuda, Cilj 7 – Osigurati pristup povoljnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve, Cilj 3 – Osigurati zdrav život i promovisati blagostanje za sve u svim dobnim skupinama, Cilj 10 – Smanjiti nejednakosti unutar i između zemalja, te Cilj 5 – Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojčice. Iako energetska siromaštvo nije definisano kao zaseban cilj, njegovi elementi su implicitno sadržani kroz indikatore pristupa energiji, relativnog siromaštva, zdravstvenih rizika i rodno diferenciranog neplaćenog rada, što omogućava analizu energetske siromaštva kao međusektorskog razvojnog pitanja, a ne isključivo kao pitanja energetske siromaštva.

U institucionalnom kontekstu Bosne i Hercegovine, implementacija Agende 2030 operacionalizirana je kroz Okvir za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini²⁰, koji definiše prioritete, indikatore i mehanizme praćenja u skladu sa domaćim statističkim i institucionalnim kapacitetima. Siromaštvo se u ovom okviru primarno prati kroz relativne indikatore, u skladu s evropskom metodologijom, što omogućava identifikaciju domaćinstava izloženih povećanom riziku socioekonomske i energetske deprivacije. Kao što je navedeno, iako energetska siromaštvo nije izdvojeno kao poseban indikator, kombinacija podataka o prihodima, troškovima stanovanja i energije, zdravstvenim ishodima i kvalitetu životnih uslova stvara metodološku osnovu za njegovu indirektnu kvantifikaciju, što je u potpunosti u skladu sa pristupom ove Studije.

Međutim, ograničenje SDG okvira ogleda se u nedostatku specifičnih indikatora koji bi direktno mjerili energetska siromaštva, nemogućnost adekvatnog grijanja doma ili kašnjenja u plaćanju računa za energiju, ali omogućava da se princip *Leave No One Behind* operacionalizira u kontekstu energetske siromaštva u BiH kroz identifikaciju grupa koje su sistematski izostavljene iz koristi energetske i klimatskih politika, te kroz sagledavanje rodno i socijalno diferenciranih efekata energetske deprivacije.

Plan za rodno odgovornu pravednu tranziciju (IDA/UNDP)²¹ predstavlja tematski policy dokument koji eksplicitno povezuje klimatsku i energetska tranziciju sa rodnom ravnopravnošću i socijalnom pravdom. Dokument polazi od premise da tranzicioni procesi imaju diferencirane distributivne efekte te da bez ciljano usmjerenih javnih intervencija mogu produbiti postojeće socioekonomske nejednakosti. Naglašava potrebu integrisanog upravljanja, povezivanja energetske reforme sa sistemima socijalne zaštite i pravedne raspodjele koristi tranzicije. Iako ne razrađuje energetska siromaštvo kao zasebnu kategoriju, okvir sadržan u dokumentu omogućava da se energetska ranjivost analizira u kontekstu rodne nejednakosti i socijalne pravde.

Shodno svemu navedenom, evidentno je da međunarodni i evropski policy okvir uspostavlja obavezujuće strateške smjernice i referentne standarde koji se kroz proces evropske integracije i međunarodnih obaveza reflektuju na oblikovanje domaćih javnih politika.

²⁰ Okvir za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u BiH, dostupno na: <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/okvir-za-realizaciju-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-bosni-i-hercegovini>, pristupljeno 06.01.2026. godine

²¹ Plan za rodno odgovornu pravednu tranziciju, dostupno na: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-03/blueprint_for_gender-bhs_web.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

2.4.3. Strateški okvir u Bosni i Hercegovini

Naredni dio Studije obuhvata osvrt na načine na koji su prethodno opisani principi sa EU i međunarodnog nivoa transponirani u strateške dokumente u Bosni i Hercegovini, te u kojoj mjeri su prilagođeni specifičnom administrativnom ustrojstvu zemlje. Analiza strateških dokumenata u oblasti energetike, klime i razvoja na različitim nivoima vlasti stoga je usmjerena na ispitivanje njihove koherentnosti sa preuzetim međunarodnim obavezama, jasnoće strateških ciljeva i mjera, kao i njihove sposobnosti da adresiraju socijalne i distributivne aspekte energetske tranzicije, uključujući dimenzije energetske siromaštva relevantne za Studiju.

Integrisani energetske i klimatski plan (NECP) BiH do 2030. godine²² predstavlja ključni instrument usklađivanja domaće energetske i klimatske politike sa pravnom stečevinom i strateškim okvirom Evropske unije. Kao takav, dokument operacionalizira obaveze preuzete u okviru Energetske zajednice i procesa približavanja EU, uspostavljajući sistem praćenja zasnovan na glavnim kvantitativnim indikatorima, uključujući ukupne emisije stakleničkih gasova, udio obnovljivih izvora energije u bruto finalnoj potrošnji energije, potrošnju primarne energije (PEC) i finalnu potrošnju energije (FEC).

Sa metodološkog aspekta, riječ je o makro-strukturnom okviru praćenja koji mjeri agregatne performanse energetske sistema. Međutim, agregatno smanjenje potrošnje energije ili emisija samo po sebi ne implicira automatsko smanjenje energetske siromaštva. Ukoliko mjere energetske efikasnosti i dekarbonizacije nisu ciljano usmjerene prema energetski neefikasnom stambenom fondu i domaćinstvima izloženim riziku priuštivosti, postoji rizik da makro-uspjesi ostanu distributivno neutralni ili čak regresivni. Stoga je za povezivanje NECP ciljeva sa dimenzijom energetske siromaštva neophodna metodološka nadogradnja koja omogućava disagregaciju efekata politika na nivou domaćinstava, uz integraciju socijalnih i stambenih indikatora u sistem praćenja.

Najvažnija direktna referenca na energetske siromaštvo u NECP-u BiH sadržana je u mjeri 4-4 – „Osigurati adekvatan tretman energetske siromaštva (Zaštita ugroženih potrošača)“. Dokument naglašava da je zaštita socijalno ugroženih kupaca od ključnog značaja u kontekstu uspostave organizovanog tržišta i uvođenja tržišno zasnovanih cijena, uz potrebu donošenja jasnog regulatornog okvira i osiguranja finansijskih sredstava za mjere zaštite. Iako plan ne razrađuje detaljne indikatore priuštivosti na nivou domaćinstava, ova mjera predstavlja institucionalni temelj za integraciju dimenzije energetske siromaštva u proces energetske tranzicije.

Okvirna energetska strategija Bosne i Hercegovine do 2035. godine²³ postavlja opšti strateški „kompas“ energetske sektora kroz balans tzv. „energetske trileme“: sigurnost snabdijevanja, konkurentnost cijena i dekarbonizaciju/čišću energiju. Iako je dokument primarno usmjeren na sistemske reforme i investicijske potrebe energetike, ova tri stuba su važna za energetske siromaštvo jer definišu gdje se u strateškom diskursu nalazi priuštivost (konkurentnost cijena) u odnosu na tranzicijske zahtjeve (dekarbonizacija) i stabilnost snabdijevanja (sigurnost).

Međutim, strateško opredjeljenje za energetske efikasnost i dekarbonizaciju ne podrazumijeva automatski i postojanje operativnih mehanizama za adresiranje energetske siromaštva. U okviru postojećeg strateškog okvira, ciljevi smanjenja potrošnje energije i modernizacije energetske sistema nisu sistematski povezani sa jasno definisanim kriterijima za identifikaciju ugroženih kupaca, niti sa razrađenim finansijskim instrumentima i programima obnove i energetske efikasnosti, koji bi bili prioritetno usmjereni prema domaćinstvima pogođenim energetskom deprivacijom. Time se ostvarenje strateških ciljeva u oblasti energetike pretežno oslanja na opšte

²² Integrisani energetske i klimatski plan BiH do 2030. godine, dostupno na: <https://secw.ba/wp-content/uploads/2024/10/NECP-BiH-finalni-na crt.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine

²³ Okvirna energetska strategija Bosne i Hercegovine do 2035. godine, dostupno na: https://fmeri.gov.ba/media/1819/okvirna_energetska_strategija_bosne_i_hercegovine_do_2035_bih_finalna.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

mjere i tržišne mehanizme, bez eksplicitnog ugrađivanja dimenzija priuštivosti, kvaliteta stanovanja i socijalne zaštite, koje su ključne za smanjenje energetske siromaštva.

Strategija prilagođavanja klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja BiH 2020–2030²⁴ pruža najkonkretniju vezu između klimatskih politika, zgradarstva i potrošnje energije u domaćinstvima, jer uvodi tehničko-analitičke podatke o energetskim potrebama za grijanje po periodima gradnje, te kvantificira potrošnju električne energije u domaćinstvima. Prema navodima iz Strategije, ona je samo početni korak koji je osmišljen tako da konsolidira političku podršku za razvoj niskokarbonskih emisija i otpornosti na klimatske promjene. Kako se budu poboljšavali kvalitet informacija o emisijama i iskustvo sa mjerama za ublažavanje klimatskih promjena, Strategija će u budućnosti biti revidirana i prilagođavana. Strategija će omogućiti – i koordinirati – poboljšane sektorske strategije sa detaljnim politikama, mjerama, programima i projektima. Pored toga, Strategija identifikira mjere za ublažavanje klimatskih promjena, mjere za prilagođavanje na klimatske promjene, kao i potrebe za izgradnjom kapaciteta, što će osigurati stratešku i programsku osnovu za efektivnu međunarodnu podršku. Strategija će osigurati da mjere za ublažavanje klimatskih promjena i mjere prilagođavanja na klimatske promjene budu rodno osjetljive i da obuhvaćaju specifične mjere kojim se osigurava da najosjetljivije grupe populacije dobivaju adekvatnu podršku.

Godine 2023. završena je izrada krovne Strategije okoliša/životne sredine Bosne i Hercegovine (BiH ESAP 2030+), ali prema trenutno dostupnim podacima u trenutku izrade ove Studije još uvijek nije usvojena. Dokument je razvijen uz podršku Štokholmskog instituta za okoliš (SEI) i Ambasade Švedske u BiH, kroz širok participativni proces koji je uključio institucije svih nivoa vlasti i stručnu javnost. Strategija obuhvata sedam tematskih oblasti usklađenih sa pravnom stečevinom EU, uključujući kvalitet zraka, klimatske promjene i energiju, te integriše okolišne, društveno-ekonomske i rodne aspekte. Nakon usvajanja, treba predstavljati ključni strateški okvir za unapređenje politike zaštite okoliša i daljnje usklađivanje sa obavezama iz procesa pristupanja EU.²⁵

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2023–2027²⁶ predstavlja krovni državni strateški dokument kojim se operacionalizira Zakon o ravnopravnosti spolova BiH ("Službeni glasnik BiH" broj 16/03, 102/09 i 32/10) i definišu prioritete, mjere i institucionalne obaveze u oblasti rodne ravnopravnosti. Iako nije sektorski dokument iz oblasti energetike ili klime, njegov strateški značaj za pitanja energetske siromaštva proizlazi iz njegove horizontalne primjene na sve javne politike, uključujući energetske, socijalnu, stambenu, zdravstvenu i razvojnu politiku. Dokument jasno uspostavlja obavezu integracije rodne perspektive (gender mainstreaming) u proces planiranja, implementacije i praćenja javnih politika na svim nivoima vlasti, čime se stvara normativni okvir za sagledavanje rodno diferenciranih efekata energetskih i klimatskih mjera.

Posebna relevantnost ovog dokumenta ogleda se u njegovom fokusu na ranjive grupe žena koje su ujedno i one kod kojih se, u kontekstu energetske tranzicije i rasta troškova energije, kumuliraju rizici energetske deprivacije. Gender akcioni plan ne razrađuje energetske siromaštvo kao zasebnu tematsku oblast, ali kroz svoje ciljeve i mjere jasno zahtijeva da sektorske politike prepoznaju i adresiraju višestruke oblike ranjivosti, uključujući one koje proizlaze iz uslova stanovanja, pristupa osnovnim uslugama i zdravstvenih rizika.

²⁴ Strategija prilagođavanja klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja BiH 2020–2030, dostupno na: <https://www.fzpr.gov.ba/files/Strategije/Strategija-prilagodavanja-na-klimatske-promjene-i-niskoemisionog-razvoja-za-Bosnu-i-Hercegovinu.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine

²⁵ BiH ESAP 2030+, dostupno na: <https://esap.ba/bs/bih-esap-2030-izradena-strategija-okolisa-zivotne-sredine-bih/>, pristupljeno 06.01.2026. godine

²⁶ Gender akcioni plan BiH 2023–2027, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2023/10/GAP-BiH-2023-2027-Bosanski-jezik-1.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine

Sa institucionalnog aspekta, Gender akcioni plan uspostavlja obavezu koordinacije između sektorskih institucija i mehanizama za ravnopravnost spolova, uključujući gender centre, što je od posebnog značaja za oblasti koje tradicionalno nisu percipirane kao „rodne“, poput energetike i klime, čime se stvara normativni prostor za uključivanje rodno osjetljivih kriterija u dizajn mjera energetske efikasnosti, subvencija, socijalnih davanja i programa obnove stambenog fonda. U kontekstu energetske siromaštva, ovaj dokument predstavlja strateški oslonac za povezivanje energetske politike sa socijalnom pravdom i rodnom ravnopravnošću, iako sama operacionalizacija tih obaveza zavisi od entitetskih i dokumenata nižeg nivoa.

Uzimajući u obzir prethodno razmotrene međunarodne, evropske i državne strateške okvire, može se uočiti da se ključni koncepti vezani za energetske tranzicije, socijalnu pravednost i rodnu ravnopravnost na nivou Bosne i Hercegovine definišu pretežno kroz opšte ciljeve, principe i obaveze usklađivanja sa međunarodnim i evropskim standardima. Međutim, zbog ustavne strukture i raspodjele nadležnosti u Bosni i Hercegovini, operacionalizacija ovih opredjeljenja – kroz konkretne politike, mjere, finansijske instrumente i institucionalne mehanizme koji imaju neposredan uticaj na domaćinstva – u najvećoj mjeri je u nadležnosti entiteta i BD BiH, a u okviru FBiH i kantona. Entitetske strategije i planski dokumenti u oblasti energetike, klimatskih promjena, zaštite okoliša i socio-ekonomskog razvoja stoga predstavljaju operativni nivo na kojem se opšti strateški ciljevi prevode u intervencije sa potencijalnim implikacijama na energetske priuštivost, kvalitet stanovanja i socijalnu sigurnost. U tom smislu, analiza strateškog okvira na nivou entiteta omogućava sagledavanje načina na koji se dimenzije energetske siromaštva prepoznaju, integriraju ili izostavljaju u okviru javnih politika, u kontekstu ustavnih nadležnosti i sektorskog pristupa planiranju.

Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021–2027²⁷ predstavlja centralni integralni razvojni dokument FBiH kojim se definišu prioriteti ekonomskog, socijalnog i okolišnog razvoja u srednjoročnom periodu, u skladu sa strateškim opredjeljenjima Bosne i Hercegovine i međunarodnim obavezama u oblasti održivog razvoja. Za razliku od većine strateških dokumenata, Strategija energetske siromaštvo eksplicitno prepoznaje kao razvojni i socijalni izazov, čime ga jasno pozicionira unutar šireg okvira socijalne uključenosti, smanjenja siromaštva i jačanja društvene kohezije.

Energetske siromaštvo je u Strategiji smješteno u okviru Strateškog cilja 2 – Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj, unutar Prioriteta 2.5 – Smanjivati siromaštvo i socijalnu isključenost, kroz Mjeru 2.5.5 – Osigurati socijalne programe za smanjivanje energetske siromaštva. Ovom mjerom energetske siromaštvo se konceptualizira kao poseban oblik socijalne deprivacije koji zahtijeva ciljne intervencije, a ne kao nuspojava opštih energetske ili tržišnih kretanja. Strategija time uspostavlja jasnu vezu između priuštivosti energije, stabilnosti snabdijevanja i socijalne sigurnosti domaćinstava.

Sadržajno, Mjera 2.5.5. usmjerena je na identifikaciju energetske siromašnih domaćinstava i kategorija stanovništva u riziku, te na razvoj i provedbu programa zaštite ugroženih kupaca. U tom okviru, energetske siromaštvo se povezuje sa konkretnim manifestacijama poput nemogućnosti adekvatnog grijanja, kašnjenja u plaćanju računa za energiju i visokog udjela energetske troškova u budžetu domaćinstva. Na taj način se energetska deprivacija prepoznaje kao problem koji se ispoljava na nivou domaćinstava i neposredno utiče na životne uslove. Mjera naglašava da se efikasnost programa zaštite ugroženih kupaca dodatno povećava ukoliko su u njihov dizajn i provedbu aktivno uključene lokalne zajednice. Stoga je važno, navedeno je, unaprijediti informisanost lokalnih aktera o ciljevima i implikacijama energetske tranzicije, kako bi mjere bile prilagođene specifičnim potrebama zajednice. U okviru provođenja politika energetske efikasnosti, naglašava se da prioritet treba dati objektima javne infrastrukture, poput škola, zdravstvenih i socijalnih ustanova, čime se osigurava da koristi tranzicije budu direktno dostupne

²⁷ Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021–2027, dostupno na: https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri%202021/Strategija%20razvoja%20FBiH%202021-2027_bos.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

socijalno osjetljivim grupama i da se energetska tranzicija provodi na način koji doprinosi socijalnoj uključenosti

Vrijednost Strategije u kontekstu ove Studije leži u jasnom institucionalnom pozicioniranju energetskog siromaštva kao javnopolitičkog pitanja koje zahtijeva koordinirano djelovanje sektora socijalne zaštite, energetike i razvoja. Na taj način, Strategija predstavlja značajan okvir za razumijevanje načina na koji se energetska siromaštvo prepoznaje i adresira kroz razvojne i socijalne politike.

Okvirna energetska strategija Federacije Bosne i Hercegovine do 2035. godine²⁸ predstavlja temeljni sektorski dokument na nivou FBiH, kojim se definišu dugoročni pravci razvoja energetskog sektora, s posebnim fokusom na sigurnost snabdijevanja, diversifikaciju energetskog miksa, povećanje energetske efikasnosti i postupnu dekarbonizaciju. Strategija energetiku tretira kao infrastrukturni i razvojni sektor od javnog interesa, pri čemu se potrošnja energije u domaćinstvima razmatra prvenstveno kroz prizmu ukupne potražnje, strukture energenata i tehničke efikasnosti sistema grijanja.

U segmentu koji se odnosi na krajnje korisnike, Strategija prepoznaje nisku energetska efikasnost stambenog fonda, zastarjele sisteme grijanja i visoku potrošnju energije u domaćinstvima kao strukturne slabosti energetskog sistema Federacije BiH. Posebno se ukazuje na dominantnu upotrebu čvrstih goriva u individualnim ložištima, slabu toplotnu izolaciju objekata i nedovoljna ulaganja u obnovu postojećih zgrada. Ovi elementi su direktno povezivi sa indikatorima energetskog siromaštva korištenim u ovoj Studiji, uključujući nemogućnost postizanja adekvatnog toplotnog komfora te povećane zdravstvene rizike povezane sa neadekvatnim grijanjem i kvalitetom zraka u zatvorenom prostoru.

Okvirna energetska strategija Federacije BiH ostaje primarno fokusirana na sektorsku transformaciju i infrastrukturna rješenja, dok socijalna dimenzija potrošnje energije nije razrađena kroz eksplicitne mehanizme ciljanja ili diferencijacije krajnjih korisnika. Krajnji potrošači se u Strategiji tretiraju kao homogena kategorija, bez razgraničenja između domaćinstava različitog socioekonomskog statusa ili ranjivih grupa. U tom smislu, Strategija pruža važan strukturni i tehnički okvir za razumijevanje uzroka energetskog siromaštva u Federaciji BiH, ali njegova socijalna i rodna dimenzija ostaje izvan njenog neposrednog fokusa, te se nadograđuje kroz druge integralne i socijalne strateške dokumente na entitetskom i nižim nivoima vlasti.

Federalna strategija zaštite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine 2022–2032²⁹ koncipirana je kao sastavni dio četverokomponentne strategije zaštite okoliša u Bosni i Hercegovini (BiH, Federacija BiH, Republika Srpska i Brčko distrikt) i normativno se oslanja na Zakon o zaštiti okoliša Federacije BiH („Službene novine FBiH” br. 18721). Dokument uspostavlja jedinstven strateški i institucionalni okvir za planiranje, implementaciju, praćenje i izvještavanje u oblasti okoliša, u skladu sa zahtjevima pravne stečevine Evropske unije i međunarodnim obavezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela.

Strategija eksplicitno navodi da obuhvata sedam tematskih oblasti pravne stečevine EU u oblasti okoliša, među kojima je kao zasebna tematska cjelina definisana oblast „Kvalitet zraka, klimatske promjene i energija”, te Strateški cilj 4 – Unaprijediti ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama i poboljšanje kvaliteta zraka.

Operativno, Strategija daje važan doprinos kroz uspostavu modela upravljanja okolišnim podacima, uključujući obaveze prikupljanja, objedinjavanja i izvještavanja o podacima relevantnim za kvalitet zraka, emisije i druge okolišne pritiske, uz značajnu ulogu Fonda za zaštitu okoliša FBiH. U kontekstu energetskog siromaštva, ovaj institucionalni aranžman je relevantan jer predstavlja postojeći kanal za sistematizaciju podataka koji su posredno povezani sa obrascima grijanja u

²⁸ Okvirna energetska strategija Federacije Bosne i Hercegovine do 2035. godine, dostupno na:

https://fbihvlada.gov.ba/uploads/documents/20170606-okvirna-energetska-strategija-fbih-radna-verzija-v2-compressed_1641475323.pdf

²⁹ Federalna strategija zaštite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine 2022–2032, dostupno na: <https://fmoit.gov.ba/dokument/federalna-strategija-zastite-okolisa-2022-2032/>, pristupljeno 06.01.2026. godine

domaćinstvima i njihovim uticajem na okoliš i zdravlje, iako Strategija sama po sebi ne predviđa praćenje energetske priuštivosti ili stambenih uslova na nivou domaćinstava.

Dodatno, Strategija u svojim opštim principima i upravljačkom okviru prepoznaje međupovezanost okolišnih politika sa pitanjima društvene jednakosti, ravnopravnosti spolova i siromaštva, što se ogleda i u participativnom modelu njenog razvoja i implementacije, uključujući učešće institucija nadležnih za rodnu ravnopravnost. Ovaj aspekt je relevantan za Studiju jer potvrđuje institucionalnu obavezu integracije rodne perspektive u okolišno-energetske politike, iako se konkretne rodno ciljane mjere razvijaju kroz provedbene dokumente i sektorske programe. Također, u okviru Prioriteta 7.6. Strategije, rodna ravnopravnost, društvena jednakost i pitanja siromaštva eksplicitno su integrisani u ključne okolišne politike, uz cilj da se do 2026. godine primjenjuju alati poput rodne analize, procjene gender utjecaja i rodno odgovornog budžetiranja, čime se uspostavlja obaveza sagledavanja distributivnih i socijalnih efekata okolišnih mjera.

Iako Strategija ne definiše energetske siromaštvo kao zaseban koncept, integracija rodne i socijalne dimenzije otvara prostor za analizu uticaja energetske i klimatske politike na ranjive grupe stanovništva, čime se okolišni ciljevi povezuju sa principima socijalne pravde.

U cjelini, Federalna strategija zaštite okoliša FBiH 2022–2032, ne definiše energetske siromaštvo kao zaseban policy koncept, ali uspostavlja strateški i institucionalni okvir unutar kojeg se ključne dimenzije energetske siromaštva mogu sagledavati i adresirati posredno, posebno u dijelu koji se odnosi na sisteme grijanja, kvalitet stambenog okruženja i zdravstvene posljedice energetske ograničenosti.

Strategija razvoja energetike Republike Srpske do 2035. godine³⁰ predstavlja sektorski strateški dokument Republike Srpske kojim se definišu dugoročni pravci razvoja energetske sistema ovog entiteta BiH. Dokument je usmjeren na sigurnost snabdijevanja, restrukturiranje elektroenergetskog sektora, povećanje udjela obnovljivih izvora energije i unapređenje energetske efikasnosti, uz postupno usklađivanje sa obavezama koje proizlaze iz Energetske zajednice i Evropskog klimatsko-energetskog okvira. Iako energetske siromaštvo nije definisano kao zaseban strateški pojam, Strategija sadrži više elemenata koji su neposredno povezani sa njegovim ključnim manifestacijama na nivou domaćinstava.

U dijelu koji se odnosi na sisteme grijanja, Strategija prepoznaje visoku zastupljenost individualnih ložišta na čvrsta goriva, nisku energetske efikasnost stambenog fonda i značajne gubitke energije u domaćinstvima. Navedeni strukturni obrasci direktno su povezani sa problemima nedovoljnog toplotnog komfora te povećanim zdravstvenim rizicima. Kao odgovor, dokument promovise modernizaciju sistema grijanja, razvoj daljinskog grijanja tamo gdje postoje uslovi, i širu primjenu energetske efikasnijih rješenja, ali ove mjere ostaju dominantno postavljene kao tehničko-infrastrukturni ciljevi, bez diferencijacije domaćinstava prema stepenu energetske ranjivosti.

Pitanje priuštivosti energije u Strategiji se razmatra kroz stabilnost cijena i finansijsku održivost sektora, uz posebno razrađen sistem podsticaja za obnovljive izvore energije. Dokument sadrži kvantitativne projekcije ukupnih troškova podsticaja i predviđa njihovo pokriće putem jedinstvene naknade za OIE, koja se obračunava po utrošenoj električnoj energiji i plaćaju je svi krajnji kupci. Na taj način, dio troškova energetske tranzicije se sistemski prenosi na domaćinstva putem računa za električnu energiju. Iako Strategija prepoznaje osjetljivost krajnjih potrošača na rast cijena, socijalni efekti ovakvog modela finansiranja ostaju razmatrani na općem nivou, bez definisanja posebnih zaštitnih mehanizama za energetske ranjiva domaćinstva.

U oblasti energetske efikasnosti, Strategija identifikuje zgradarstvo kao sektor sa najvećim potencijalom za smanjenje potrošnje energije i emisija, uz istovremeno poboljšanje uslova stanovanja. Predviđeni su razvoj zakonodavnog i planskog okvira, programi obnove postojećih objekata i promocija energetske efikasne gradnje, što su elementi sadržajno povezivi sa

³⁰ Strategija razvoja energetike Republike Srpske do 2035. Godine, dostupno na: <https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mper/std/Documents/StrategijaEnergetike2035Latinica.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine

problemima loših stambenih uslova i visokih energetske potreba domaćinstava, ali energetska efikasnost se prvenstveno tretira kao sredstvo za ostvarenje energetske i klimatske ciljeve, a ne kao instrument socijalno usmjerene intervencije.

U cjelini, u Strategiji energetike Republike Srpske do 2035. godine energetska siromaštvo se pojavljuje posredno, kroz način na koji se sistemi grijanja, troškovi energije i stanje stambenog fonda reflektuju na domaćinstva, dok socijalna i rodna dimenzija ostaju izvan eksplicitnog strateškog fokusa.

Strategija zaštite životne sredine Republike Srpske za period 2022–2032. godine³¹ predstavlja krovni strateški dokument u oblasti okoliša ovog entiteta, kojim se definišu ciljevi, mjere i institucionalni okvir za usklađivanje politike Republike Srpske sa pravnom stečevinom EU u oblasti zaštite životne sredine. Kao što je navedeno, dokument je koncipiran kao dio četverokomponentnog okolišnog strateškog okvira u Bosni i Hercegovini (BiH, FBiH, RS, Brčko distrikt) i obuhvata više tematskih oblasti koje su neposredno povezuje sa dimenzijama energetske siromaštva, iako ono nije eksplicitno definisano kao zasebna politika.

Strategija obuhvata tematske oblasti koje uključuju kvalitet zraka, klimatske promjene i energiju, pri čemu se posebno naglašava uticaj sektora domaćinstava na emisije zagađujućih materija, naročito kroz individualna ložišta na čvrsta goriva. U kontekstu energetske siromaštva, ova dimenzija je od posebnog značaja jer povezuje obrasce grijanja, nisku energetska efikasnost stambenog fonda i povećanu izloženost zagađenju zraka sa negativnim zdravstvenim ishodima za stanovništvo.

Sa institucionalnog aspekta, Strategija uspostavlja formalni okvir praćenja i izvještavanja kroz godišnje izvještaje o radu i godišnje izvještaje o sprovođenju Strategije, uz jasno imenovanje nadležnih institucija. Iako dokument ne uvodi indikatore energetske siromaštva na nivou domaćinstava, ovakav sistem upravljanja podacima predstavlja važnu infrastrukturnu osnovu za indirektno praćenje njegovih posljedica, posebno u dijelu zdravstvenih i okolišnih efekata energetske prakse.

Strategija, također, eksplicitno pozicionira politiku zaštite životne sredine kao instrument unapređenja zdravlja i dobrobiti stanovništva, čime se otvara prostor za povezivanje okolišnih mjera sa socijalnim i javnozdravstvenim politikama. U okviru Prioriteta 7.6. Strategije uvodi se eksplicitna obaveza primjene rodno osjetljivih alata u planiranju, provođenju, praćenju i evaluaciji politika, programa i projekata u oblasti upravljanja životnom sredinom. Navođenje instrumenata poput gender (rodne) analize, procjene gender (rodnog) uticaja, gender (rodno) odgovornog budžetiranja, gender (rodnog) indeksa u oblasti životne sredine i rodne revizije, predstavlja normativno opredjeljenje za sistemsku integraciju rodne perspektive u okolišne politike, što ukazuje na to da ova oblast javne politike zahtijeva sagledavanje distributivnih efekata mjera na žene i muškarce.

U kontekstu Studije, ovaj Prioritet je metodološki relevantan jer uspostavlja institucionalnu osnovu za povezivanje okolišnih i energetske politika sa rodnom ravnopravnošću. Iako Strategija ne razrađuje specifične mjere usmjerene na energetska siromaštvo, primjena navedenih alata otvara prostor za analizu diferenciranih efekata politika energetske efikasnosti, sistema grijanja i fiskalnih naknada na ranjive grupe stanovništva. U kombinaciji sa Prioritetom 7.7, koji se odnosi na transparentnost i fiskalne mehanizme u oblasti zaštite okoliša, Strategija implicitno prepoznaje da finansijski instrumenti i parafiskalne naknade moraju biti praćeni principima transparentnosti i ravnopravnosti spolova, čime se stvara normativni okvir za uključivanje socijalne i rodne dimenzije u implementaciju okolišno-energetskih politika.

³¹ Strategija zaštite životne sredine Republike Srpske za period 2022–2032. godine, dostupno na: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Стратегија%20за%20жизотне%20средине%20Републике%20Српске%20за%20период%202022%20-%202032%20године_356753626.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

Strategija razvoja Brčko distrikta BiH 2021–2027.³² predstavlja opšti razvojni dokument koji ne sadrži specifične politike, mjere niti indikatore usmjerene na energetska siromaštvo, niti razrađuje energetska dimenzija u okviru socioekonomskih politika. Dokument ne predviđa operativne mehanizme za identifikaciju ili zaštitu energetska ranjivih domaćinstava, niti uvodi instrumente praćenja priuštivosti energije ili stambenih uslova. Svakako, Strategija je relevantna prvenstveno kao okvir koji definiše širi institucionalni i razvojni kontekst Brčko distrikta BiH kojeg treba uzeti u obzir.

Strategija zaštite životne sredine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine za period 2022–2032.³³ predstavlja krovni strateški dokument BD BiH usmjeren na unapređenje stanja okoliša kroz usklađivanje sa pravnom stečevinom Evropske unije i domaćom legislativom u oblasti zaštite okoliša. Strategija je izrađena kao dio šire inicijative izrade svih elemenata BiH ESAP 2030+ i obuhvata širok spektar tematskih oblasti, uključujući upravljanje vodama, upravljanje otpadom, biodiverzitet i zaštitu prirode, zaštitu od buke, hemijsku sigurnost, te posebno oblast kvaliteta zraka, klimatskih promjena i energije, koja se bavi pitanjima emisija, klimatskih utjecaja i energetskih praksi lokalnog stanovništva. Dokument strateški usmjerava političke, planske i regulatorne mjere kroz jasno definisane ciljeve, prioritete i mjere koje treba provoditi u narednoj deceniji, uz snažan naglasak na harmonizaciju sa standardima EU, unapređenje okolišnog upravljanja i poboljšanje zdravlja i dobrobiti građana.

U kontekstu dimenzija relevantnih za energetska siromaštvo, Strategija prepoznaje utjecaj lokalnih izvora zagađenja, uključujući emisije iz individualnih ložišta i drugih energetskih praksi, kao faktore koji negativno utiču na kvalitet zraka i okoliš u Brčko distriktu BiH. Strategija eksplicitno navodi potrebu smanjenja zagađenja iz tih izvora kroz mjere, ciljeve i indikatore praćenja. Iako dokument ne definiše energetska siromaštvo kao poseban pojam, institucionalni okvir za praćenje i izvještavanje stvara osnovu za indirektno sagledavanje uticaja energetskih obrazaca na okoliš i zdravlje. Strategija, također, eksplicitno pozicionira zaštitu okoliša kao instrument unapređenja javnog zdravlja i održivog razvoja. U okviru mjere 6.5.1. Stvaranje zakonskog i institucionalnog okvira za integralnu zaštitu zemljišta, usvajanje metoda, mjerenja i indikatora za održivo upravljanje zemljištem, dostizanje neutralnosti degradacije zemljišta do 2030. godine, definisana je aktivnost "Izrada Akcionog plana sa procedurama i metodama sanacije degradiranih površina, ustanovljavanje kriterija za prioritizaciju izbora lokacija za sanaciju na bazi ekoloških i socijalnih kriterija (broj ugroženih ljudi, žena i djece, siromašnih, gender)", dok se u okviru mjere 7.6.2. Integracija principa rodne ravnopravnosti, socijalne jednakosti i siromaštva u politike zaštite životne sredine, definiše okvirno područje djelovanja koje se odnosi na "Unapređenje kapaciteta institucija za korištenje alata poput rodne analize, procjene gender uticaja, rodno odgovornog budžetiranja, gender indeksa u oblasti životne sredine". Ove mjere su relevantne za Studiju jer eksplicitno uvode socijalne i rodne kriterije (uključujući broj ugroženih žena, djece i siromašnih) u prioritizaciju okolišnih intervencija i predviđaju primjenu rodno osjetljivih alata. Na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini strateški dokumenti koji se eksplicitno i sistematski bave energetskim siromaštvom i dalje su rijetki izuzeci, a ne ustaljena praksa. Zbog navedenog, lokalne strategije za smanjenje energetskog siromaštva izdvajaju se kao analitički posebno relevantni dokumenti u okviru ove Studije, budući da predstavljaju rijetke primjere lokalnih planskih akata koji energetska siromaštvo tretiraju kao zasebno i strukturirano javnopolitičko pitanje. Riječ je o rijetkim primjerima lokalnih planskih dokumenata koji energetska siromaštvo prepoznaju kao poseban, višedimenzionalan javnopolitički problem, te ga operacionaliziraju kroz definicije, ciljne grupe, kriterije identifikacije i konkretne mjere. Dodatni značaj ovih dokumenata proizlazi iz činjenice da su dvije jedinice lokalne samouprave obuhvaćene uzorkom empirijskog istraživanja (Srebrenik i Gradačac), izradile strategije energetskog

³² Strategija razvoja Brčko distrikta BiH 2021–2027, dostupno na: https://skupstinabd.ba/2-registar/ba/Odluke/2021/2290.%20Strategija%20razvoja%20BD%20BiH_bos.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

³³ Strategija zaštite životne sredine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine za period 2022–2032, dostupno na: https://ppipo.bdcentral.net/data/Strateški%20dokumenti/Strategija%20za%20zaštita%20okoliša%20Brčko%20distrikta%20Bosne%20i%20Hercegovine%202022.–2032./BOS_Strategija_zaštite_životne_sredine_Brčko_distrikta_18.08.2022.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

siromaštva, što omogućava direktno povezivanje formalnog policy okvira sa stvarnim iskustvima domaćinstava i žena u lokalnom kontekstu.

Tako, naprimjer, Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Gradačca 2025–2029³⁴ predstavlja lokalni sektorski strateški dokument koji energetske siromaštvo pozicionira kao pitanje socijalne uključenosti, zdravlja i kvaliteta života, oslanjajući se na evropski konceptualni okvir. Dokument koristi terminologiju usklađenu s preporukama Evropske komisije, pri čemu se energetske siromaštvo definiše kao stanje u kojem domaćinstva nemaju mogućnost korištenja osnovnih energetske usluga neophodnih za dostojanstven i zdrav život, uključujući adekvatno grijanje, rasvjetu i pristup električnoj energiji. Ovakvo razumijevanje energetske deprivacije direktno obuhvata zdravstvene i socijalne dimenzije koje su relevantne za indikatore korištene u ovoj Studiji.

U analitičkom dijelu Strategije preuzimaju se referentne procjene sa nivoa Bosne i Hercegovine, koje ukazuju na visok udio domaćinstava izloženih značajnom energetske opterećenju, uz izričitu napomenu da se energetske siromaštvo ne može identifikovati isključivo na osnovu jednog finansijskog kriterija (npr. udjela troškova energije u dohotku). Ovi podaci u Strategiji imaju ilustrativnu i kontekstualnu funkciju i ne predstavljaju lokalnu kvantitativnu procjenu za Grad Gradačac, već služe za obrazloženje potrebe za lokalnim intervencijama i kombinovanim pristupom identifikaciji ugroženih domaćinstava.

Strategija identifikuje ključne rizične kategorije stanovništva kroz kvalitativnu analizu, uključujući korisnike socijalne pomoći, jednoroditeljske porodice sa više djece, osobe s invaliditetom i penzionere. Ovaj pristup omogućava povezivanje energetske siromaštva sa postojećim mehanizmima socijalne zaštite, ali dokument ne sadrži precizno definisane lokalne pragove niti numeričku procjenu broja energetske siromašnih domaćinstava na teritoriji Grada. Strategija sadrži razrađen akcioni plan sa kvantitativnim parametrima mjera, uključujući planirani broj domaćinstava obuhvaćenih intervencijama, kao i okvirne budžete za realizaciju.

Metodološki, dokument je kompatibilan s pristupom ove Studije jer eksplicitno naglašava potrebu kombinovanja objektivnih pokazatelja (prihodi, računi, stambeni uslovi) i subjektivnih iskustava domaćinstava, te prepoznaje ograničenja jednostavnih mjera energetske siromaštva. Strategija time legitimizuje istraživački pristup koji se zasniva na analizi obrazaca energetske deprivacije, a ne na jedinstvenoj administrativnoj definiciji.

Također, Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Srebrenika 2025–2029³⁵ predstavlja lokalni sektorski strateški dokument koji energetske siromaštvo tretira kao višedimenzionalni problem nastao kombinacijom socioekonomskih faktora, neefikasnog stambenog fonda i ograničene priuštivosti energije. Dokument eksplicitno konstatuje da ne postoji jedinstvena institucionalno usvojena definicija niti metodologija za praćenje energetske siromaštva, te lokalni nivo pozicionira kao prostor operacionalizacije problema kroz raspoložive nadležnosti jedinice lokalne samouprave. Energetske siromaštvo se analizira kroz kombinaciju socioekonomskih i stambenih faktora, uz oslanjanje na evropski konceptualni okvir.

Metodološki, Strategija razvija kombinovani model identifikacije koji uključuje objektivne indikatore (nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma, kašnjenja u plaćanju računa za energiju) i subjektivne obrasce deprivacije, uključujući situacije u kojima domaćinstva smanjuju troškove za osnovne potrebe kako bi podmirila energetske obaveze, što je kompatibilno s indikatorima korištenim u empirijskom dijelu ove Studije. Strategija sadrži razrađen akcioni plan sa kvantitativnim parametrima mjera, uključujući planirani broj domaćinstava obuhvaćenih intervencijama (npr. oko 100 domaćinstava godišnje za energetske efikasne uređaje i približno 200 za rasvjetu), kao i okvirne budžete za realizaciju. Iako dokument ne daje procjenu ukupnog broja energetske siromašnih domaćinstava na teritoriji Grada, njegova operativna vrijednost ogleda se u

³⁴ Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Gradačca 2025–2029, dostupno na:

https://www.gradacac.ba/storage/app/media/vazni-dokumenti/Strategija_za_smanjenje_ES.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine

³⁵ Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Srebrenik 2025–2029, dostupno na: <https://ekologija.ba/file/strategija-es-srebrenik/49>, pristupljeno 06.01.2026. godine

jasno definisanim ciljnim grupama, mjerama i indikatorima provedbe, čime predstavlja jedan od rijetkih primjera lokalne kvantifikacije institucionalne podrške u oblasti energetske siromaštva.

Ovakvi primjeri lokalnih strategija, iako još uvijek rijetki u Bosni i Hercegovini, ukazuju na rastuću svijest o potrebi sistemskog i kvantificiranog pristupa energetske siromaštva. Paralelno sa razvojem ovih sektorski fokusiranih dokumenata, u lokalnom institucionalnom okviru sve značajniju ulogu preuzimaju Sustainable Energy and Climate Action Plan (Akcioni planovi održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama), koji energetske siromaštvo ne tretiraju kao izdvojeno socijalno pitanje, već ga integrišu u širi okvir klimatsko-energetskog planiranja i pravedne tranzicije. Za razliku od pojedinačnih lokalnih strategija, SECAP-i uvode standardiziranu metodologiju planiranja, praćenja i izvještavanja, zasnovanu na obavezama iz Sporazuma gradonačelnika za klimu i energiju (Covenant of Mayors for Climate and Energy)³⁶, čime se energetske siromaštvo pozicionira kao horizontalna tema povezana sa mjerama energetske efikasnosti, prilagođavanja klimatskim promjenama i lokalnog razvoja.

U Bosni i Hercegovini, održivi energetske i klimatske akcioni planovi (SECAP) predstavljaju najznačajniji lokalni planski instrument za operacionalizaciju klimatskih i energetske politika na nivou jedinica lokalne samouprave. Njihova izrada i implementacija vezane su za pristupanje Sporazumu gradonačelnika za klimu i energiju, dobrovoljnoj inicijativi Evropske komisije, kojom se lokalne vlasti obavezuju da doprinesu ostvarivanju ciljeva Evropske unije u oblasti smanjenja emisija stakleničkih gasova, prilagođavanja klimatskim promjenama i osiguranja pravedne energetske tranzicije.

Prema javno dostupnim podacima platforme Sporazuma gradonačelnika za klimu i energiju, u Bosni i Hercegovini je trenutno 78 jedinica lokalne samouprave formalno pristupilo ovoj inicijativi³⁷. Među njima se nalaze i sve jedinice lokalne samouprave obuhvaćene uzorkom ovog istraživanja, što omogućava direktno povezivanje empirijskih nalaza Studije sa važećim lokalnim klimatsko-energetskim obavezama i planskim praksama. Time se SECAP uspostavlja kao široko prihvaćen i metodološki standardiziran okvir lokalnog klimatsko-energetskog planiranja u zemlji, nezavisno od razlika u administrativnim kapacitetima, veličini i socioekonomskim karakteristikama pojedinih lokalnih zajednica. Značaj SECAP-a u institucionalnom smislu proizlazi iz činjenice da on ne predstavlja samo strateški dokument, već i obavezujući okvir za izvještavanje, praćenje i evaluaciju, u skladu sa Smjernicama za izvještavanje Sporazuma gradonačelnika za klimu i energiju³⁸. Metodološki okvir SECAP-a zasniva se na integriranom pristupu, koji obuhvata tri međusobno povezana stuba: ublažavanje klimatskih promjena (mitigation), prilagođavanje klimatskim promjenama (adaptation) i horizontalne aspekte provedbe, uključujući institucionalnu organizaciju, učešće javnosti, finansiranje i praćenje učinaka. U tom okviru, energetske siromaštvo se u novijoj metodologiji Sporazuma gradonačelnika eksplicitno prepoznaje kao sastavni dio koncepta pravedne energetske tranzicije i kao obavezna komponenta lokalnog klimatsko-energetskog planiranja. Od 2022. godine, potpisnice Sporazuma imaju obavezu da u okviru svojih SECAP dokumenata razmatraju pitanje energetske priuštivosti i ranjivosti domaćinstava, te da izvještavaju o mjerama kojima se ublažavaju negativni socijalni efekti energetske i klimatske tranzicije.

U praksi izrade SECAP-a u Bosni i Hercegovini, energetske siromaštvo se tretira kroz jasno definisan analitički i izvještajni okvir. Smjernice Sporazuma gradonačelnika propisuju korištenje obaveznog osnovnog indikatora energetske siromaštva, koji se odnosi na udio domaćinstava ili stanovništva koje za energiju izdvaja više od određenog praga raspoloživog dohotka, najčešće 10 % ili 15 %. Ovaj indikator omogućava standardizirano i uporedivo praćenje energetske priuštivosti između lokalnih zajednica i u odnosu na evropske gradove, te predstavlja polaznu osnovu za planiranje i praćenje mjera. Pored obaveznog indikatora, SECAP metodologija omogućava korištenje dodatnih pokazatelja koji se odnose na socioekonomske karakteristike stanovništva,

³⁶ Zvanična web-stranica Sporazuma gradonačelnika za klimu i energiju (Covenant of Mayors for Climate and Energy): <https://eu-mayors.ec.europa.eu/en/home>

³⁷ Baza potpisnika Sporazuma gradonačelnika za klimu i energiju, dostupno na: <https://eu-mayors.ec.europa.eu/en/signatories>

³⁸ Sporazum gradonačelnika za klimu i energiju – Smjernice za izvještavanje, Evropska komisija, Zajednički istraživački centar (JRC), EUR 28160 HR, Luxembourg: Publications Office of the European Union

kvalitet stambenog fonda, obrasce potrošnje energije i institucionalni okvir, u zavisnosti od dostupnosti podataka i specifičnosti lokalnog konteksta. Važna karakteristika postojećih SECAP dokumenata u Bosni i Hercegovini jest da se energetska siromaštvo ne zadržava na nivou deskriptivne analize, već se prevodi u konkretne planske aktivnosti. U tom smislu, u okviru SECAP-a se predviđaju mjere čiji cilj je uspostava kriterija za identifikaciju energetska siromašnih domaćinstava, njihovo mapiranje i evidentiranje kroz registre ili baze podataka, te kontinuirano praćenje promjena energetske statusa ciljnih grupa. Navedene aktivnosti su u pravilu institucionalno povezane sa centrima za socijalni rad i nadležnim službama jedinica lokalne samouprave, uz uključivanje organizacija civilnog društva i mjesnih zajednica, što energetska siromaštvo pozicionira na presjeku energetske, socijalne i razvojne politike.

Na planskom nivou, SECAP dokumenti u BiH često predviđaju poseban paket mjera za ublažavanje energetske siromaštva, koje se u strukturi akcionog plana jasno izdvajaju kao zasebne mjere, a koje obično kombinuju institucionalno-strateške intervencije (npr. izrada lokalnih strategija za smanjenje energetske siromaštva), mjere informisanja i savjetodavne podrške (energetska pismenost, info-centri), te investicione mjere usmjerene direktno na domaćinstva u stanju energetske deprivacije. Investicioni dio obuhvata energetska obnovu stambenih objekata i unapređenje sistema grijanja, uz diferencirane modele sufinansiranja, koji za energetska siromašna domaćinstva predviđaju znatno veći intenzitet javne podrške, čime se osigurava dostupnost mjera ciljanim grupama. Dodatno, u dijelu SECAP dokumenata energetska siromaštvo se integriše i u širi skup mjera energetske efikasnosti kroz uvođenje posebnih kvota ili podmjera namijenjenih domaćinstvima u stanju energetske deprivacije. Sve navedeno omogućava da se socijalna dimenzija energetske tranzicije ugradi u ukupni investicioni okvir SECAP-a, uz jasno razdvajanje budžeta i efekata, te predstavlja viši stepen planske integracije u odnosu na isključivo sektorsko ili projektno tretiranje problema. U kontekstu ove Studije, SECAP-i se razmatraju kao sastavni dio institucionalnog i policy okvira koji oblikuje mogućnosti za adresiranje energetske siromaštva na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini.

2.4.4. Normativni okvir

Normativni okvir u Bosni i Hercegovini čini sloj institucionalnog okruženja u kojem energetska siromaštva žena nastaje, ublažava se ili produbljuje, kroz način na koji se zakonski uređuju energetska sistemi, socijalna zaštita, ravnopravnost spolova i pristup javnim uslugama. Za razliku od strateških dokumenata, koji definišu ciljeve i razvojne pravce, zakoni uspostavljaju obavezujuća pravila, institucionalne nadležnosti i mehanizme provedbe, koji neposredno utiču na svakodnevne uslove života domaćinstava.

U kontekstu ove Studije, normativni okvir je relevantan, prije svega, u mjeri u kojoj prepoznaje ili zanemaruje socijalne i rodne implikacije energetske politike, definiše kategorije ugroženih kupaca, uređuje instrumente podrške (subvencije, poticaje, zaštitne mjere), te obavezuje institucije na integraciju rodne perspektive u sektorima energetike i klimatske tranzicije. Analiza normativnog okvira stoga je usmjerena na identifikaciju onih odredbi koje imaju direktan ili posredan uticaj na ključne dimenzije energetske siromaštva žena – priuštivost energije, kvalitet stambenih i energetske uslova, zdravstvene i socijalne posljedice energetske ograničenja, te institucionalnu vidljivost rodno diferenciranih obrazaca energetske deprivacije.

Normativni okvir u oblasti električne energije u Bosni i Hercegovini prepoznaje potrebu zaštite određenih kategorija potrošača, ali energetska siromaštvo kao zaseban koncept nije sistemski definisano niti operacionalizovano u zakonima o električnoj energiji. Pitanje energetske ranjivosti u postojećem zakonodavstvu tretira se posredno, kroz kategoriju socijalno ugroženih ili zaštićenih potrošača, čime se problem nedostatne priuštivosti energije institucionalno vezuje za sistem socijalne zaštite, a ne za širi regulatorni okvir energetske politike. Navedeni pristup normativno

ograničava razumijevanje energetskeg siromaštva na dimenziju socijalne ugroženosti, bez uvođenja specifičnih energetskeg kriterija poput nemogućnosti adekvatnog grijanja, visokog udjela troškova energije u budžetu domaćinstva ili loših stambenih uslova.

U tom kontekstu, relevantni zakoni o električnoj energiji predviđaju određene mehanizme zaštite potrošača, ali bez uspostavljanja integrisanog sistema identifikacije i praćenja energetskeg siromaštva.

U Zakonu o električnoj energiji Federacije Bosne i Hercegovine³⁹ propisano je da Vlada Federacije treba izraditi i usvojiti Program zaštite ugroženih potrošača električne energije iz kategorije domaćinstava. Iako je izrada takvog programa započela još 2005. godine, dokument nikada nije finaliziran, uz obrazloženje nadležnih organa da ne postoje odgovarajući demografsko-socijalni podaci koji bi omogućili njegovu izradu.

Zakon o električnoj energiji Republike Srpske⁴⁰ („Službeni glasnik RS“, br. 68/20) uvodi pojam energetskeg zaštićenog potrošača, ali ga definiše prvenstveno kroz kriterij socijalne ugroženosti, dok je operativna implementacija mjera zaštite u značajnoj mjeri prepuštena jedinicama lokalne samouprave, čime se pitanje energetske ranjivosti normativno vezuje za sistem socijalne zaštite i nadležne institucije socijalne politike, umjesto da bude integrisano u širi energetskeg regulatorni okvir.

Zakon o električnoj energiji Brčko distrikta BiH⁴¹ ne sadrži odredbe o ugroženim ili zaštićenim potrošačima električne energije. Međutim, u praksi Brčko distrikt BiH provodi programe subvencioniranja računa za električnu energiju za socijalno ugrožene kategorije stanovništva, čime se zaštita energetskeg potrošača realizuje kroz instrumente socijalne politike, a ne kroz posebne mehanizme definisane samim zakonom o električnoj energiji. Zakoni koji uređuju sistem podsticanja obnovljivih izvora energije na nivou administrativnih jedinica u Bosni i Hercegovini (FBiH, RS i BD BiH) uspostavljaju normativni okvir koji povezuje energetskeg tranziciju sa finansijskim obavezama krajnjih kupaca električne energije. Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije Federacije BiH⁴² propisuje obavezu plaćanja naknade za podsticanje od strane svih krajnjih kupaca, dok se iznos i način njenog utvrđivanja uređuju podzakonskim aktima.

Zakon o obnovljivim izvorima energije Republike Srpske⁴³ definiše podsticanje proizvodnje električne i toplotne energije iz obnovljivih izvora, uspostavlja sistem podsticajnih mehanizama i uređuje način prikupljanja i raspodjele sredstava za te namjene. U okviru tog sistema predviđena je naknada za podsticanje koja se obračunava krajnjim kupcima električne energije, a prikupljena sredstva koriste se za finansiranje podsticaja proizvođačima, pri čemu se dio sredstava izdvaja Fondu za zaštitu životne sredine i energetskeg efikasnost Republike Srpske radi finansiranja mjera energetskeg efikasnosti.

Zakon o obnovljivim izvorima energije i efikasnoj kogeneraciji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine⁴⁴ uspostavlja sličan sistem podsticaja i finansiranja, uključujući naknade koje se obračunavaju krajnjim kupcima električne energije.

Navedenim normativnim okvirom se u tri administrativne jedinice BiH normativno uspostavlja mehanizam kroz koji se dio troškova energetskeg tranzicije prenosi na potrošače, što je relevantno za analizu priuštivosti energije i potencijalnih distributivnih efekata.

Zakoni o energetskeg efikasnosti u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH dodatno upotpunju normativni osnov, a posebno u oblasti unapređenja racionalnog korištenja energije,

³⁹ Zakon o električnoj energiji Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 66/13, 94/15 i 54/19)

⁴⁰ Zakon o električnoj energiji Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 68/20)

⁴¹ Zakon o električnoj energiji Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 27/21)

⁴² Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br. 82/23)

⁴³ Zakon o obnovljivim izvorima energije Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 16/22)

⁴⁴ Zakon o obnovljivim izvorima energije i efikasnoj kogeneraciji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 22/22)

smanjenja potrošnje i povećanja energetske performansi u javnom, privatnom i industrijskom sektoru. Sva tri zakona su usklađena sa obavezama koje proizlaze iz Energetske zajednice i relevantnih EU direktiva, te su primarno usmjerena na tehničke, organizacione i institucionalne mjere za poboljšanje energetske efikasnosti, a ne na socijalnu regulaciju potrošnje energije ili pitanja priuštivosti za domaćinstva.

Zakon o energetske efikasnosti u Federaciji BiH⁴⁵ uređuje sistem planiranja, praćenja i provođenja mjera energetske efikasnosti kroz obaveze javnog sektora, energetske subjekata i velikih potrošača, uključujući energetske audite, certificiranje zgrada i izradu akcionih planova. Poseban naglasak stavljen je na javne zgrade i obaveze institucija u smanjenju potrošnje energije. Međutim, zakon ne sadrži normativne odredbe koje bi adresirale energetske priuštivosti ili uvele socijalne kriterije za diferencirano provođenje mjera prema ranjivim domaćinstvima.

Zakon o energetske efikasnosti Republike Srpske⁴⁶ definiše mjere za unapređenje energetske efikasnosti u sektorima zgradarstva, industrije i javne uprave, uključujući obavezu energetske pregleda, planiranje potrošnje energije i institucionalne nadležnosti u oblasti implementacije politike energetske efikasnosti. Zakon predviđa razvoj programa i finansijskih instrumenata putem nadležnih institucija i fondova, ali ne uvodi obavezu socijalne ciljnosti niti prepoznaje energetske ranjivosti kao zasebnu kategoriju. Energetska efikasnost se tretira kao tehnički i okolišni instrument, bez eksplicitne veze sa pitanjima platežne moći domaćinstava.

Zakon o energetske efikasnosti u Brčko distriktu BiH⁴⁷ uspostavlja okvir za sistemsko unapređenje energetske efikasnosti kroz energetske audite, planove upravljanja energijom, obaveze javnog sektora i mehanizme praćenja potrošnje energije. Fokus zakona je na tehničkom unapređenju energetske performansi i institucionalnom upravljanju energijom, dok socijalni aspekti, uključujući energetske priuštivosti i zaštitu ranjivih domaćinstava, nisu normativno razrađeni. Time se zakon pozicionira kao regulatorni instrument energetske politike, ali ne i kao mehanizam socijalne intervencije u kontekstu energetske siromaštva.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini⁴⁸ u ovom presjeku djeluje kao horizontalni okvir koji obavezuje javne politike i dokumente planiranja/programiranja da budu usklađeni sa standardima ravnopravnosti spolova, uključujući kroz institucionalni mehanizam davanja mišljenja o usaglašenosti nacrtu zakona, strategija, planova i programa. Dodatno, obaveza prikazivanja statističkih podataka po spolu predstavlja ključnu normativnu pretpostavku za rodno razvrstano praćenje efekata politika koje utiču na uslove života, uključujući i politike koje se reflektuju na potrošnju i troškove energije u domaćinstvima.

Analiza normativnog okvira u Bosni i Hercegovini pokazuje da su zakoni u oblasti električne energije, obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti primarno koncipirani kao tehničko-regulatorni i tržišni instrumenti, dok energetske siromaštvo, posebno u rodnoj dimenziji, nije prepoznato kao zasebna pravna kategorija niti sistemski operacionalizovano. Zaštita potrošača u zakonima o električnoj energiji vezana je pretežno za socijalnu ugroženost i sistem socijalne zaštite, bez uvođenja specifičnih energetske kriterija poput nemogućnosti adekvatnog grijanja, visokog energetske opterećenja ili loših stambenih uslova. Istovremeno, zakoni o obnovljivim izvorima energije normativno uspostavljaju mehanizme kroz koje se dio troškova energetske tranzicije prenosi na krajnje kupce putem naknada, ali bez diferencijacije prema prihodima ili drugim oblicima ranjivosti. Zakoni o energetske efikasnosti dodatno jačaju tehnički i institucionalni okvir tranzicije, ali bez socijalne ciljnosti mjera prema energetske ugroženim domaćinstvima. Horizontalno, Zakon o ravnopravnosti spolova BiH obavezuje integraciju rodne perspektive u javne politike, ali bez direktne operacionalizacije u domenu energetske cijena i naknada. U cjelini, normativni okvir uspostavlja institucionalne i finansijske mehanizme energetske tranzicije, ali ne integriše sistemski socijalnu i rodnu dimenziju energetske siromaštva.

⁴⁵ Zakon o energetske efikasnosti u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“ br. 22/17)

⁴⁶ Zakon o energetske efikasnosti Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 59/13)

⁴⁷ Zakon o energetske efikasnosti u Brčko distriktu BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 25/22)

⁴⁸ Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 16/03, 102/09 i 32/10)

2.5. Evropske i regionalne dobre prakse u ublažavanju energetske siromaštva

Iskustva Evropske unije i regionalnih inicijativa pokazuju da se energetska siromaštva sve jasnije prepoznaje kao višedimenzionalni socioekonomski problem, koji zahtijeva integrisane intervencije u oblasti energetske efikasnosti, socijalne politike, stanovanja i rodne ravnopravnosti. Savremeni evropski pristupi napuštaju isključivo kratkoročne mjere subvencionisanja računa i fokusiraju se na strukturna rješenja koja istovremeno smanjuju energetska potrošnja, poboljšavaju uslove stanovanja i jačaju otpornost ranjivih domaćinstava.

Normativni okvir Evropske unije, posebno nova Direktiva o energetske efikasnosti (EED)⁴⁹ i Direktiva o energetske performansama zgrada (EPBD)⁵⁰, uvodi obavezu država članica da prioritarno ciljaju domaćinstva pogođena energetske siromaštvom, ranjive potrošače i domaćinstva s niskim prihodima, te da izvještavaju o ostvarenim uštedama energije upravo unutar ovih grupa, čime se energetska siromaštva formalno integriše u energetske politike, a ne tretira kao sporedno socijalno pitanje.

Analize provedene u okviru ODYSSEE-MURE baze podataka⁵¹, koja obuhvata više od 130 mjera prijavljenih pod kategorijom energetske siromaštva, ukazuju na dva dominantna tipa intervencija. Prvi obuhvata ciljne mjere direktno usmjerene na energetske siromašna domaćinstva, poput subvencija za energetska obnova, zamjenu sistema grijanja ili nabavku energetske efikasne uređaja. Drugi tip uključuje šire programe energetske efikasnosti koji sadrže posebne odredbe za ranjive grupe, poput viših stopa grantova, povoljnijih kreditnih uslova ili pojednostavljenih procedura za domaćinstva s niskim prihodima.

Dobre prakse iz pojedinih država članica ilustriraju efikasnost ovakvog pristupa. Pilot-program Eko fonda Slovenije usmjeren je na domaćinstva u energetske siromaštvu s prihodima ispod praga rizika od siromaštva i visokim energetske troškovima u odnosu na prihod. Mjere uključuju toplotnu izolaciju, efikasne sisteme grijanja i integraciju u energetske zajednice, uz 100 % subvencije do 18.000 eura po domaćinstvu. Sredstva se mogu dodijeliti kada je domaćinstvo materijalno ugroženo, ima nisku energetska efikasnost ili neadekvatne stambene uslove, ili kada energetske savjetnik procijeni da je obnova neophodna. Dodatno, korisnicima je dostupna podrška koordinatora.

Program stambenih grantova u Valoniji (Belgija) ima za cilj unapređenje energetske efikasnosti kroz projekte energetske obnove, poput izolacije i modernizacije sistema grijanja. Grantovi su progresivno strukturirani kako bi favorizirali domaćinstva s niskim prihodima, porodice s djecom, osobe s invaliditetom i starije osobe. Iznos granta zavisi od pet prihodnih razreda, pri čemu je za najnižu prihodnu grupu čak šest puta veći nego za najvišu. Grant se može kombinovati s beskamatnim kreditom radi pokrivanja početnih troškova.

U Latviji, regulatorni okvir uspostavio je program podrške za obnovu porodičnih kuća s jednim ili dva stana, s ciljem povećanja energetske efikasnosti. Program je usmjeren na vlasnike ili suvlasnike nekretnina, posebno porodice s djecom i trudnice, te uključuje tehničku pomoć i grantove za energetske preglede, izradu dokumentacije i izvođenje radova radi smanjenja potrošnje energije.

⁴⁹ Direktiva (EU) 2023/1791 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. rujna 2023. o energetske učinkovitosti i izmjeni Uredbe (EU) 2023/955, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:32023L1791>, pristupljeno 06.01.2026. godine

⁵⁰ Direktiva o energetske performansama zgrada (Energy Performance of Buildings Directive – EPBD), dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1275/oj>, pristupljeno 06.01.2026. godine

⁵¹ ODYSSEE MURE, dostupno na: <https://www.odyssee-mure.eu/publications/policy-brief/energy-poverty-best-practices.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine

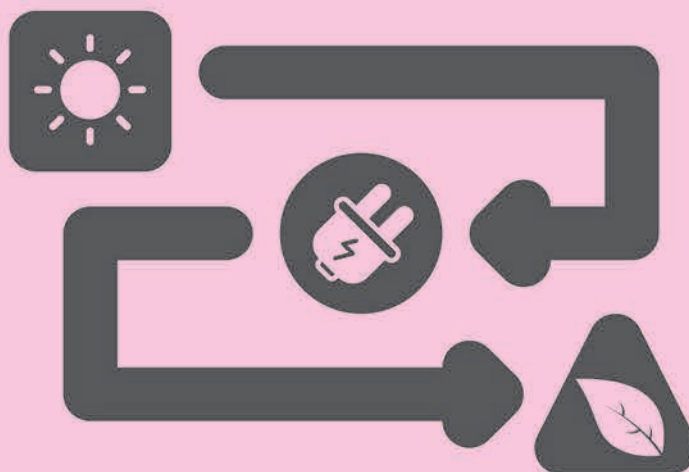
Program potpuno finansiranih energetske obnove u Irskoj omogućava besplatne energetske nadogradnje domaćinstvima koja primaju određene oblike socijalne pomoći. Uslov za ostvarivanje prava je energetska certifikat (BER), koji se može pribaviti i kroz sam program, kao i primanje određenih socijalnih davanja. Rezultati programa se godišnje objavljuju u izvještajima nacionalnog plana energetske obnove.

Francuska šema bijelih certifikata uključuje poseban podcilj usmjeren na energetska siromaštvo, obavezujući snabdjevače energijom da ostvaruju uštede energije u domaćinstvima s niskim prihodima. Od 2016. godine ova obaveza osigurava da i energetska siromašna domaćinstva imaju koristi od šeme. U 2021. godini, ukupne nove godišnje uštede iznosile su 24,1 TWh, od čega je 5,9 TWh (24,5 %) ostvareno u okviru mjera usmjerenih na energetska siromaštvo. Najčešće mjere uključuju izolaciju krovova i potkrovlja, izolaciju zidova, toplotne pumpe i duboke energetske obnove.

3.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Dizajn istraživanja

Metodološki pristup u izradi Studije uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini temeljen je na kombinovanju kvantitativnih i kvalitativnih metoda istraživanja, uz analizu relevantnih strateških i regulatornih dokumenata te sekundarnih izvora podataka koji uključuju relevantne analize, studije, nalaze istraživanja i dr. Na ovaj način omogućen je balans između širine obuhvata i dubine analize, čime se istovremeno postiže reprezentativnost i razumijevanje složenih iskustava i specifičnosti žena pogođenih energetske siromaštvom.

Primijenjeni metodološki pristup omogućio je da se energetske siromaštvo sagleda kao višedimenzionalan fenomen koji istovremeno obuhvata ekonomske, stambene, zdravstvene, socijalne i rodne aspekte. Kvantitativni dio istraživanja omogućio je sistematsko prikupljanje podataka o rasprostranjenosti energetske siromaštva među ženama, učestalosti pojedinih oblika tog siromaštva, te identifikaciju osnovnih obrazaca i povezanosti između socioekonomskog položaja, uslova stanovanja i troškova energije, čime je osigurana širina obuhvata i uporedivost nalaza, kao i mogućnost sagledavanja obima problema na nivou uzorka obuhvaćenog Studijom.

Istovremeno, kvalitativne metode istraživanja omogućile su dublje razumijevanje svakodnevnih iskustava žena koje se suočavaju s energetske siromaštvom, kao i institucionalnih i proceduralnih faktora koji utiču na njihov položaj. Kroz intervju sa predstavnicima institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva, te fokus grupe, istraživanje je obuhvatilo percepcije, stavove i praktične izazove koji često ostaju nevidljivi u isključivo kvantitativnim analizama. Ovaj dio istraživanja bio je posebno značajan za identifikaciju barijera u pristupu mjerama podrške, načina na koji se politike i programi provode u praksi, kao i za razumijevanje uloge rodne norme i društvenih odnosa u oblikovanju iskustva energetske siromaštva.

Dodatno, analiza relevantnih strateških i regulatornih dokumenata, zajedno sa korištenjem sekundarnih izvora podataka, omogućila je smještanje nalaza istraživanja u širi institucionalni i policy kontekst. Kroz navedenu analizu osigurana je povezanost empirijskih podataka sa važećim politikama, strategijama i programima, te je omogućena procjena stepena njihove usklađenosti sa stvarnim potrebama žena pogođenih energetske siromaštvom, čime je Studija dobila analitičku dimenziju koja prevazilazi deskriptivni prikaz stanja i omogućava kritičko sagledavanje postojećeg okvira djelovanja.

Kombinovanjem navedenih metoda postignut je balans između reprezentativnosti i dubine analize, čime su kvantitativni nalazi dopunjeni kvalitativnim uvidima, a pojedinačna iskustva smještena u širi društveni i institucionalni kontekst. Primijenjeni metodološki dizajn omogućio je da se energetske siromaštvo ne posmatra isključivo kroz statističke pokazatelje, već i kroz konkretne životne situacije i institucionalne prakse koje oblikuju svakodnevni položaj žena, te je stvorena čvrsta osnova za formulaciju zaključaka i preporuka koje su utemeljene na dokazima, relevantne za donosiocje odluka i primjenjive u praksi.

3.2. Kvantitativno istraživanje

3.2.1 Ciljne grupe

Kvantitativni pristup obuhvatio je provedbu primarnog istraživanja kroz online i terensku provedbu istraživanja, te je omogućio prikupljanje velikog broja podataka koji su se mogli statistički obraditi i porediti između različitih lokalnih zajednica, socijalnih grupa i tipova domaćinstava. Kreirani upitnik, kao istraživački instrument, omogućio je identifikaciju osnovnih obrazaca i trendova prema razvijenom metodološkom okviru te osigurao mjerljivost i uporedivost. Metodološki pristup kvantitativnoj analizi podrazumijevao je provedbu direktnog istraživanja na 368 ispitanica iz 15 ciljnih lokacija, ali i drugih lokacija označenih kao „Ostale JLS“ iz BiH.

U ovom koraku, precizno definisanje ciljnih grupa predstavljalo je jedan od najvažnijih segmenata metodološkog okvira, jer ono određuje čiji će glasovi biti zastupljeni i analizirani u okviru istraživanja. Kao što je ranije elaborirano, energetska siromaštvo nije problem koji pogađa sve građane i građanke na jednak način. Njegove posljedice se razlikuju u zavisnosti od ekonomskog statusa, mjesta stanovanja, dobi, zdravstvenog stanja i društvenih uloga. U tom smislu, žene se prepoznaju kao najpogođenija grupa, budući da su u većini domaćinstava odgovorne za organizaciju kućanstva, brigu o djeci, starijima i bolesnima, ali istovremeno posjeduju manje resursa i moći odlučivanja od muškaraca.

U okviru ove studije, ciljne grupe su podijeljene na primarne i sekundarne, kako bi se obezbijedila sveobuhvatnost istraživanja i mogućnost da se individualna iskustva povežu sa širim institucionalnim i političkim okvirom.

Primarne ciljne grupe obuhvatile su žene koje se direktno suočavaju s rizicima energetske siromaštva. Njihova iskustva, percepcije i prijedlozi bili su fokus istraživanja. Poseban akcenat stavljen je na ranjive i marginalizovane kategorije, jer upravo one najčešće ostaju nevidljive u javnim politikama, iako su najviše pogođene problemom. U literaturi i praksi kao posebno ranjive i često marginalizovane su prepoznate:

- **samohrane majke,**
- **starije žene (65+ godina),**
- **žene sa invaliditetom,**
- **Romkinje i druge marginalizovane grupe, što je primijenjeno i adekvatno uzorkovano.**

U svrhu što preciznijeg profila ciljne grupe, prioritet su bila domaćinstva u kojima je žena nosilac domaćinstva ili glavni donosilac odluka o računima/energiji (ili udovice/žene koje žive same).

Samohrane majke često moraju balansirati između brige za djecu i nedovoljnih prihoda. Starije žene žive od skromnih penzija u lošim stambenim uslovima. Troškovi života žena sa invaliditetom dodatno su povećani zbog posebnih potreba. Romkinje su višestruko diskriminisane i često isključene iz formalnih sistema podrške.

3.2.2 Uzorak i način prikupljanja podataka

Definisanje uzorka i teritorijalnog okvira predstavljalo je osnovni preduslov za provođenje istraživanja. Energetsko siromaštvo u Bosni i Hercegovini se manifestuje na različite načine u zavisnosti od geografskih, ekonomskih i društvenih okolnosti. Urbane sredine suočavaju se s problemima visokih cijena energije, energetski neefikasnih zgrada i nedovoljnih ulaganja u modernizaciju infrastrukture, dok ruralna područja i dalje u velikoj mjeri zavise od tradicionalnih izvora energije, poput drva i uglja, pri čemu su prihodi stanovništva često znatno niži. Da bi se razumjele sve dimenzije ovog problema, bilo je nužno osigurati uzorak koji obuhvata različite tipove zajednica i kategorija žena.

Za potrebe ove studije odabrano je 15 jedinica lokalne samouprave (JLS) u Bosni i Hercegovini, koje su već uključene u proces izrade lokalnih SECAP planova u okviru projekta BH Green Triangle – BH Zeleni trokut, i to:

- 1. Milići,**
- 2. Teočak,**
- 3. Gradačac,**
- 4. Srebrenik,**
- 5. Travnik,**
- 6. Gornji Vakuf-Uskoplje,**
- 7. Stolac,**
- 8. Ljubinje,**
- 9. Jablanica,**
- 10. Trebinje,**
- 11. Brod,**
- 12. Čelinac,**
- 13. Srbac,**
- 14. Kostajnica,**
- 15. Kozarska Dubica.**

Odabrane jedinice lokalne samouprave (Milići, Teočak, Gradačac, Srebrenik, Travnik, Gornji Vakuf-Uskoplje, Stolac, Ljubinje, Jablanica, Trebinje, Brod, Čelinac, Srbac, Kostajnica i Kozarska Dubica) predstavljaju kombinaciju urbanih i ruralnih sredina, što omogućava analizu razlika u oblicima, uzrocima i posljedicama energetskog siromaštva među ženama u različitim tipovima zajednica. Iste predstavljaju strateški uzorak za istraživanje jer obuhvataju i entitetske i kantonalne razlike u Bosni i Hercegovini. Sve ove JLS već učestvuju u procesu izrade lokalnih SECAP planova kroz projekt BH Green Triangle – BH Zeleni trokut, što znači da imaju razvijene kapacitete za prikupljanje podataka o energetskoj efikasnosti, pristupu energiji i lokalnim politikama.

U socioekonomskom kontekstu, ove JLS obuhvataju urbanizirana i ruralna područja s različitim nivoima prihoda, zaposlenosti i ekonomskih mogućnosti, što omogućava identifikaciju uticaja ekonomskih razlika na ranjivost žena. U energetsom i ekološkom kontekstu, Studija kroz ove zajednice može pratiti lokalnu implementaciju energetske politike, pristup obnovljivim izvorima energije i zavisnost od fosilnih goriva, uzimajući u obzir procese energetske tranzicije i međunarodne klimatske obaveze. U kulturnom i društvenom kontekstu, uzorkovane JLS reflektuju različite rodne norme i patrijarhalne strukture koje oblikuju uloge žena u domaćinstvima i zajednici, te njihov uticaj na donošenje odluka o energiji i svakodnevne aktivnosti. Uloga civilnog društva i dijalog s vlastima posebno su značajni, jer već postoje mehanizmi saradnje kroz SECAP planove, ali i druge strateške dokumente, što omogućava analizu participacije žena i potencijala za jačanje koordinacije između OCD-a, lokalnih institucija i zajednica. Konačno, lokalne specifičnosti omogućavaju identifikaciju specifičnih izazova i prilika u svakoj zajednici, pružajući osnovu za kreiranje prilagođenih preporuka i modela politika primjenjivih na širem teritoriju BiH. Također, ovaj izbor nije slučajna, jer omogućava da se rezultati istraživanja direktno povežu sa strateškim i operativnim dokumentima na lokalnom nivou, čime je stvorena mogućnost da se nalazi i preporuke iz Studije ugrade u politike i mjere koje su u procesu planiranja i implementacije.

Pregled uzorka žena za sprovedbu online i terenskog istraživanja prikazan je u narednoj tabeli.

JLS	Ukupno	Žene (18+)	Samohrane majke	Starije žene (65+)	Žene sa invaliditetom	Romkinje
Milići	26	19	2	3	2	0
Teočak	18	11	1	2	2	2
Gradačac	36	14	3	7	8	4
Srebrenik	29	15	2	5	4	3
Travnik	10	6	1	1	1	1
Gornji Vakuf-Uskoplje	23	9	3	3	4	4
Stolac	26	16	2	3	2	3
Ljubinje	17	11	2	2	1	1
Jablanica	26	16	1	3	4	2
Trebinje	23	13	2	3	3	2
Brod	10	4	1	1	2	2
Čelinac	19	11	1	3	2	2
Srbac	20	11	2	3	2	2
Kostajnica	10	4	2	2	1	1
Kozarska Dubica	12	6	2	1	2	1
UKUPNO IZ CILJNIH LOKACIJA	305	166	27	42	40	25
Dodatno iz drugih lokacija	63	54	3	4	1	1
UKUPNO	368	220	30	46	41	31

Tabela 1. Pregled uzorka kvantitativnog istraživanja

Oslanjajući se na ciljeve istraživanja, istraživačka pitanja i indikatore, kreiran je upitnik strukturiran tako da obuhvata sociodemografske podatke, ekonomski status, stambene uslove, obrasce potrošnje energije, posljedice energetske siromaštva na zdravlje i svakodnevni život, kao i percepcije o dostupnim politikama i mjerama podrške.

Primarno istraživanje provedeno je kombinacijom online anketiranja i terenskog prikupljanja podataka, s ciljem osiguravanja što šireg obuhvata i uključivanja žena iz različitih socioekonomskih i geografskih konteksta. Osnovni instrument istraživanja bio je strukturirani upitnik kreiran putem Google Forms platforme, koji je omogućio jednostavno, anonimno i vremenski fleksibilno učestvovanje ispitanica.

Distribucija online upitnika realizovana je uz aktivnu koordinaciju s koordinadorima u jedinicama lokalne samouprave (JLS), kao i uz podršku partnerskih organizacija uključenih u BH Triangle projekat, koje su posredovale u kontaktu s ciljnim grupama i olakšale pristup ženama u lokalnim zajednicama. Pored online prikupljanja podataka, istraživanje je dodatno provedeno na terenu, tokom rada fokus grupa, posjeta udruženjima i organizacijama koje okupljaju žene, kao i kroz neposredne terenske kontakte, čime je osigurana veća inkluzivnost istraživanja, posebno u manjim i zajednicama s ograničenim pristupom digitalnim alatima.

U slučajevima gdje online pristup nije bio moguć, podaci su prikupljeni telefonskim putem ili direktno na terenu, korištenjem štampanih verzija upitnika koje su popunjavane uz podršku istraživačkog tima ili lokalnih saradnika. Ovakav kombinovani pristup prikupljanju podataka omogućio je obuhvatanje različitih kategorija žena, smanjenje rizika od isključenja ranjivih grupa i povećanje pouzdanosti i relevantnosti prikupljenih empirijskih nalaza.

Struktura upitnika

Upitnik za procjenu uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini koncipiran je kao strukturirani instrument podijeljen u sedam tematskih cjelina, s ciljem da omogući sistematsko prikupljanje podataka o obimu, uzrocima i posljedicama energetske siromaštva iz perspektive žena.

Sekcija A obuhvatila je sociodemografske karakteristike ispitanica, uključujući dob, mjesto prebivališta, porodični i radni status, strukturu domaćinstva, obrazovanje, vlasništvo nad stambenim prostorom, kao i pripadnost posebno ranjivim grupama što su podaci koji predstavljaju osnovu za analizu razlika u izloženosti energetske siromaštva među različitim kategorijama žena.

Sekcija B fokusirana je na ekonomski status domaćinstava i finansijsko opterećenje troškovima energije, uključujući visinu prihoda, udio troškova energije u ukupnim prihodima, iskustva kašnjenja u plaćanju računa i potrebu odricanja od osnovnih životnih potreba radi podmirivanja energetske troškova.

Sekcija C odnosi se na stambene uslove i vrste energenata koje domaćinstva koriste, kao i na procjenu energetske efikasnosti objekata i ugodnosti stanovanja tokom zimskog i ljetnog perioda. Navedena cjelina omogućava analizu veze između kvaliteta stanovanja i energetske siromaštva.

Sekcija D obuhvata zdravstvene i socijalne efekte energetske siromaštva, s posebnim fokusom na fizičko i mentalno zdravlje, nivo stresa, socijalnu uključenost i ukupni kvalitet života.

Sekcija E usmjerena je na rodne uloge i učešće žena u donošenju odluka u domaćinstvu, koje se odnose na energente, raspodjelu troškova i pristup programima podrške, uključujući uticaj tradicionalnih porodičnih i društvenih normi.

Sekcija F analizira informisanost, dostupnost i korištenje postojećih mjera i programa podrške, kao i prepreke s kojima se žene suočavaju u pristupu subvencijama, kreditima i drugim oblicima pomoći.

Završna, **Sekcija G**, posvećena je percepciji rasprostranjenosti energetske siromaštva u lokalnoj zajednici i prikupljanju prijedloga i preporuka ispitanica za unapređenje odgovora institucija lokalnih zajednica na energetske siromaštvo žena. Upitnik za procjenu uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini čini Prilog 1. Studije.

3.3. Kvalitativno istraživanje

U cilju dubljeg razumijevanja uticaja energetske siromaštva na žene, metodološki okvir Studije uključio je kvalitativni istraživački pristup koji ima jednako značajnu ulogu kao i kvantitativna komponenta. Kvalitativno istraživanje omogućava sagledavanje percepcija, stavova i iskustava žena, kao i relevantnih aktera uključenih u kreiranje i implementaciju politika u oblasti energetike, socijalne zaštite i lokalnog razvoja, koje se ne mogu u potpunosti obuhvatiti standardizovanim anketnim instrumentima.

Kao osnovni instrumenti kvalitativnog istraživanja korišteni su polustrukturirani intervjui, ali i istraživanje telefonskom putem i/ili putem ankete i fokus grupe. Polustrukturirani intervjui omogućili su prikupljanje uporedivih podataka uz istovremenu fleksibilnost da se istraže specifični konteksti, prakse i izazovi sa kojima se pojedini akteri suočavaju.

U okviru istraživanja provedeno je primarno istraživanje kroz polustrukturirane intervjue, direktno i telefonsko istraživanje sa 21 predstavnikom/com ciljnih jedinica lokalne samouprave ili jedinica sa sličnim karakteristikama, te predstavnicima institucija čime su obuhvaćene lokalne politike i politike na višim nivoima vlasti i postojeće mjere. Istraživanjem su obuhvaćene 33 organizacije civilnog društva koje djeluju u oblastima socijalne zaštite, rodne ravnopravnosti, energetike i zaštite okoliša i generalno održivog razvoja, s ciljem sagledavanja njihove uloge, iskustava i saradnje s institucijama.

Lokalna zajednica	OCD	JLS
Milići	0	1
Gradačac	1	2
Travnik	1	1
Gornji Vakuf-Uskoplje	1	1
Stolac	2	3
Jablanica	1	1
Trebinje	2	1
Čelinac	1	4
Srbac	0	1
Kozarska Dubica	1	3
Ostale lokacije	23	3
UKUPNO	33	21

Tabela 2. Pregled uzorka kvalitativnog istraživanja
*Napomena: Istraživanjem su obuhvaćene i 2 institucije

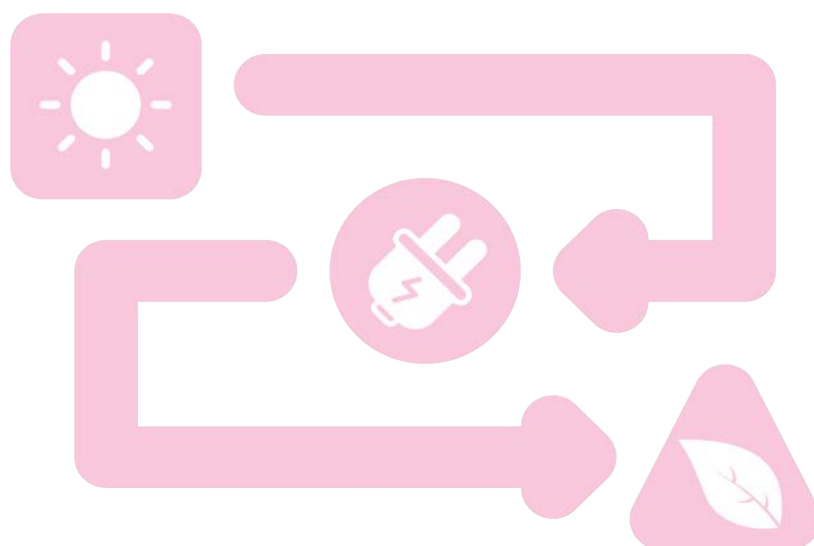
Uzorak organizacija civilnog društva (OCD) i jedinica lokalne samouprave (JLS) definisan je kombinovanim, ciljano proširenim pristupom, prilagođenim realnim institucionalnim kapacitetima na terenu. Polazna osnova istraživanja bile su ciljane JLS obuhvaćene projektnim okvirom. Međutim, zbog činjenice da pojedine manje lokalne zajednice nemaju aktivne OCD koje se bave socijalnim, rodним ili energetskeim pitanjima, uzorak je metodološki opravdano proširen. U istraživanje su uključene OCD koje djeluju regionalno ili pokrivaju više lokalnih zajednica, kao i dodatne JLS izvan primarno ciljanih lokacija, ali i direktnog ciljanog obuhvata, kako bi se osigurao širi kontekstualni uvid i komparativna perspektiva izvan užeg geografskog obuhvata.

U tom smislu, intervjui i konsultacije realizovani su sa OCD i JLS iz sljedećih lokalnih zajednica: Milići, Gradačac, Travnik, Gornji Vakuf-Uskoplje, Stolac, Jablanica, Trebinje, Čelinac, Srbać i Kozarska Dubica, uz značajan broj OCD i manji broj JLS iz ostalih lokacija koje nisu dio užeg ciljanog uzorka.

Kao što je moguće vidjeti iz Tabele 2. ukupno je obuhvaćeno 33 OCD i 21 JLS, a dodatno i 2 institucije. Struktura uzorka pokazuje izraženiju zastupljenost OCD u kategoriji „ostalih lokacija“, što reflektuje upravo potrebu da se nadomjesti institucionalni i organizacioni kapaciteti u manjim ili administrativno slabije razvijenim JLS. Navedenim pristupom omogućeno je da se ista istraživačka pojava sagledava iz više izvora, perspektiva ili metodoloških uglova, s ciljem povećanja pouzdanosti, validnosti i dubine nalaza, te je time osigurana i identifikacija obrazaca koji nadilaze pojedinačne lokalne kontekste, te obezbijeđen analitički relevantan uvid u stanje energetskeog siromaštva i rodних efekata na širem teritorijalnom nivou, uz zadržavanje fokusa na ciljane lokalne zajednice.

Pored intervjua, organizovane su 3 fokus grupe u Ormanici (za područje Srebrenika i Gradačca), Živinicama i Loparama, sastavljene od predstavnica žena, organizacija civilnog društva i jedinica lokalne samouprave. Fokus grupe su omogućile interaktivnu razmjenu iskustava, identifikaciju zajedničkih problema i artikulaciju preporuka, kao i razmatranje pitanja i faktora koje učesnici možda nisu mogli u potpunosti izraziti kroz anketni upitnik ili individualne intervjue. Proces je vođen od strane obučenog facilitatora, čime je osigurano strukturirano, sigurno i inkluzivno okruženje za diskusiju.

Analiza kvalitativnih podataka zasnivala se na tematskoj analizi narativa, s ciljem identifikacije ključnih tema, obrazaca i ponavljajućih izazova vezanih za energetske siromaštvo žena. Poseban fokus stavljen je na institucionalne prepreke, rodne specifičnosti, mehanizme podrške i mogućnosti za unapređenje postojećih politika i praksi. Navedenim pristupom omogućena je integracija kvalitativnih nalaza sa kvantitativnim rezultatima istraživanja, čime je dodatno ojačana validnost zaključaka i relevantnost preporuka Studije.

3.3. Metode statističke i kvalitativne analize

Analiza prikupljenih podataka izvršena je korištenjem statističkih tehnika deskriptivne i inferencijalne statistike, uz primjenu odgovarajuće softverske podrške u vidu programa Microsoft Excel i IBM SPSS Statistics. Primijenjeni kombinovani pristup omogućio je istovremeno sistematičan pregled osnovnih obrazaca u podacima, ali i dublje ispitivanje razlika i povezanosti između ključnih varijabli relevantnih za razumijevanje energetskog siromaštva žena u Bosni i Hercegovini.

Deskriptivna statistička analiza vršena je kroz prikaz distribucija frekvencija i relativnih udjela prikupljenih odgovora, čime su identifikovani dominantni obrasci ponašanja, percepcija i iskustava ispitanica. Prema svrsishodnosti, deskriptivna analiza je kod dijela indikatora dodatno kombinovana s komparativnom analizom, na način da su distribucije odgovora posmatrane spram pojedinih grupa ispitanica obuhvaćenih primarnim istraživanjem (npr. prema tipu domaćinstva, bračnom statusu, vlasništvu nad stambenim prostorom, urbano-ruralnoj lokaciji) čime je omogućena identifikacija potencijalnih obrazaca nejednakosti i diferenciranih iskustava energetskog siromaštva.

Za testiranje razlika između dvije grupe ispitanica korištena je statistička tehnika Mann-Whitneyev U test, kao neparametarska alternativa t-testu nezavisnih uzoraka. Za razliku od t-testa, koji poredi srednje vrijednosti promjenljive između dvije grupe i zahtijeva pretpostavku normalne distribucije, Mann-Whitneyev U test poredi medijane posmatrane promjenljive, pri čemu se vrijednosti transformišu u rangove za obje grupe, nakon čega se ispituje da li se rangovi značajno razlikuju. Ova metoda je posebno pogodna za analizu ordinalnih skala i podataka koji ne ispunjavaju uslove parametarskih testova, što je često slučaj u istraživanjima društvenih i rodničkih aspekata.

Sa druge strane, u situacijama kada je za testiranje razlika bilo neophodno posmatrati više od dvije grupe ispitanica, primijenjen je Kruskal-Wallisov test. Riječ je o neparametarskoj alternativni jednofaktorskoj analizi varijanse (ANOVA) koja, poput Mann-Whitneyevog testa, vrijednosti posmatrane varijable pretvara u rangove, a zatim vrši upoređivanje srednjih rangova svake grupe. Ovaj test omogućio je pouzdanu procjenu postojanja razlika između različitih kategorija ispitanica (npr. prema vlasništvu nad stambenim prostorom), bez narušavanja metodološke validnosti analize.

Prilikom ispitivanja povezanosti između dvije kategorijske promjenljive, korišten je hi-kvadrat test nezavisnosti. Ovaj test poredi opažene učestalosti ili proporcije u svakoj kategoriji sa vrijednostima koje bi bile očekivane u slučaju da između posmatranih promjenljivih ne postoji nikakva veza. Na taj način omogućeno je utvrđivanje postojanja statističke povezanosti određenih karakteristika ispitanica (npr. sociodemografske ili stambene) sa indikatorima energetskog siromaštva ili obrascima odlučivanja.

Testiranje statistički značajnih razlika i povezanosti u svim analizama vršeno je uz korištenje nivoa značajnosti od 5 % ($p < 0,05$). Ovaj prag osigurao je konzistentnost i uporedivost rezultata, te omogućio pouzdano razlikovanje slučajnih varijacija od obrazaca koji imaju analitičku i interpretativnu vrijednost u kontekstu ciljeva studije. Kombinovanjem deskriptivnih i inferencijalnih tehnika, analiza je pružila čvrstu empirijsku osnovu za interpretaciju rodničkih dimenzija energetskog siromaštva i formuliranje preporuka utemeljenih na dokazima.

3.4. Posebni aspekti istraživanja

Studija uticaja energetskog siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini zahtijevala je posebnu pažnju u pogledu metodoloških principa koji osiguravaju da prikupljeni podaci budu validni, pouzdani i etički prihvatljivi. Pored tehničkih aspekata istraživanja, od suštinske važnosti bio je i način na koji se proces istraživanja sprovodio – uključujući rodnu osjetljivost, inkluzivnost, etičke standarde i kulturološku prilagođenost, što su aspekti koji su garantirali da rezultati studije ne budu samo analitički tačni, već i društveno legitimni i uvaženi od strane samih učesnica/ka.

Prvi i najvažniji princip jest rodna osjetljivost. Svi istraživački instrumenti – online upitnik, intervju i fokus grupe – bili su dizajnirani tako da uvažavaju iskustva žena, uključujući one koje se nalaze u najranjivijim kategorijama. Posebna pažnja posvećena je formulaciji pitanja koja su omogućila da se jasno prepozna rodna dimenzija energetskog siromaštva i da se istaknu razlike u odnosu na mušku populaciju.

Drugi princip je inkluzivnost. Istraživanje je uključilo marginalizovane i teško dostupne grupe žena, poput samohranih majki, starijih žena, žena sa invaliditetom i Romkinja. Obezbeđivanje njihovog učešća bilo je od suštinske važnosti jer upravo one najčešće trpe najteže posljedice energetskog siromaštva, a istovremeno su rijetko adekvatno zastupljene u javnim politikama. U tom cilju, predviđena je saradnja s organizacijama civilnog društva koje već rade s ovim grupama i imaju iskustvo u facilitaciji njihovog uključivanja.

Treći princip odnosio se na etičke standarde. Učešće u istraživanju je bilo u potpunosti dobrovoljno, uz jasno objašnjenje ciljeva i namjene studije. Podaci su se prikupljali i obrađivali uz poštovanje najviših standarda povjerljivosti i anonimnosti, čime se osiguralo da identitet i privatnost ispitanica budu u potpunosti zaštićeni. Posebna pažnja je posvećena informisanom pristanku, gdje su sve učesnice biti detaljno upoznate sa svrhom istraživanja i svojim pravima. Detaljnije elaboracija etičkih principa prikazana je u nastavku.

Četvrti princip bio je kulturološka prilagođenost. Bosna i Hercegovina je društvo obilježeno značajnim regionalnim, kulturnim i jezičkim razlikama, pa su istraživački instrumenti bili prilagođeni tim specifičnostima. Angažman lokalnih facilitatora i saradnika, kroz saradnju sa koordinatorima u JLS i partnerskim OCD, bio je od posebne važnosti, jer isti poznaju specifične okolnosti zajednica u kojima se istraživanje sprovodilo, što je doprinijelo izgradnji povjerenja i otvorenosti učesnica.

Primjenom ovih principa, studija je obezbijedila ne samo validne i pouzdane rezultate, već i legitimitet u zajednicama u kojima je sprovedeno istraživanje, čime je osigurano da dobijeni nalazi budu prihvaćeni i od strane učesnica i od strane institucija, što predstavlja ključni preduslov za njihovu primjenu u kreiranju javnih politika.

3.5. Etički aspekti i ograničenja istraživanja

Etički aspekti istraživanja definisani su u skladu s metodološkim okvirom Studije i principima istraživačke etike, uz posebno uvažavanje osjetljivosti teme energetske siromaštva i ranjivosti ciljnih grupa žena obuhvaćenih istraživanjem. Tokom cijelog istraživačkog procesa primijenjeni su principi dobrovoljnosti učešća, zaštite identiteta učesnica i odgovornog upravljanja prikupljenim podacima.

Anonimnost i povjerljivost podataka osigurani su u svim fazama istraživanja, u skladu s kombinovanim kvantitativno-kvalitativnim dizajnom. Kvantitativni dio istraživanja proveden je putem strukturiranog upitnika koji nije sadržavao lične identifikacione podatke, a svi odgovori analizirani su i prezentirani isključivo u agregiranom obliku. Ispitanice su prije učešća informisane o svrsi istraživanja i načinu korištenja podataka. U okviru kvalitativnog istraživanja, koje je obuhvatilo intervjue sa predstavnicima organizacija civilnog društva i jedinica lokalne samouprave, kao i fokus grupe, sagovornici su upoznati s ciljevima istraživanja i načinom obrade podataka. Njihovi iskazi korišteni su isključivo u analitičke svrhe, bez navođenja imena ili drugih identifikacionih elemenata koji bi mogli dovesti do prepoznavanja pojedinaca. U slučajevima kada je institucionalni kontekst bio važan za razumijevanje nalaza, podaci su predstavljeni na općem nivou, bez personalizacije.

Posebna pažnja posvećena je radu s ranjivim grupama žena, uključujući samohrane majke, starije žene, žene sa invaliditetom i Romkinje. Pristup je bio zasnovan na poštovanju, nenametljivosti i omogućavanju ispitanicama da same odrede obim i način dijeljenja svojih iskustava. Fokus grupe i terenski rad vođeni su u sigurnom i inkluzivnom okruženju, uz stručno facilitiranje procesa.

Istraživanje, zasnovano na pažljivo definisanom metodološkom okviru, omogućilo je prikupljanje obimnih i teritorijalno raznolikih podataka o iskustvima žena pogođenih energetske siromaštvom. Kvantitativni uzorak obuhvata značajan broj ispitanica iz različitih lokalnih zajednica, što omogućava identifikaciju ključnih obrazaca i trendova u okviru obuhvaćenog uzorka. Iako rezultati nisu namijenjeni potpunoj generalizaciji na cjelokupnu populaciju žena u Bosni i Hercegovini, oni pružaju relevantan i empirijski utemeljen osnov za analizu rasprostranjenosti rizika, strukturalnih faktora i specifičnih oblika energetske siromaštva iz rodne perspektive. Dodatna ograničenja odnose se na kombinovani način prikupljanja podataka. Korištenje online i terenskih metoda, iako je povećalo obuhvat i inkluzivnost istraživanja, može uticati na razlike u razumijevanju pitanja i načinu odgovaranja, posebno kod ispitanica sa nižim nivoom obrazovanja ili ograničenim digitalnim vještinama. Također, dio nalaza zasniva se na samoprocjeni ispitanica, što može uključivati subjektivne percepcije finansijskog opterećenja, zdravstvenih posljedica i dostupnosti institucionalne podrške.

U kvalitativnom dijelu istraživanja, neujednačena zastupljenost organizacija civilnog društva i jedinica lokalne samouprave po pojedinim lokalnim zajednicama predstavlja dodatno ograničenje. Kako određene manje JLS nemaju aktivne OCD koje djeluju u oblastima relevantnim za temu istraživanja, uzorak je proširen na OCD i JLS iz drugih lokalnih zajednica. Ovakav pristup smanjuje direktnu uporedivost svih lokalnih konteksta, ali je metodološki opravdan i u skladu s principom triangulacije podataka definisanim u dizajnu istraživanja.

Triangulacijom kvantitativnih nalaza, kvalitativnih uvida i analize institucionalnog i policy okvira smanjen je rizik jednostranih interpretacija i povećana pouzdanost zaključaka. Potencijalna pristranost institucionalnih aktera, koji mogu predstavljati postojeće politike i mjere u povoljnijem svjetlu, ublažena je poređenjem njihovih iskaza s iskustvima žena i nalazima iz upitnika. Na taj način, identifikovana ograničenja integrisana su u analitički okvir Studije i poslužila su kao osnova za pažljivo tumačenje rezultata i formulaciju kontekstualno utemeljenih i primjenjivih preporuka.

4.

SOCIOEKONOMSKI PROFIL ISPITANICA

4. SOCIOEKONOMSKI PROFIL ISPITANICA

Socioekonomski profil ispitanica formiran je na osnovu podataka prikupljenih putem online upitnika, u skladu sa metodološkim okvirom Studije koji predviđa analizu sociodemografskih, ekonomskih i stambenih karakteristika kao ključnih socioekonomskih i indikatora ranjivosti u procjeni energetske siromaštva među ženama.

Demografske karakteristike ispitanica

Demografske karakteristike analizirane su na osnovu sljedećih varijabli iz upitnika: dobna skupina, najviši stepen završenog obrazovanja, bračni status, status samohranog roditeljstva i pripadnost ranjivim kategorijama.

Dobna struktura ispitanica obuhvata žene različitih životnih i radnih faza, što omogućava analizu povezanosti dobi sa ekonomskom aktivnošću, vrstom prihoda i stambenim uslovima. Ova varijabla predstavlja osnov za kasnije poređenje intenziteta energetske siromaštva između radno aktivnih žena i onih koje su ekonomski neaktivne ili zavisne od penzionih i socijalnih transfera, što je u skladu sa sociodemografskim indikatorima definisanim metodologijom.

Nivo obrazovanja ispitanica posmatran je kao indikator zapošljivosti i potencijalne ekonomske stabilnosti domaćinstva. Podaci o završenom obrazovanju direktno se povezuju sa varijablama zaposlenosti i visine prihoda domaćinstva, te predstavljaju važan ulazni faktor za analizu socioekonomskih uzroka energetske siromaštva u narednim poglavljima.

Bračni status i porodična struktura dodatno oblikuju ekonomske i energetske obrasce domaćinstava. Posebno je izdvojena varijabla samohrano roditeljstvo, koja u metodološkom okviru studije predstavlja jedan od ključnih indikatora ranjivosti. Samohrane majke, prema dizajnu istraživanja, posmatraju se kao podgrupa kod koje se očekuje povećan rizik od nemogućnosti adekvatnog zagrijavanja doma, kašnjenja u plaćanju računa i lošijih stambenih uslova – indikatora koji se kvantitativno analiziraju u kasnijem poglavlju.

Pripadnost ranjivim grupama (uključujući starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje i druge kategorije definisane upitnikom) omogućava identifikaciju kumulativnih efekata socijalne i energetske ranjivosti, čime se direktno povezuje sa indikatorima ranjivosti iz metodologije i predstavlja osnov za rodno diferenciranu analizu energetske siromaštva.

- **Dob, obrazovanje, bračni status**

Analiza dobi ispitanica predstavlja jedan od osnovnih elemenata socioekonomskog profila uzorka, jer starosna struktura direktno utiče na položaj žena u domaćinstvu, njihovu ekonomsku aktivnost, zdravstvene potrebe i ulogu u donošenju odluka o potrošnji energije. U kontekstu energetske siromaštva, dob je važan faktor koji može pojačati ili ublažiti izloženost riziku, zavisno od životne faze, stabilnosti prihoda i porodičnih obaveza.

Uzorak istraživanja obuhvata ukupno 368 ispitanica, u dobi od 18 do 89 godina.

Starosna struktura ispitanica pokazuje da je istraživanjem obuhvaćen širok raspon žena, u dobi od 18 do 89 godina, s prosječnom starošću od 41 godinu. Najveći dio uzorka čine žene u radno aktivnoj i porodično odgovornoj životnoj fazi, posebno u dobnim grupama od 25 do 54 godine, koje zajedno čine većinu ispitanica.

Najveći udio ispitanica nalazi se u dobnj grupi 35–44 godine (26,1 %), zatim u grupama 25–34 godine (19,8 %) i 45–54 godine (16,3 %). Zajedno, žene u dobi od 25 do 54 godine čine više od 60 % uzorka, što potvrđuje da istraživanje primarno obuhvata populaciju žena koje istovremeno učestvuju na tržištu rada i nose ključnu odgovornost za funkcionisanje domaćinstva.

Istovremeno, u uzorku je prisutan i značajan udio starijih žena, pri čemu 46 ispitanica ima 65 ili više godina. Ova dobnja skupina je posebno relevantna s aspekta energetske siromaštva zbog češćih nižih prihoda, povećanih zdravstvenih potreba i veće osjetljivosti na neadekvatne stambene i energetske uslove.

Prezentirana starosna struktura je posebno relevantna u kontekstu energetske siromaštva, jer se upravo u ovom životnom periodu kumuliraju ekonomske obaveze, odgovornost za domaćinstvo i brigu o djeci ili starijim članovima porodice. Žene ove dobi najčešće imaju ključnu ulogu u svakodnevnom upravljanju potrošnjom energije, donošenju odluka o grijanju i raspodjeli kućnog budžeta, te su stoga direktno izložene finansijskim i organizacionim pritiscima povezanim s rastućim troškovima energije.

Istovremeno, značajan udio starijih žena (65 godina i više) ukazuje na prisustvo dodatne ranjive grupe, koja je često suočena s fiksnim ili niskim prihodima, povećanim zdravstvenim potrebama i ograničenim mogućnostima prilagođavanja energetske troškovima, što ima važne implikacije za dizajniranje ciljanih mjera podrške, posebno u dijelu subvencija za energente i poboljšanja energetske efikasnosti domaćinstava.

U cjelini, starosna struktura uzorka potvrđuje da energetska siromaštva pogađa žene u različitim životnim fazama, ali s izraženim intenzitetom u periodima povećanih porodičnih i ekonomskih obaveza, što zahtijeva diferenciran i rodno osjetljiv pristup u kreiranju energetske i socijalne politike.

- **Pripadnost ranjivim grupama**

Samohrano roditeljstvo

Kao što je navedeno, samohrano roditeljstvo predstavlja jedan od ključnih socioekonomskih faktora ranjivosti u kontekstu energetske siromaštva, jer podrazumijeva istovremeno nošenje ekonomskih, organizacionih i emocionalnih odgovornosti u domaćinstvu. U domaćinstvima u kojima žene same brinu o djeci, energetske troškovi i odluke o grijanju, osvjetljenju i raspodjeli budžeta često imaju direktan uticaj na kvalitet života i sigurnost porodice. Analiza ovog pokazatelja omogućila je identifikaciju posebno osjetljive grupe žena, što je važno za dalje analize i za kreiranje ciljanih mjera podrške.

Od ukupno 368 ispitanica, obuhvaćenih istraživanjem, njih 30 (8,2 %) izjašnjava se kao samohrane majke, dok 336 ispitanica (91,3 %) navodi da nisu samohrani roditelji. Dodatno, 2 ispitanice (0,5 %) odlučile su da ne odgovore na ovo pitanje, što predstavlja zanemarljiv udio i nema značajan uticaj na pouzdanost rezultata.

Iako samohrane majke čine manje od desetine ukupnog uzorka, kvantitativni pokazatelji ukazuju na postojanje jasno definisane grupe žena koje se nalaze u posebno nepovoljnom socioekonomskom položaju. U domaćinstvima u kojima postoji samo jedan nosilac prihoda i brige, energetske troškovi predstavljaju veći relativni teret u odnosu na raspoložive prihode, jer ne postoji mogućnost dijeljenja finansijskih obaveza niti fleksibilnost u upravljanju kućnim budžetom. U kontekstu energetske siromaštva, udio od 8,2 % samohranih majki treba posmatrati kvalitativno, a ne isključivo kvantitativno. Ova grupa je po svojoj strukturi izložena rizicima neadekvatnog grijanja, energetske dugovanja i odgađanja ulaganja u energetske efikasne rješenja. Istovremeno, njihova ograničena finansijska i vremenska dostupnost smanjuje mogućnost aktivnog korištenja postojećih mjera podrške, čak i kada su formalno dostupne.

Kvantitativni nalaz o udjelu samohranih majki ima važne implikacije za kreiranje javnih politika. Iako brojčano manjinska, ova grupa zahtijeva ciljane i diferencirane mjere u okviru programa subvencioniranja energenata, socijalne zaštite i energetske efikasnosti. Univerzalni pristupi ne prepoznaju specifične potrebe domaćinstava samohranih roditelja i mogu dovesti do produbljivanja postojećih nejednakosti. U cjelini, kvantitativni pokazatelji samohranog roditeljstva potvrđuju potrebu da se ova varijabla u daljoj analizi tretira kao jedan od ključnih faktora ranjivosti, posebno u kombinaciji s prihodima domaćinstva, brojem izdržavanih članova i pristupom institucionalnim mjerama podrške.

Iako samohrane majke ne čine dominantnu grupu u uzorku, njihov položaj je obilježen povećanom izloženošću ekonomskim pritiscima, uključujući i veći relativni teret energetske troškova u odnosu na raspoložive prihode domaćinstva. U odsustvu mogućnosti dijeljenja finansijskog tereta, troškovi grijanja, električne energije i drugih energenata imaju izraženiji uticaj na ukupni kućni budžet ovih domaćinstava. Samohrane majke su, u pravilu, suočene i s ograničenim kapacitetima za ulaganje u dugoročna rješenja, poput poboljšanja energetske efikasnosti stambenog prostora, promjene energenata ili ugradnje energetske efikasne opreme, što dodatno povećava rizik od energetske siromaštva.

Prisustvo 8,2 % samohranih majki u uzorku ima važne implikacije za razumijevanje rodne dimenzije energetske siromaštva. Ova grupa žena zahtijeva poseban analitički i politički fokus, jer univerzalne mjere energetske i socijalne politike često ne prepoznaju specifične potrebe domaćinstava u kojima postoji samo jedan nosilac prihoda i brige.

Nalazi jasno ukazuju na potrebu da se samohrane majke tretiraju kao prioritarna ciljna grupa u programima subvencioniranja energenata, socijalne zaštite i mjera energetske efikasnosti.

Posebno je važno da ove mjere budu jednostavne za pristup, administrativno prilagođene i usklađene s realnim kapacitetima ove grupe, kako bi se smanjio rizik od produbljenja energetske siromaštva.

Varijabla samohranog roditeljstva predstavlja pouzdanu osnovu za dalju komparativnu analizu, posebno u kombinaciji s prihodima domaćinstva, brojem izdržavanih članova i indeksom energetske siromaštva, čime može dati snažan doprinos formulisanju rodno osjetljivih i socijalno pravednih energetske politike.

Pripadnost romskoj populaciji

Pripadnost romskoj zajednici predstavlja važan indikator društvene i ekonomske ranjivosti, s obzirom na dugotrajnu izloženost diskriminaciji, niže prosječne prihode i često nepovoljne stambene i energetske uslove. U kontekstu energetske siromaštva, ova varijabla omogućava sagledavanje intersekcionalnih rizika koji se prepliću s rodnim dimenzijama siromaštva.

Analiza pokazuje da se 31 ispitanica (8,4 %) izjašnjava kao pripadnica romske zajednice. Iako brojčano manjinska, ova grupa ima izrazit analitički značaj, jer se u praksi često suočava s višestrukim oblicima isključenosti, uključujući ograničen pristup kvalitetnom stanovanju, stabilnim energentima i institucionalnim mjerama podrške.

Prisustvo pripadnica romske zajednice u uzorku omogućava identifikaciju specifičnih obrazaca energetske siromaštva koji mogu ostati nevidljivi u agregiranim analizama. Ovi podaci su posebno važni za dizajniranje ciljano usmjerenih mjera koje trebaju kombinovati energetske, socijalne i inkluzivne politike, uz naglašen rodni aspekt.

Invaliditet

Invaliditet, također, predstavlja jedan od ključnih faktora ranjivosti u kontekstu energetske siromaštva, jer je često povezan s nižim prihodima, povećanim zdravstvenim potrebama i većom zavisnošću od adekvatnih energetske uslova u domaćinstvu. Žene s invaliditetom se suočavaju s dodatnim izazovima, uključujući ograničene mogućnosti zapošljavanja i povećane troškove života.

Rezultati pokazuju da 41 ispitanica (11,1 %) navodi da ima neki oblik invaliditeta. Ovaj udio ukazuje na postojanje značajne grupe žena koje su potencijalno izložene povećanom riziku energetske siromaštva, posebno u situacijama neadekvatnog grijanja, loše izolacije i nemogućnosti prilagođavanja stambenih uslova specifičnim potrebama. Iz perspektive energetske i socijalne politike, ovi nalazi naglašavaju potrebu za integrisanim pristupom koji povezuje mjere energetske efikasnosti s politikama socijalne i zdravstvene zaštite. Posebno je važno osigurati da programi subvencija i podrške budu dostupni i prilagođeni ženama s invaliditetom, uz uklanjanje administrativnih i fizičkih barijera u pristupu tim mjerama.

Analiza pripadnosti ranjivim grupama potvrđuje da energetska siromaštva žena nije rezultat jednog faktora, već posljedica preplitanja porodičnih, socioekonomskih i društvenih okolnosti koje kumulativno povećavaju rizik i smanjuju kapacitete domaćinstava da se nose s energetskim troškovima. Samohrano roditeljstvo, pripadnost romskoj zajednici i invaliditet izdvajaju se kao ključne dimenzije ranjivosti koje zahtijevaju poseban analitički i politički fokus.

Ekonomski status domaćinstava

Ekonomski status domaćinstava predstavlja jednu od ključnih determinanti izloženosti energetskom siromaštvu, jer direktno utiče na sposobnost domaćinstava da podmire redovne energetske troškove, reaguju na rast cijena energenata i ulažu u poboljšanje energetske efikasnosti. Analiza ekonomskog statusa obuhvata strukturu prihoda domaćinstava, radni status ispitanica i broj izdržavanih članova, čime se omogućava cjelovit uvid u finansijske kapacitete i obaveze domaćinstava.

• Prihodi domaćinstava

Podaci o prihodima domaćinstava ukazuju na značajne razlike u finansijskim kapacitetima ispitanica. Najveći udio domaćinstava ostvaruje mjesečne prihode od 2.000 KM i više (136 domaćinstava), dok je znatan broj domaćinstava koncentrisan u rasponima 1.500–1.999 KM (70) i 1.000–1.499 KM (59). Istovremeno, 59 domaćinstava navodi mjesečne prihode ispod 1.000 KM, uključujući 40 domaćinstava s prihodima od 501 do 999 KM i 19 domaćinstava s prihodima manjim od 500 KM.

Relativno visok broj ispitanica koje su navele da ne žele odgovoriti na pitanje o prihodima (41 odgovor) ukazuje na osjetljivost ove teme i zahtijeva oprez u interpretaciji, ali ne umanjuje značaj uočenog obrasca. Struktura prihoda pokazuje postojanje značajnog segmenta domaćinstava s ograničenim finansijskim kapacitetima, kod kojih energetske troškovi mogu predstavljati nesrazmjerno veliki teret u ukupnom kućnom budžetu.

Tumačenje strukture prihoda domaćinstava zahtijeva sagledavanje u širem socioekonomskom kontekstu Bosne i Hercegovine. Prosječna minimalna mjesečna neto plata u BiH iznosi oko 1.000 KM, što već na nivou pojedinca predstavlja ograničen dohodak u odnosu na rastuće troškove života. Ovaj jaz postaje još izraženiji kada se posmatra na nivou domaćinstva.

Prema dostupnim podacima, vrijednost potrošačke korpe u BiH u decembru 2025. godine iznosila je 3.313,90 KM⁵², što jasno ukazuje na disproporciju između potrebnog iznosa za pokrivanje osnovnih životnih troškova i realno raspoloživih prihoda većine domaćinstava. U tom kontekstu, domaćinstva sa ukupnim mjesečnim prihodima do 1.000 KM nalaze se u stanju izražene finansijske ranjivosti, jer takav prihod ne omogućava ni približno pokrivanje osnovnih potreba, uključujući troškove energije.

Međutim, ni domaćinstva sa prihodima u rasponu od 1.500 do 2.000 KM, kao ni ona sa prihodima iznad 2.000 KM, ne mogu se smatrati ekonomski sigurnim u odnosu na energetske troškove. U većini slučajeva, prihod od oko 2.000 KM predstavlja zbir dvije minimalne plate ili kombinaciju jednog stabilnog i jednog nestabilnog izvora prihoda. Kada se ovaj iznos raspodijeli na najmanje dva člana domaćinstva, a često i više, razlika u odnosu na vrijednost potrošačke korpe ostaje značajna.

Ovakav odnos prihoda i realnih životnih troškova ukazuje na to da se energetska siromaštvo ne može posmatrati isključivo kroz prizmu najnižih dohodovnih kategorija. Naprotiv, značajan dio domaćinstava sa nominalno „srednjim“ prihodima funkcioniše u uslovima relativnog energetske siromaštva, gdje raspoloživi dohodak nije dovoljan za osiguranje adekvatnih energetskih uslova tokom cijele godine, bez odricanja od drugih osnovnih potreba.

Iz ugla javnih politika, fokus isključivo na nominalni nivo prihoda može dovesti do sistemskog isključivanja domaćinstava koja, iako formalno ne spadaju u najniže dohodovne grupe, objektivno nemaju kapacitet da podnesu rast cijena energije. U tom smislu, poželjno je da vrijednost potrošačke korpe, broj članova domaćinstva i struktura prihoda budu sastavni dio analitičkog okvira za kreiranje mjera energetske i socijalne politike.

Zaposlenost

Radni status ispitanica predstavlja jedan od ključnih determinanti ekonomskog položaja domaćinstava i njihove izloženosti energetske siromaštvu. Struktura ispitanica prema radnom statusu pokazuje da je najveći udio zaposlenih žena (207), uz značajan broj nezaposlenih (67), penzionisanih (42) i studentica (42), što ukazuje na izraženu heterogenost ekonomskih pozicija unutar uzorka.

⁵² Savez samostalnih sindikata BiH, dostupno na: <https://www.sssbih.com/sindikalna-potrosacka-korpa-u-decembru-kostala-3-31390-km/>, pristupljeno 05.01.2026.godine

Najveći dio ispitanica je formalno zaposlen (207), što na prvi pogled sugerise relativno dobru uključenost žena na tržište rada. Međutim, ovakav nalaz zahtijeva dublju interpretaciju u kontekstu strukture zaposlenosti žena u Bosni i Hercegovini, visine primanja, stabilnosti radnih odnosa i ukupnog socioekonomskog okruženja.

Naime, formalna zaposlenost sama po sebi ne znači nužno i ekonomsku sigurnost domaćinstva. U značajnom broju slučajeva može biti riječ o radnim mjestima sa niskim ili srednjim primanjima, kao što je već elaborirano, a često u sektorima sa ograničenim mogućnostima rasta plata i visokom osjetljivošću na ekonomske šokove. U takvim okolnostima i zaposlena domaćinstva mogu imati ograničen kapacitet da odgovore na kontinuirani rast troškova energije, posebno ako su opterećena većim brojem izdržavanih članova ili žive u energetski neefikasnim stambenim objektima.

Istovremeno, 67 ispitanica je navelo da je nezaposleno, što ukazuje na značajan segment domaćinstava u uzorku u kojima ne postoji stabilan izvor prihoda od rada. U tim slučajevima, domaćinstva se često oslanjaju na socijalne transfere, povremene prihode ili podršku drugih članova porodice, što značajno smanjuje finansijsku otpornost i povećava rizik od nemogućnosti redovnog izmirenja energetske troškova. Ova kategorija žena posebno je ranjiva u kontekstu sezonskih oscilacija potrošnje energije i vanrednih povećanja cijena energenata.

Posebnu grupu čine penzionisane ispitanice (42), čiji prihodi su uglavnom fiksni i ograničeni. Penzije, naročito one nižeg iznosa, često ne prate rast životnih troškova, što dovodi do situacije u kojoj rast cijena energije direktno ugrožava osnovne životne potrebe. Kod ove grupe žena energetska siromaštvo se često preklapa sa zdravstvenim rizicima, jer smanjena potrošnja energije radi uštede može imati negativne posljedice po zdravlje, naročito u zimskim mjesecima.

Studentice (42) predstavljaju dodatno specifičnu kategoriju. Iako dio njih živi u domaćinstvima sa drugim izvorima prihoda, značajan broj se oslanja na ograničene porodične transfere, stipendije ili povremeni rad. Njihov ekonomski položaj je često nestabilan, a mogućnosti samostalnog pokrivanja energetske troškova izrazito ograničene, posebno u urbanim sredinama sa višim troškovima stanovanja i energije. Ukupna struktura zaposlenosti ispitanica ukazuje na izraženu heterogenost ekonomskih izvora prihoda domaćinstava, ali i na činjenicu da formalna uključenost na tržište rada ne predstavlja dovoljnu zaštitu od energetske siromaštva. Kombinacija niskih i srednjih prihoda, fiksnih penzija, nezaposlenosti i nestabilnih izvora prihoda stvara uslove u kojima značajan broj žena, bez obzira na radni status, ima ograničenu sposobnost amortizacije rasta energetske troškova. Navedeni nalazi jasno ukazuju na potrebu da se mjere za ublažavanje energetske siromaštva ne vežu isključivo za status nezaposlenosti, već da obuhvate i zaposlene žene sa niskim primanjima, penzionerke i druge grupe sa strukturno ograničenom ekonomskom otpornošću.

Broj izdržavanih članova

Struktura domaćinstava prema broju izdržavanih članova ukazuje na izraženo opterećenje brigom i odgovornošću, koje u najvećem broju slučajeva nose žene. Značajan broj ispitanica živi u domaćinstvima sa jednim ili više izdržavanih članova, što dodatno pojačava ekonomsko i energetska opterećenje domaćinstava. Domaćinstva sa dva ili više izdržavanih članova čine posebno ranjivu kategoriju, budući da se povećana potrošnja energije (grijanje, topla voda, električna energija) ne prati proporcionalnim rastom prihoda, naročito u slučajevima gdje je žena jedini ili glavni nosilac prihoda.

Više od polovine ispitanica živi u domaćinstvima sa najmanje jednim izdržavanim članom, pri čemu je briga o djeci prisutna kod većine domaćinstava, dok je briga o starijim članovima dodatni, ali nešto rjeđe zastupljen teret.

Posebno je važno naglasiti da prisustvo djece i/ili starijih članova direktno utiče na potrošnju energije i finansijsko opterećenje domaćinstava. Domaćinstva sa djecom imaju povećane potrebe za grijanjem, toplom vodom i električnom energijom, dok domaćinstva sa starijim članovima često zahtijevaju stabilnije i intenzivnije grijanje zbog zdravstvenih razloga. U oba slučaja, mogućnost smanjenja potrošnje energije bez ugrožavanja kvaliteta života značajno je ograničena.

Prisustvo većeg broja izdržavanih članova značajno ograničava fleksibilnost domaćinstava u prilagođavanju potrošnje energije. Za razliku od jednočlanih ili dvočlanih domaćinstava bez izdržavanih članova, ova domaćinstva imaju minimalan prostor za racionalizaciju potrošnje bez direktnog ugrožavanja osnovnih životnih potreba, posebno kada su među izdržavanim članovima djeca, starije osobe ili osobe sa zdravstvenim poteškoćama.

Stoga, dodatno se naglašava da se rizik energetske siromaštva ne može posmatrati isključivo kroz prizmu visine prihoda ili zaposlenosti, već mora uključivati i strukturu domaćinstva. Domaćinstva sa većim brojem izdržavanih članova suočena su sa kumulativnim pritiscima – većom potrošnjom energije, višim ukupnim troškovima života i povećanom odgovornošću žena u upravljanju ograničenim resursima. Analitički nalazi dodatno potvrđuju potrebu da se broj izdržavanih članova tretira kao značajan strukturni indikator u identifikaciji energetske siromaštva i u dizajniranju ciljano usmjerenih mjera podrške, posebno onih koje su rodno osjetljive i prilagođene realnim životnim okolnostima žena.

Stambeni uslovi i energenti

Stambeni uslovi i izbor energenata direktno utiču na obim potrošnje energije, visinu troškova i mogućnosti domaćinstava da odgovore na rast cijena energenata. Podaci kvantitativnog istraživanja ukazuju na jasne obrasce koji dodatno objašnjavaju ranjivost žena u obuhvaćenim domaćinstvima.

Najveći broj ispitanica živi u porodičnim kućama (70,4 %), dok nešto manje od trećine živi u stanovima u kolektivnim objektima (28,0 %). Preostali, zanemarivo mali udio odnosi se na druge oblike stanovanja ili izostanak odgovora (1,6 %). Dominacija individualnih stambenih objekata odražava teritorijalni obuhvat istraživanja, ali istovremeno ima važne implikacije na energetske potrošnje. Porodične kuće, naročito starije i slabije izolovane, zahtijevaju veće količine energije za grijanje, što direktno povećava izloženost domaćinstava energetske siromaštva, posebno u zimskom periodu.

Vlasništvo nad stambenim prostorom

Analiza vlasničkog statusa pokazuje složenu i rodno osjetljivu strukturu. Najveći udio ispitanica živi kod roditelja ili rodbine (30,0 %), dok 25,1 % živi u objektima u vlasništvu muža ili partnera. Samo 19,1% ispitanica navodi da stambeni prostor pripada njima lično, dok je 10,4 % u suvlasništvu. Podstanarski status bilježi 7,4 % ispitanica, dok ostatak čine različiti oblici zavisnog ili nesigurnog stanovanja i ispitanice koje nisu željele odgovoriti.

Ovakva struktura vlasništva ukazuje na to da znatan dio žena nema punu kontrolu nad stambenim prostorom, što direktno utiče na mogućnost donošenja odluka o ulaganjima u energetske efikasnost, izbor energenata i adaptaciju objekta. Nedostatak vlasničkih prava ili zavisnost od odluka drugih članova domaćinstva predstavlja dodatni strukturni rizik od energetske siromaštva, naročito u kontekstu rodni odnosa i ograničenog pristupa finansijskim resursima.

Glavni energenti

Analiza podataka pokazuje da se domaćinstva u najvećoj mjeri oslanjaju na tradicionalne energente. Drva su dominantan izvor grijanja u 42,1 % domaćinstava, dok se električna energija koristi kao glavni energent u 22,3 % slučajeva. Pelet koristi 13,0 % ispitanica, a centralno grijanje/toplane 8,7 %. Ugalj, samostalno ili u kombinaciji s drugim energentima, prisutan je u oko 8 % domaćinstava, dok su plin i ostali savremeniji ili kombinovani sistemi marginalno zastupljeni.

Visok udio korištenja čvrstih goriva ukazuje na strukturnu zavisnost domaćinstava od energenata koji zahtijevaju fizički rad, dodatne troškove nabavke i skladištenja, te nose zdravstvene i ekološke rizike. Navedeni obrasci posebno pogađaju žene, koje u najvećem broju slučajeva preuzimaju odgovornost za organizaciju grijanja i upravljanje domaćinstvom.

Kombinacija stanovanja u porodičnim kućama (70,4 %), ograničenog ili posrednog vlasništva nad stambenim prostorom (više od 65 % ispitanica bez punog vlasničkog statusa) i dominantne upotrebe tradicionalnih energenata (preko 60 % domaćinstava koristi drva, ugalj ili njihove kombinacije) jasno ukazuje na strukturnu prirodu energetske siromaštva u uzorku. Ovi faktori djeluju kumulativno, povećavajući potrošnju energije, smanjujući mogućnosti energetske sanacije i ograničavajući kapacitet domaćinstava da amortizuju rast cijena energenata.

Nalazi potvrđuju da energetska siromaštva među ženama nije isključivo rezultat niskih prihoda, već i posljedica stambenih i energetskih obrazaca koji su duboko ukorijenjeni u lokalnim, ekonomskim i rodnim strukturama.

5.

OBIM I OBLICI ENERGETŠKOG SIROMAŠTVA ŽENA

5. OBIM I OBLICI ENERGETSKOG SIROMAŠTVA ŽENA

5.1. Troškovi energije i finansijski pritisak

Finansijski pritisak uzrokovan troškovima energije značajna je determinanta energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini. U ovom potpoglavlju analizirani su obrasci energetske opterećenja domaćinstava, sposobnost redovnog izmirivanja obaveza za energente, kao i strategije prilagođavanja koje žene i njihova domaćinstva primjenjuju kako bi odgovorile na rastuće energetske troškove.

Učešće troškova energije u ukupnom mjesečnom prihodu domaćinstva

Rezultati analize odgovora na pitanje „Koliki dio ukupnog mjesečnog prihoda vašeg domaćinstva odlazi na troškove za energiju (struja, grijanje, plin, drva i sl.)“ ukazuje na izraženo energetske opterećenje značajnog dijela domaćinstava ispitanica. Među ispitanicama, 42,4 % navodi da na energente troši između 11 % i 20 % mjesečnih prihoda, dok 20,9 % izdvaja između 21 % i 40 %, 5,44% navodi da troškovi energije prelaze 40 % ukupnog mjesečnog prihoda, dok 1,9 % ispitanica navodi da više od 60 % mjesečnih prihoda odlazi na troškove grijanja. Ovi podaci ukazuju da se približno trećina domaćinstava nalazi u zonama izrazito visokog energetske opterećenja (21 % i više), dok se medijan raspodjele nalazi u kategoriji 11–20 % mjesečnih prihoda. Na regionalnom te nivou sredine nisu utvrđene statistički značajne razlike.

Prezentirana raspodjela ukazuje da energetske pritisak nije ograničen isključivo na mali broj ekstremno ugroženih domaćinstava, već zahvata i širi sloj žena sa niskim i srednjim prihodima. Posebno je važno istaći da se relativno visoki udjeli energetske troškova javljaju i u domaćinstvima koja formalno ne spadaju u kategoriju najnižih prihoda, što ukazuje na izraženu relativnu dimenziju energetske siromaštva, u kojoj rast cijena energenata nadmašuje realne kapacitete domaćinstava da prilagode potrošnju.

Povezanost sa visinom mjesečnih prihoda ukazuje da niži prihodi svakako povećavaju vjerovatnoću izloženosti visokom energetske opterećenju, ali da prihod sam po sebi ne objašnjava u potpunosti ovu pojavu.

Slični obrasci uočeni su kod nezaposlenosti ispitanica i većeg broja izdržavanih članova u domaćinstvu, što ukazuje da se energetske teret pojačava u situacijama ograničenog radnog kapaciteta i povećanih potrošačkih potreba. Povezanost sa statusom samohranog roditeljstva je statistički značajna, iako slabijeg intenziteta, te ukazuje na dodatnu ranjivost ove grupe.

Kašnjenja u plaćanju računa za energente i isključenja

Nemogućnost redovnog izmirivanja obaveza za energente predstavlja vidljiviju i administrativno prepoznatljivu manifestaciju finansijskog pritiska. Prema rezultatima sprovedenog istraživanja približno jedna petina ispitanica navodi direktno iskustvo kašnjenja u plaćanju, odnosno da se u njihovom domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci dešavalo da kasne sa plaćanjem računa za energente (struja, grijanje, plin i sl.). (Tabela 3.)

Odgovor	Da li se u Vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci dešavalo da kasnite sa plaćanjem računa za energente (struja, grijanje, plin i sl.)?"		Da li se u Vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci dešavalo da Vas isključe sa elektroenergetske mreže odnosno da Vam „isključe struju“?	
	Broj	Udio	Broj	Udio
Da	71	19,3	13	3,5
Ne	273	74,2	344	93,5
Ne znam	21	5,7	10	2,7
Ne želim odgovoriti	3	0,8	1	0,3
Ukupno	368	100,0	368	100,0

Tabela 3. Učestalost kašnjenja u plaćanju računa za energente i isključenja električne energije u domaćinstvima ispitanica

Preko 1/4 ispitanica koje su iskazale da su se desila kašnjenja u plaćanju računa za energente su Romkinje, a zatim po brojnosti slijede samohrane majke – 14 ispitanica.

Isključenja sa elektroenergetske mreže, iako prisutna kod relativno malog broja ispitanica (3,5 %), imaju izuzetno visok analitički značaj. Ovakvi slučajevi gotovo isključivo se javljaju u domaćinstvima sa najnižim prihodima i predstavljaju krajnji oblik energetske deprivacije, koji prelazi u zonu energetske i socijalne isključenosti, sa ozbiljnim implikacijama po sigurnost i zdravlje žena. Kao i u prethodnom slučaju, najveći udio ispitanica kod kojih su zabilježena isključenja sa elektromreže pripadaju Romkinjama (53,1 %).

Radi dodatne provjere povezanosti posmatranog fenomena s visinom mjesečnih prihoda domaćinstva, primijenjene su odgovarajuće statističke metode za testiranje odnosa između mjesečnih prihoda domaćinstva i učestalosti kašnjenja u plaćanju računa za energente.

Prije testiranja povezanosti između mjesečnih prihoda domaćinstva i kašnjenja u plaćanju računa za energente, primjenom hi-kvadrat testa nezavisnosti, ispitanice obuhvaćene istraživanjem podijeljene su u šest prihodnih kategorija: ispitanice sa mjesečnim prihodima domaćinstva manjim od 500 KM, od 501 do 999 KM, od 1.000 do 1.499 KM, od 1.500 do 1.999 KM, 2.000 KM i više, te kategoriju „ne želim odgovoriti“. Istovremeno, u odnosu na kašnjenje u plaćanju računa za energente, ispitanice su klasificirane u dvije grupe: (1) ispitanice koje su u posljednjih 12 mjeseci kasnile s plaćanjem računa za energente i (2) ispitanice koje u navedenom periodu nisu kasnile s plaćanjem računa.

Iz analize su isključene ispitanice koje nisu znale da li su u posljednjih 12 mjeseci kasnile s plaćanjem računa, kako bi se osigurala metodološka konzistentnost testiranja. Rezultati hi-kvadrat testa, pri nivou značajnosti $p < 0,05$, ukazuju na statistički značajnu povezanost između visine mjesečnih prihoda domaćinstva i kašnjenja u plaćanju računa za energente. Nalazi jasno pokazuju da je rast prosječnih mjesečnih prihoda praćen smanjenjem udjela ispitanica koje kasne s plaćanjem računa.

Preciznije, kašnjenje u plaćanju računa zabilježeno je kod 50,0 % ispitanica iz domaćinstava s mjesečnim prihodima manjim od 500 KM, 38,5 % ispitanica sa prihodima u rasponu od 501 do 999 KM, te 32,1 % ispitanica čiji se prosječni mjesečni prihodi kreću između 1.000 i 1.499 KM. U višim prihodnim kategorijama taj udio je značajno niži i iznosi 14,3 % kod domaćinstava s prihodima između 1.500 i 1.999 KM, odnosno 10,7 % kod domaćinstava s prihodima većim od 2.000 KM. Među ispitanicama koje nisu željele odgovoriti na pitanje o visini mjesečnih prihoda, kašnjenje u plaćanju računa za energente u posljednjih 12 mjeseci zabilježeno je kod 17,9 % njih. Navedeni podaci dodatno potvrđuju da su niži prihodi snažno povezani s većim rizikom od kašnjenja u plaćanju računa, te da finansijska ograničenja predstavljaju ključni strukturni faktor energetske siromaštva.

Analiza nalaza prema administrativnim jedinicama pokazuje određene razlike u učestalosti kašnjenja u plaćanju računa za energente, ali i u pojavnosti isključenja sa elektroenergetske mreže.

U Federaciji BiH, 17,7 % ispitanica navodi da je u posljednjih 12 mjeseci kasnilo s plaćanjem računa za energente (37 domaćinstava), dok 75,1 % nije imalo takvo iskustvo. U Republici Srpskoj, udio ispitanica koje su kasnile s plaćanjem računa iznosi 21,7 % (34 domaćinstva), što je za približno četiri procentna poena više u odnosu na Federaciju BiH. U Brčko distriktu BiH (n = 2) nije zabilježen nijedan slučaj kašnjenja, međutim, s obzirom na izuzetno mali broj ispitanica iz ove administrativne jedinice, ti podaci nemaju analitičku reprezentativnost i ne mogu se interpretirati kao pokazatelj realnog stanja.

Ovi podaci ukazuju da je fenomen kašnjenja u plaćanju računa prisutan u oba entiteta, s nešto izraženijim udjelom u Republici Srpskoj. Iako razlike nisu dramatične, one sugeriraju da finansijski pritisak povezan s energetske troškovima ima širu teritorijalnu rasprostranjenost i da nije ograničen na jednu administrativnu jedinicu.

Kada je riječ o isključenjima sa elektroenergetske mreže, razlike su izraženije. U Federaciji BiH, 2,4 % ispitanica (5 domaćinstava) navodi da su u posljednjih 12 mjeseci bile isključene s mreže, dok je u Republici Srpskoj taj udio 5,1 % (8 domaćinstava). Dakle, udio domaćinstava sa iskustvom isključenja u Republici Srpskoj je više nego dvostruko veći u odnosu na Federaciju BiH. U Brčko distriktu BiH nije zabilježen nijedan slučaj isključenja, ali ponovo treba naglasiti ograničenje uzorka (n = 2).

Iako je apsolutni broj slučajeva isključenja relativno nizak, njihova teritorijalna distribucija ukazuje na to da je krajnji oblik energetske deprivacije nešto izraženiji u Republici Srpskoj nego u Federaciji BiH. U kombinaciji s prethodno utvrđenom statistički značajnom povezanošću između visine prihoda i kašnjenja u plaćanju računa, ovi nalazi upućuju na to da energetske siromaštvo ima i prostornu dimenziju, koja se manifestira kroz različit intenzitet finansijskog pritiska i rizika od administrativnih sankcija (isključenja) u pojedinim administrativnim jedinicama.

Dodatno, analiza prema tipu sredine ukazuje na izraženije obrasce finansijskog pritiska u malim sredinama u odnosu na velike urbane centre.

Kada je riječ o kašnjenju u plaćanju računa za energente, u urbanim sredinama iz uzorka (n = 45) 13,3% ispitanica navodi da je u posljednjih 12 mjeseci kasnilo s plaćanjem računa, dok 80,0 % nije imalo takvo iskustvo. U ruralnim sredinama (n = 323) udio ispitanica koje su kasnile s plaćanjem iznosi 20,1%, dok 73,4 % navodi da nije kasnilo. Dakle, kašnjenje u plaćanju računa za energente je približno sedam procentnih poena učestalije u malim sredinama nego u velikim.

Ovakav nalaz sugerira da su domaćinstva u manjim i ruralnim sredinama izloženija finansijskoj nestabilnosti u pogledu redovnog izmirivanja energetske obaveza, što može biti povezano sa strukturom lokalnih tržišta rada, nižim prosječnim prihodima, većom zastupljenošću neformalnog

rada ili ograničenijim pristupom dodatnim izvorima prihoda. To su elementi koji su u prethodnim analizama prepoznati kao strukturni faktori rizika od energetske siromaštva.

Sličan obrazac prisutan je i kod isključenja sa elektroenergetske mreže. U ruralnim sredinama 3,7 % ispitanica navodi da je došlo do isključenja električne energije u posljednjih 12 mjeseci, dok je u urbanim sredinama taj udio 2,2 %. Iako su apsolutne vrijednosti relativno niske, razlika ukazuje na nešto veći rizik od krajnjih oblika energetske deprivacije u malim ruralnim sredinama. Zaključno, i kašnjenja u plaćanju i isključenja električne energije su učestalija u ruralnim sredinama, što dodatno potvrđuje potrebu za teritorijalno prilagođenim mjerama podrške, uz uvažavanje socioekonomskih specifičnosti lokalnih zajednica.

Finansijski pritisak i strategije prilagođavanja domaćinstava

Subjektivni pokazatelji finansijskog pritiska ukazuju na mehanizme putem kojih domaćinstva nastoje amortizovati rastuće energetske troškove. Odgovori na pitanje „Koliko često morate smanjiti troškove za hranu ili zdravlje da biste mogli platiti energente“ pokazuju da skoro trećina ispitanica navodi da barem povremeno pribjegava ovakvim strategijama prilagođavanja, dok oko 14 % ispitanica navodi da to čini često ili vrlo često, što ukazuje na to da se energetske troškovi ne podmiruju bez posljedica, već kroz sistematsko odricanje od drugih osnovnih potreba.

Ukoliko analiziramo predmetne odgovore prema strukturi ranjivih grupa predmetnog istraživanja, značajan je udio u pojedinačnim kategorijama žena koje iskazuju često ili vrlo često smanjenje troškova za hranu ili zdravlje da bi mogle platiti energente (struju, grijanje, plin, drva i sl.). To je posebno izraženo u slučaju Romkinja (45,1 %), osoba sa invaliditetom (33,3 %) i žena starijih od 65 godina (28,2 %).

Subjektivna procjena težine redovnog plaćanja energenata dodatno potvrđuje hronični karakter finansijskog pritiska. Ukupno 43 % ispitanica navodi da im je redovno plaćanje energenata umjereno teško, teško ili izrazito teško, što ukazuje na to da energetske siromaštvo za značajan dio žena predstavlja trajno stanje, a ne povremenu poteškoću.

Nalazi istraživanja pokazuju da su energetske troškovi posebno opterećujući za strukturno ranjive grupe, jer čak 60 % samohranih majki i žena starijih od 65 godina, te 68 % ispitanih Romkinja navodi da im redovno plaćanje energenata predstavlja umjereno teško do izrazito teško opterećenje, što potvrđuje izražen socijalni i rodni gradijent energetske siromaštva.

Kumulativno se može zaključiti da žene iz domaćinstava sa nižim prihodima imaju višestruko veću vjerovatnoću da budu izložene višem energetskom opterećenju i kašnjenjima u plaćanju računa, te da se moraju odreći određenih potreba u ishrani ili zdravlju da bi pokrile troškove energenata. Istovremeno, efekti samohranog roditeljstva ili starosti osobe te pripadnosti manjinama ukazuju na to da se rizik dodatno povećava kada se ekonomska ograničenja kombinuju sa ovim socioekonomskim karakteristikama.

Nadovezujući se na prethodnu analizu finansijskog pritiska i strategija prilagođavanja, podaci prema administrativnim jedinicama potvrđuju da energetske opterećenje ima i izraženu teritorijalnu dimenziju, iako se manifestira u relativno sličnim obrascima u oba entiteta BiH.

Subjektivna procjena težine redovnog plaćanja energenata pokazuje da u Federaciji BiH ukupno 38,7% ispitanica navodi da im je plaćanje energenata umjereno (20,1 %), značajno (12,4 %) ili izrazito teško (6,2 %). U Republici Srpskoj taj udio iznosi 48,4 % (umjereno 31,2 %, značajno 13,4 %, izrazito 3,8 %). Dakle, gotovo polovina ispitanica u Republici Srpskoj percipira redovno plaćanje energenata kao umjereno do izrazito teško opterećenje, što je približno deset procentnih poena više u odnosu na Federaciju BiH. U Brčko distriktu BiH obje ispitanice navode da im je plaćanje energenata umjereno ili značajno teško. Iz svega navedenog se vidi da je subjektivni finansijski

pritisak izraženiji u Republici Srpskoj, što je konzistentno s prethodno utvrđenim nešto višim udjelom kašnjenja i isključenja u ovom entitetu. Stoga se može zaključiti da teritorije sa većim udjelom kašnjenja u plaćanju istovremeno iskazuju i viši stepen percipiranog opterećenja.

Rezultati ukazuju na to da se finansijsko opterećenje troškovima energenata razlikuje i prema tipu sredine, ali je prisutno u oba konteksta. U velikim sredinama uočava se polarizovan obrazac – podjednak udio ispitanica navodi da im plaćanje energenata nimalo nije teško i da im predstavlja umjereno do značajno opterećenje.

U malim sredinama udio ispitanica koje navode barem umjerene poteškoće je nešto veći, što upućuje na izraženiji rizik energetske opterećenja i sugerise da troškovi energije za značajan segment domaćinstava predstavljaju stabilan finansijski pritisak, pri čemu su manje sredine relativno osjetljivije na ovaj oblik ekonomskog rizika.

Ukoliko se posmatraju strategije prilagođavanja, u Federaciji BiH 14,3 % ispitanica navodi da često (10,0 %) ili vrlo često (4,3 %) mora smanjivati troškove za hranu ili zdravstvo kako bi platile energente, dok dodatnih 17,2 % to čini ponekad. U Republici Srpskoj 11,5 % ispitanica navodi da to čini često (9,6%) ili vrlo često (1,9 %), a 22,9 % ponekad. Iako je udio onih koje često ili vrlo često pribjegavaju ovim mjerama nešto viši u Federaciji BiH, kombinovani pokazatelj (često, vrlo često i ponekad) ukazuje na to da značajan dio domaćinstava u oba entiteta sistematski prilagođava potrošnju osnovnih dobara kako bi amortizovao energetske troškove.

Nalazi, također, potvrđuju da strategije prilagođavanja kroz smanjenje troškova za hranu i zdravstvo predstavljaju relevantan mehanizam amortizacije energetske troškova, posebno u manjim sredinama. Naime, u malim i ruralnim sredinama obuhvaćenim istraživanjem, 10,5 % ispitanica navodi da to čini često, a 3,7 % vrlo često, dok dodatnih 20,1 % to čini ponekad. Zbirno, 34,3 % ispitanica barem povremeno pribjegava smanjenju izdvajanja za osnovne potrebe kako bi podmirile troškove energenata. Nasuprot tome, 35,9 % navodi da to nikada ne čini. U velikim sredinama, udio onih koje često smanjuju troškove iznosi 4,4 %, dok nijedna ispitanica ne navodi odgovor „vrlo često“. Ponekad to čini 17,8 %, a 57,8 % navodi da nikada ne pribjegava ovim mjerama.

Komparativno posmatrano, smanjenje troškova za hranu i zdravstvo kao odgovor na energetske pritisak znatno je izraženije u manjim sredinama, što ukazuje na veću izloženost ekonomskom riziku i manju otpornost domaćinstava na rast ili volatilnost energetske troškova.

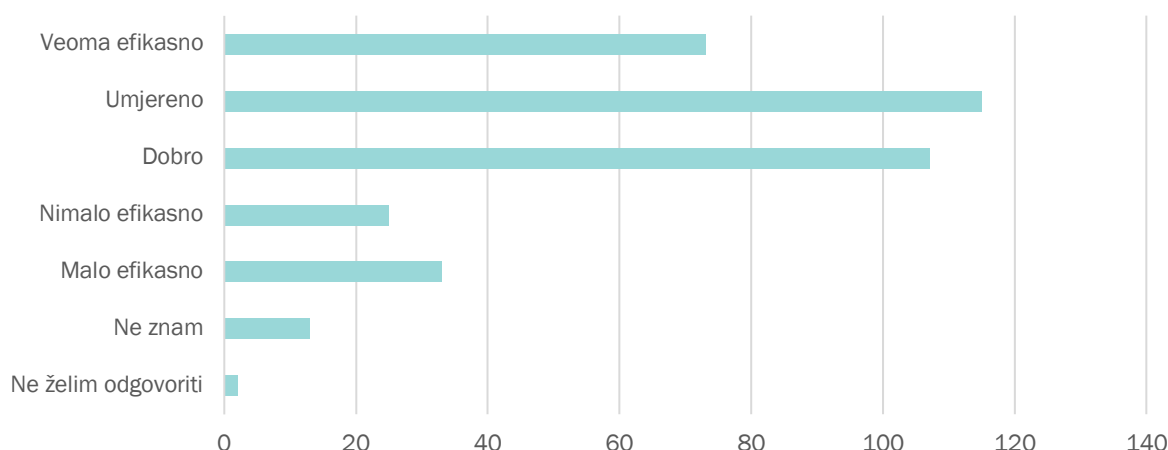
Kumulativno, nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo u Bosni i Hercegovini ima izraženu socioekonomsku i teritorijalnu stratifikaciju. Niži prihodi, pripadnost ranjivim grupama i život u manjim sredinama sa izraženijim finansijskim pritiskom međusobno se prepliću i povećavaju vjerovatnoću da će žene biti primorane da balansiraju između energetske troškova i osnovnih potreba poput hrane i zdravstva, čime se energetske troškovi ne manifestiraju samo kao budžetska stavka, već kao strukturni faktor socijalne ranjivosti.

Sveukupno, ovi nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo žena u Bosni i Hercegovini nije posljedica jednog izolovanog faktora, već rezultat kumulacije finansijskih ograničenja, strukture domaćinstva i rastućih energetske troškova, pri čemu žene često preuzimaju ključnu ulogu u amortizaciji pritiska, po cijenu sopstvene dobrobiti.

5.2. Stambeni uslovi i energetska efikasnost

Stambeni uslovi i energetska efikasnost predstavljaju strukturnu dimenziju eneretskog siromaštva, jer direktno određuju količinu energije potrebne za postizanje osnovne termalne ugodnosti, kao i nivo finansijskog pritiska koji proizlazi iz potrošnje energije. Kako bi se procijenilo stanje energetske efikasnosti objekta u kojem žive ispitanice, u okviru primarnog istraživanja ispitanicama je postavljeno pitanje vezano za procjenu energetske efikasnosti objekta u kojem žive, ugodnosti doma zimi i ljeti te posjedovanje energetske efikasne uređaja.

Procjena energetske efikasnosti stambenog objekta pokazuje izraženu heterogenost kvaliteta stanovanja među ispitanicama (Grafikon 3).

Grafikon 3. Procjena energetske efikasnosti doma ispitanica obuhvaćenih istraživanjem

Odgovori ispitanica ukazuju na izraženu heterogenost u percepciji energetske efikasnosti stambenih objekata, pri čemu se većina procjena koncentriše u srednjem rasponu – 115 (31,2 %) ispitanica ocjenjuje svoj objekat kao umjereno efikasan, a 107 (29,1 %) kao dobro efikasan, što ukazuje na postojanje parcijalnih mjera (npr. djelimična izolacija ili zamjena stolarije) obnove doma. Istovremeno, 58 (15,8 %) ispitanica svoj stambeni prostor ocjenjuje kao malo ili nimalo efikasan, što jasno upućuje na prisutnost strukturnih gubitaka topline i povećane potrošnje energenata, dok relativno mali udio odgovora „ne znam” i „ne želim odgovoriti” (ukupno 15) ne utiče značajno na interpretativnu snagu nalaza. Ovi podaci pokazuju da se kod gotovo polovine uzorka energetska potrošnja odvija u objektima sa ograničenim uslovima.

Analiza po administrativnim jedinicama BiH pokazuje umjerene, ali relevantne razlike u strukturi procjena energetske efikasnosti. U FBiH dominiraju kategorije „dobro” i „umjereno” (po 28,7 %), uz relativno visok udio „veoma efikasne” objekata (23,4 %). Udio niskoefikasne objekata („malo” i „nimalo efikasno”) iznosi 14,9 %. U RS je izraženija koncentracija u kategoriji „umjereno” (33,1 %), uz niži udio „veoma efikasne” objekata (15,3 %) i nešto viši udio niskoefikasne (17,2 %), što ukazuje na manju zastupljenost visokoefikasnog stambenog fonda i nešto izraženiji rizik od povećane potrošnje energije u RS.

Prema tipu sredine, razlike su manje izražene nego po entitetima. U urbanim sredinama udio „veoma efikasne” objekata (24,4 %) je viši nego u ruralnim sredinama (19,2 %), što može reflektovati noviju gradnju i veću dostupnost investicija u energetske obnove. Međutim, udio niskoefikasne objekata je gotovo identičan (15,6 % u urbanim, 15,8 % u ruralnim sredinama), što

potvrđuje da energetska neefikasnost nije primarno urbano-ruralno pitanje, već strukturna karakteristika dijela stambenog fonda.

Analitički posmatrano, moguće je zaključiti da postoji konzistentna dominacija kategorije „umjereno efikasan“ u svim posmatranim segmentima uzorka. Prikazana distribucija ukazuje na pretežno parcijalne, fragmentirane intervencije (npr. djelimična izolacija ili zamjena stolarije) bez provedene integralne energetske sanacije objekata. U kontekstu energetske siromaštva, upravo ovaj „intermedijarni“ sloj stambenog fonda predstavlja strukturni i latentni rizik jer domaćinstva ne ispunjavaju kriterije ekstremne energetske neefikasnosti, ali zadržavaju povišenu energetske potrošnje po jedinici korisne topline, čime ostaju trajno izložena finansijskom pritisku i visokoj osjetljivosti na promjene cijena energenata.

Dodatno, radi boljeg razumijevanja profila energetske siromaštva, analizirana je veza između mjesečnog prihoda domaćinstva i subjektivne ocjene energetske efikasnosti stambenog objekta. Povezanost ovih varijabli testirana je primjenom Pearsonovog hi-kvadrat testa (χ^2).

Prije primjene statističkog testa, ispitanice su, u skladu s vrijednostima oba posmatrana indikatora, grupisane u tri kategorije. U odnosu na mjesečni prihod domaćinstva, ispitanice su svrstane u kategorije niskog prihoda (do 1.000 KM), srednjeg prihoda (1.000–1.999 KM) i visokog prihoda (2.000 KM i više). U odnosu na ocjenu energetske efikasnosti stambenog objekta (uključujući izolaciju, stolariju i gubitke topline), ispitanice su grupisane prema ocjeni niske energetske efikasnosti (nimalo ili malo efikasno), umjerene energetske efikasnosti (umjereno efikasno ili neodređeno) i visoke energetske efikasnosti (dobro ili veoma efikasno).

Rezultati Pearsonovog hi-kvadrat testa ukazuju na statistički značajnu povezanost između mjesečnog prihoda domaćinstva i ocjene energetske efikasnosti stambenog objekta ($p < 0,05$), što potvrđuje da ekonomski položaj domaćinstva ima značajan uticaj na mogućnosti ulaganja u energetske efikasnosti i predstavlja važan faktor u analizi energetske siromaštva.

Dodatno, procjena ugodnosti stanovanja tokom zimskog i ljetnog perioda pokazuje da termalni komfor nije ravnomjerno ostvaren u svim domaćinstvima (Tabela 4).

Odgovor	Koliko je vaš dom ugodan za boravak tokom zimskog perioda?		Koliko je vaš dom ugodan za boravak tokom ljetnog perioda?	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
Djelimično	33	9,0	37	10,1
Potpuno ugodan	129	35,1	115	31,3
Uglavnom ugodan	126	34,2	137	37,2
Umjereno	64	17,4	65	17,7
Uopšte nije ugodan	13	3,5	11	3,0
Ne znam	3	0,8	3	0,8

Tabela 4. Percepcija ugodnosti doma ispitanica tokom zimskog i ljetnog perioda

Naime, nalazi istraživanja pokazuju da većina ispitanica svoj dom doživljava kao pretežno ugodan tokom oba godišnja perioda, ali uz jasno izražene sezonske razlike i prisustvo latentnog termičkog diskomforta koji je relevantan za analizu energetske siromaštva. Tokom zimskog perioda, 69,3 % ispitanica ocjenjuje dom kao potpuno ili uglavnom ugodan, dok je taj udio ljeti nešto niži i iznosi 68,5%, pri čemu ljetni period bilježi veći udio odgovora „uglavnom ugodan“ (37,2 % naspram 34,2 %), što može ukazivati na adaptivne strategije (provjetravanje, boravak van doma) koje ne zahtijevaju dodatne energetske troškove. Istovremeno, oko petine ispitanica u oba perioda (zima 20,9 %, ljetno 20,7 %) navodi da im je dom umjereno ugodan ili uopšte nije ugodan, što upućuje na strukturalne nedostatke u pogledu izolacije, ventilacije i kontrole unutrašnje temperature, a koji su posebno problematični u domaćinstvima s ograničenim kapacitetom za ulaganje u energetska poboljšanja. Stoga, nalazi potvrđuju da se energetske siromaštvo ne manifestuje isključivo kroz nemogućnost plaćanja energenata, već i kroz smanjeni kvalitet stanovanja i termički komfor, s potencijalnim implikacijama na zdravlje, što će biti elaborirano u nastavku.

Tabela 5. prikazuje strukturu domaćinstava ispitanica prema prisutnosti mjera energetske efikasnosti u stambenom objektu, izraženu kroz apsolutni broj i procentualni udio odgovora.

	Broj	Udio (%)
Efikasna izolacija kuće/stana	83	22,55
Energetski efikasna stolarija	27	7,34
Štedljivi aparati (A++ klasa i više)	20	5,43
Kombinacija energetske efikasne izolacije	38	10,33
Kombinacija energetske efikasne izolacije i uređaja	58	15,76
Nemam ništa od navedenog	92	25,00
Ne znam	43	11,68
Ne želim odgovoriti	7	1,90

Tabela 5. Stanje primjene mjera energetske efikasnosti u domaćinstvima ispitanica

Tabela ukazuje na nizak nivo energetske efikasnosti stambenih objekata domaćinstava ispitanica, uz jasne implikacije za izloženost energetske siromaštva. Iako određeni dio domaćinstava posjeduje pojedinačne ili kombinovane mjere energetske efikasnosti, struktura odgovora pokazuje da je značajan udio žena i dalje bez osnovnih preduslova za efikasno korištenje energije.

Najzastupljenija pojedinačna mjera je efikasna izolacija kuće ili stana, prisutna kod 22,6 % domaćinstava. Navedeno sugerise da je dio ispitanica imao pristup investicijama koje dugoročno smanjuju potrošnju energije, ali i da se izolacija češće provodi kao parcijalna mjera, bez sistemskog pristupa energetske efikasnosti objekta. Znatno niži udjeli evidentni su kod energetske efikasne stolarije (7,3 %) i štedljivih aparata visoke energetske klase (5,4 %), što ukazuje na ograničene mogućnosti domaćinstava za ulaganje u tehničke mjere koje zahtijevaju veća inicijalna finansijska sredstva.

Kombinovane mjere energetske efikasnosti, koje u pravilu imaju najznačajniji efekat na smanjenje potrošnje energije, prisutne su kod manjeg dijela ispitanica. Kombinaciju energetske efikasne izolacije navodi 10,3 % domaćinstava, dok kombinaciju energetske efikasne izolacije i uređaja ima 15,8 % ispitanica. Ovi nalazi ukazuju na to da je sveobuhvatni pristup unapređenju energetske efikasnosti ograničen na relativno uzak segment populacije.

Posebno je indikativan podatak da četvrtina ispitanica (25 %) nema nijednu od navedenih mjera energetske efikasnosti, što predstavlja snažan pokazatelj povećanog rizika od energetskog siromaštva. Navedena grupa domaćinstava je najizloženija visokim troškovima energije, neugodnim uslovima stanovanja i potrebi za ograničavanjem drugih osnovnih životnih potreba. U ovom kontekstu posebno je indikativna struktura ispitanica koje nemaju primijenjenu nijednu mjeru energetske efikasnosti, pri čemu je takvo stanje zabilježeno kod 48,3 % ispitanica iz kategorije Romkinja, 32,6 % žena starijih od 65 godina, 26,6 % samohranih majki te 14,6 % žena s invaliditetom, što jasno ukazuje na kumulativni efekat višestruke ranjivosti i povećan rizik od energetskog siromaštva u ovim grupama.

Dodatno, udio ispitanica koje navode da ne znaju da li posjeduju mjere energetske efikasnosti (11,7%) ukazuje na nedostatak informisanosti i tehničkog znanja, što samo po sebi predstavlja barijeru za korištenje programa podrške i donošenje odluka zasnovanih na relevantnim informacijama.

Posmatrano po administrativnim jedinicama, distribucija mjera energetske efikasnosti potvrđuje relativno ujednačen, ali strukturno nedovoljan nivo ulaganja.

U FBiH 23,4 % ispitanica navodi da nema nijednu mjeru energetske efikasnosti, dok je u RS taj udio još viši (25,5 %). U oba entiteta dominantna pojedinačna mjera je efikasna izolacija (22,5 % u FBiH, 22,9 % u RS), dok su kombinovane mjere (izolacija, stolarija i uređaji) zastupljene kod približno četvrtine do trećine domaćinstava. Ipak, visok udio odgovora „Nemam ništa od navedenog“ u kombinaciji sa kategorijom „ne znam“ (12,9 % u FBiH; 10,2 % u RS) ukazuje na istovremeno prisustvo investicionog deficita i informacione praznine.

Prema tipu sredine, razlike su izraženije u strukturi nego u samom obimu odsustva mjera. U ruralnijim i manjim sredinama 24,5 % domaćinstava nema nijednu mjeru, dok je u urbanim sredinama taj udio 26,7 %. Međutim, u ruralnim sredinama je veća zastupljenost pojedinačne izolacije (24,8 %), dok su u urbanim sredinama proporcionalno češće kombinacije mjera i veći udio domaćinstava sa štedljivim aparatima (15,6 %), što sugerise da urbane sredine imaju nešto diverzifikovaniji pristup ulaganjima, dok su u manjim sredinama intervencije češće parcijalne i fokusirane na osnovne građevinske mjere.

Analitički posmatrano, ključni obrazac u svim segmentima jest odsustvo systemske, integrisane energetske sanacije. Dominiraju izolovane ili djelimične mjere, dok je udio domaćinstava bez ijedne intervencije stabilno visok (oko četvrtine uzorka), bez obzira na entitet ili tip sredine. U kontekstu energetskog siromaštva to potvrđuje da problem nije teritorijalno koncentrisan, već strukturno ukorijenjen u ograničenom investicionom kapacitetu domaćinstava i nedovoljno dostupnim, ciljanim programima podrške.

U cjelini, nalazi potvrđuju da je energetska efikasnost stambenog fonda domaćinstava ispitanica niska i fragmentarna, te da se mjere provode parcijalno i neravnomjerno, što dodatno pojačava rodne i socioekonomske nejednakosti, jer domaćinstva bez mjera energetske efikasnosti dugoročno ostaju zarobljena u začaranom krugu visokih energetskih troškova i ograničenih investicionih mogućnosti. Stoga rezultati pružaju snažan empirijski osnov za preporuke usmjerene ka ciljanom unapređenju energetske efikasnosti domaćinstava žena, posebno kroz pristupačne, informativno podržane i rodno osjetljive programe.

Integrisano posmatranje energetske efikasnosti objekata, ugodnosti stanovanja i posjedovanja energetski efikasnih mjera pokazuje da se stambeni uslovi ne mogu posmatrati kao sporedni faktor energetskog siromaštva. Kvantitativni pokazatelji jasno ukazuju na to da žene koje žive u energetski neefikasnim objektima značajno češće prijavljuju lošu termalnu ugodnost, što zahtijeva veću potrošnju energije za postizanje osnovnih životnih uslova.

U ovom kontekstu poželjno je analizirati i vrstu energenta koji se koristi za zagrijavanje doma i vezati za status zaposlenosti kako bi se dodatno analizirala povezanost, jer izbor energenta za grijanje ne predstavlja isključivo individualnu preferenciju, već je u velikoj mjeri strukturno uslovljen karakteristikama stambenog fonda, infrastrukturnom dostupnošću i finansijskim kapacitetima domaćinstva.

Veza između zaposlenosti i vrste energenta koji se koristi za zagrijavanje domaćinstva testirana je korištenjem statističke tehnike hi-kvadrat test nezavisnosti. Prije primjene ove statističke tehnike, ispitanice obuhvaćene istraživanjem su podijeljene u četiri grupe (zaposlena, nezaposlena, penzionisana i student), dok su, spram vrste energenta koji koriste za zagrijavanje domaćinstva, iste kategorizirane u dvije grupe:

- **ispitanice koje za zagrijavanje domaćinstva koriste tradicionalne energetske neefikasne energente – drvo, ugalj i lož-ulje samostalno ili u kombinaciji sa drugim energentima;**
- **ispitanice koje za zagrijavanje domaćinstva koriste energetske efikasnije energente (mješovitog porijekla) – pelet, plin, struja, centralno grijanje.**

Nivo značajnosti u vrijednosti $p < 0,05$ pokazuje da postoji statistički značajna povezanost između zaposlenosti i vrste energenta, pri čemu zaposleni za zagrijavanje domaćinstva u većoj mjeri koriste energetske efikasnije energente (56,4 %), dok nezaposleni, penzioneri i studenti u većoj mjeri zagrijavanje domaćinstva vrše korištenjem tradicionalnih energetske neefikasnih energenata. Korištenje ove kategorije zabilježeno je kod 78,1 % nezaposlenih, 52,4 % penzionera i 54,8 % predstavnika studentske populacije.

Statistički značajna povezanost između zaposlenosti i vrste energenta ukazuje na to da ekonomski status domaćinstva direktno utiče na mogućnost korištenja energetske efikasnijih sistema grijanja. Zaposlene ispitanice u većoj mjeri koriste energente kao što su plin, pelet, struja ili centralno grijanje. Nasuprot tome, visoka zastupljenost korištenja tradicionalnih energetske neefikasnih energenata (drvo, ugalj, lož ulje) kod nezaposlenih, penzionera i studenata upućuje na domaćinstva koja se češće nalaze u stambeno lošijim uslovima i gdje su početna ulaganja u efikasnije sisteme grijanja finansijski nedostupna.

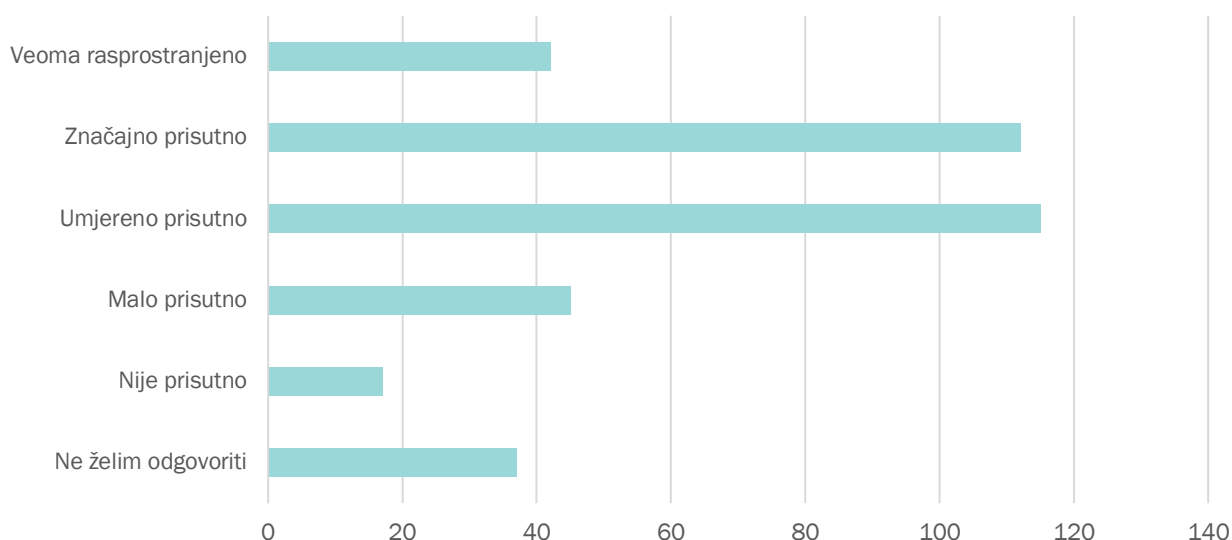
Važno je naglasiti da se u ovom slučaju zaposlenost ne tumači kao direktan uzrok energetske efikasnosti, već kao posredni indikator ekonomskog kapaciteta, koji utiče i na kvalitet stambenih uslova i na izbor energenta. Stoga, ovaj nalaz dodatno potvrđuje višedimenzionalni karakter energetske siromaštva, u kojem se ekonomski status, stambeni fond i energetske prakse međusobno pojačavaju.

S tim u vezi politike usmjerene isključivo na subvencioniranje energenata, bez istovremenog unapređenja stambenih uslova i energetske efikasnosti, imaju ograničen domet, naročito za nezaposlene, penzionere i druge ranjive kategorije.

Percepcija prisutnosti energetske siromaštva

Percepcija prisutnosti energetske siromaštva u lokalnoj zajednici predstavlja važan indikator društvene vidljivosti ovog problema i stepena njegove normalizacije. Način na koji ispitanice procjenjuju rasprostranjenost energetske siromaštva odražava ne samo njihovo lično iskustvo, već i kolektivno razumijevanje ekonomskih, stambenih i energetske izazova sa kojima se domaćinstva suočavaju. Analiza ove percepcije omogućava uvid u to da li se energetska siromaštvo prepoznaje kao izolovana pojava ili kao široko rasprostranjen i strukturni problem, što ima direktne implikacije na javne politike, društveni dijalog i spremnost zajednice da podrži sistemski rješenje.

Grafikon 4. prikazuje procjenu ispitanica o rasprostranjenosti energetske siromaštva među domaćinstvima u njihovoj zajednici, izraženu kroz stepen njegove prisutnosti. Prikazani podaci omogućavaju kvantitativni uvid u to kako žene percipiraju učestalost energetske siromaštva u lokalnom kontekstu, te služe kao osnova za analizu stepena društvene prepoznatljivosti i ozbiljnosti ovog problema.

Grafikon 4. Procjena ispitanica o rasprostranjenosti energetske siromaštva u zajednici

Analizom navedenih podataka utvrđeno je da ispitanice u velikoj mjeri prepoznaju energetska siromaštva kao značajno prisutan društveni problem u svojim zajednicama. Više od dvije trećine ispitanica procjenjuje da je energetska siromaštva umjereno prisutno (115), značajno prisutno (112) ili veoma rasprostranjeno (42), što ukupno čini 73,1 % uzorka. Ovaj nalaz jasno ukazuje na to da energetska siromaštva nije percipirano kao marginalna ili rijetka pojava, već kao problem koji pogađa značajan broj domaćinstava.

Relativno mali udio ispitanica smatra da energetska siromaštva nije prisutno (17) ili je malo prisutno (45), što dodatno potvrđuje da većina žena prepoznaje postojanje ovog problema u svom neposrednom okruženju. Udio ispitanica koje su navele odgovor „ne želim odgovoriti“ (10,1 %) može ukazivati na određeni stepen osjetljivosti teme, ali i na prihvatanje energetske siromaštva kao normalnog, o problemu se ne govori otvoreno ili se izbjegava njegovo eksplicitno imenovanje. U pojedinim slučajevima, ovakav odgovor može reflektovati i lično iskustvo energetske siromaštva, koje se ne želi javno priznati.

Posmatrano po administrativnim jedinicama BiH, percepcija rasprostranjenosti energetskog siromaštva pokazuje visok stepen konvergencije u oba entiteta. U FBiH čak 72,3 % ispitanica procjenjuje da je energetsko siromaštvo umjereno prisutno (27,3 %), značajno prisutno (30,6 %) ili veoma rasprostranjeno (14,4 %). U RS je taj udio gotovo identičan i iznosi 73,8 % (36,9 % umjereno; 29,3 % značajno; 7,6 % veoma rasprostranjeno). Razlika je prije svega u intenzitetu percepcije: u FBiH je nešto izraženija procjena „veoma rasprostranjeno“, dok je u RS dominantna kategorija „umjereno prisutno“. U oba entiteta minimalan je udio onih koje smatraju da problem nije prisutan (6,2 % u FBiH; 2,5 % u RS), što potvrđuje visoku društvenu prepoznatljivost fenomena. Podaci za Brčko distrikt BiH (100% „značajno prisutno“), zbog malog uzorka nemaju analitičku reprezentativnost, ali su indikativni.

Prema tipu sredine, percepcija je još izraženija u urbanim sredinama. Naime, 84,4 % ispitanica procjenjuje da je energetsko siromaštvo umjereno (24,4 %), značajno (46,7 %) ili veoma rasprostranjeno (13,3 %). U malim sredinama taj udio iznosi 71,5 % (32,2 % umjereno; 28,2 % značajno; 11,1 % veoma rasprostranjeno). Ovaj obrazac sugerise da je u urbanim sredinama problem vidljiviji i snažnije percipiran kao strukturni, što može biti povezano sa većom koncentracijom stanovništva, izraženijim socijalnim razlikama i većom izloženošću javnom diskursu. U ruralnim i manjim sredinama percepcija je i dalje visoka, ali je raspoređena u umjereniji intenzitet procjene.

Analitički, nalazi potvrđuju da energetsko siromaštvo u BiH nije doživljeno kao sporadična pojava, već kao sistemski i društveno prepoznat problem, bez značajnih teritorijalnih odstupanja. Razlike se odnose na stepen intenziteta percepcije, a ne na samu prisutnost fenomena, što ima važne implikacije za oblikovanje javnih politika koje moraju biti univerzalne, ali diferencirane prema lokalnim socioekonomskim kontekstima.

Dodatno, u okviru istraživanja postavljeno je i pitanje koje se odnosilo na to koliko su, prema mišljenju ispitanica iz uzorka, ranjive grupe žena (posebno samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje) pogođene energetskim siromaštvom u njihovoj zajednici.

Podaci ukazuju na visok stepen saglasnosti ispitanica da su ranjive grupe žena – posebno samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom i Romkinje – disproportionalno pogođene energetskim siromaštvom u lokalnim zajednicama. Više od 72 % ispitanica procjenjuje da su ove grupe značajno (49,2 %) ili potpuno (23,1 %) pogođene, što predstavlja izrazito snažan indikativni nalaz o percepciji dubine i rasprostranjenosti problema. Relativno manji udio ispitanica procjenjuje da je pogođenost umjerena (12,8 %), dok zanemariv procenat smatra da su ranjive grupe vrlo malo pogođene (2,2 %). Navedeni odgovori ukazuju na to da energetsko siromaštvo ranjivih grupa žena nije percipirano kao sporadična ili marginalna pojava, već kao sistemski obrazac socijalne nejednakosti.

Posebnu pažnju zaslužuje udio odgovora „ne znam“ (10,1 %) i „ne želim odgovoriti“ (2,7 %), koji ukupno čine 12,8 % uzorka. Ovaj nalaz može ukazivati na određeni stepen nevidljivosti problema u javnom diskursu, ali i na osjetljivost teme, naročito kada se odnosi na marginalizirane grupe poput Romkinja ili žena s invaliditetom. Također, moguće je da dio ispitanica nema neposredan uvid u uslove života ovih grupa, što dodatno potvrđuje njihovu društvenu izolaciju.

Posmatrano po administrativnim jedinicama, percepcija disproportionalne pogođenosti ranjivih grupa žena izrazito je visoka i relativno konzistentna između entiteta. U RS 75,1 % ispitanica procjenjuje da su ove grupe značajno (55,4 %) ili potpuno (19,7 %) pogođene energetskim siromaštvom. U FBiH taj udio iznosi 69,8 % (44,0 % značajno; 25,8 % potpuno). U oba entiteta marginalan je udio onih koje smatraju da su ranjive grupe „vrlo malo“ pogođene (0,6 % u RS; 3,3 % u FBiH), što potvrđuje snažan konsenzus o strukturnoj prirodi problema. Ispitanice u Brčko distriktu BiH su označile odgovore „značajno“.

Prema tipu sredine, percepcija je još intenzivnija u urbanim sredinama, gdje 91,1 % ispitanica smatra da su ranjive grupe značajno (68,9 %) ili potpuno (22,2 %) pogođene. U malim i ruralnijim sredinama taj udio iznosi 69,6 % (46,4 % značajno; 23,2 % potpuno). Ovaj obrazac sugerira da je u urbanim kontekstima izraženija vidljivost socijalnih razlika i energetske deprivacije marginaliziranih grupa, dok je u manjim sredinama percepcija i dalje visoka, ali manje intenzivna. Ukupno posmatrano, nalazi potvrđuju da se energetska siromaštvo ranjivih grupa žena u svim teritorijalnim segmentima percipira kao sistemski, a ne izolovani socijalni rizik.

U svrhu detaljnijeg uvida, u nastavku se prezentiraju testiranja razlika u procjeni rasprostranjenosti energetske siromaštva među domaćinstvima te percepciji pogođenosti ranjivih grupa žena energetske siromaštvom između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih.

Testiranje razlike u procjeni rasprostranjenosti energetske siromaštva među domaćinstvima i percepciji pogođenosti ranjivih grupa žena energetske siromaštvom između ranjivih kategorija i kategorije ostalih ispitanica izvršeno je primjenom Mann-Whitneyevog U testa, kao neparametarske alternative t-testu nezavisnih uzoraka. Testiranje je izvršeno korištenjem dva indikatora:

- **Kako procjenjujete rasprostranjenost energetske siromaštva među domaćinstvima u Vašoj zajednici?**
- **Koliko su, po Vašem mišljenju, ranjive grupe žena (posebno samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje) pogođene energetske siromaštvom u Vašoj zajednici?**

Pri tome su ispitanice obuhvaćene istraživanjem podijeljene u dvije grupe:

- **grupa 1: ostali,**
- **grupa 2: ranjiva kategorija ispitanica (ispitanice starije od 65 godina, osobe sa invaliditetom, ispitanice romske populacije i samohrane majke).**

Prije testiranja razlika, iz analize su isključene ispitanice koje nisu znale ili nisu željele dati odgovor na postavljeno pitanje. Na temelju dobijenih rezultata, čiji je ključni dio prikazan u Tabeli 6. ($p < 0,05$), može se konstatovati da između dvije posmatrane grupe postoji statistički značajna razlika u uticaju uslova stanovanja i troškova za energiju na mentalno zdravlje, učestalosti izbjegavanja druženja ili pozivanja gostiju zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija, te u percipiranom uticaju energetske siromaštva na svakodnevni kvalitet života.

Indikator	Grupa	Prosječni rang	Nivo značajnosti
Kako procjenjujete rasprostranjenost energetske siromaštva među domaćinstvima u Vašoj zajednici?	Grupa 1	151,82	0,000
	Grupa 2	187,66	
Koliko su, po Vašem mišljenju, ranjive grupe žena (posebno samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje) pogođene energetske siromaštvom u Vašoj zajednici?	Grupa 1	151,01	0,009
	Grupa 2	175,68	

Tabela 6. Ključni dio rezultata Mann-Whitneyevog U testa pri testiranju razlika u procjeni rasprostranjenosti energetske siromaštva među domaćinstvima i percepciji pogođenosti ranjivih grupa žena energetske siromaštvom između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih

Vrijednosti prosječnih rangova dodatno ukazuju na to da ispitanice koje same pripadaju ranjivim kategorijama bilježe značajno višu percepciju rasprostranjenosti energetske siromaštva, kao i viši stepen procjene pogođenosti ranjivih grupa žena u zajednici u odnosu na kategoriju ostalih ispitanica, što se može tumačiti njihovim neposrednim iskustvom i boljim uvidom u stvarne životne uslove i ograničenja s kojima se ove grupe suočavaju.

5.3. Višedimenzionalni obrasci energetske siromaštva žena

U skladu s EU policy pristupom, kao što je ranije navedeno, energetska siromaštva se u ovoj studiji posmatra kao multidimenzionalni društveno-ekonomski fenomen. Upravo zbog takve složenosti, EU okvir ne insistira na jednoj univerzalnoj definiciji, već na kombinaciji objektivnih i subjektivnih indikatora (npr. visok udio energetske troškova u prihodima, kašnjenja u plaćanju računa, nemogućnost adekvatnog zagrijavanja/rashlađivanja doma, loše energetske karakteristike stambenih objekata i subjektivna procjena finansijskog opterećenja). Prethodno navedeni nalazi potvrđuju da se energetska siromaštva žena u Bosni i Hercegovini pojavljuje upravo u takvoj kombinaciji indikatora, te da se ne može svesti na jedan "dominantan" uzrok ili pojedinačnu manifestaciju.

Prvi obrazac višedimenzionalnosti ogleda se u relativnom pristupu energetske siromaštva, gdje formalni pristup energiji postoji, ali domaćinstva nisu u mogućnosti da osiguraju adekvatne energetske usluge bez ugrožavanja drugih osnovnih potreba. Visok udio troškova energije u mjesečnim prihodima pokazuje da se značajan dio domaćinstava nalazi u zonama povišenog i izrazito visokog energetske opterećenja, pri čemu približno trećina izdvaja više od 20 % prihoda za energente, a medijan raspodjele se nalazi u kategoriji 11–20 %. Ovakva struktura potvrđuje relativnu dimenziju energetske siromaštva: problem zahvata i dio domaćinstava koja ne spadaju isključivo u najniže prihodovne kategorije, jer rast cijena energenata nadmašuje realne kapacitete prilagođavanja potrošnje.

Drugi obrazac odnosi se na kašnjenja u plaćanju računa i rizik isključenja, kao administrativno prepoznatljive manifestacije energetske siromaštva. Približno petina ispitanica navodi kašnjenja u posljednjih 12 mjeseci, a hi-kvadrat test potvrđuje statistički značajnu povezanost između visine prihoda i kašnjenja, uz jasan gradijent: niži prihodi su praćeni većim udjelima kašnjenja, dok se s rastom prihoda smanjuje vjerovatnoća ovog ishoda. Ovaj nalaz je u direktnoj vezi s EU indikatorom "arrears on utility bills" i potvrđuje da je finansijski kapacitet domaćinstva determinanta stabilnog pristupa energiji.

Treći obrazac predstavlja krajnji oblik energetske deprivacije koji ulazi u zonu apsolutnog energetske siromaštva ili njegovih elemenata, a manifestuje se kroz isključenja s elektroenergetske mreže. Iako je udio isključenja nizak (3,5 %), njegova analitička važnost je visoka, jer ukazuje na situacije u kojima je ugrožen minimalni nivo energetske usluga neophodnih za dostojanstven život. Koncentracija ovih slučajeva u najnižim prihodnim kategorijama i među Romkinjama dodatno potvrđuje da se elementi apsolutne deprivacije u BiH najčešće preklapaju s višestrukom ranjivošću i marginalizacijom.

Četvrti obrazac obuhvata strategije prilagođavanja, koje predstavljaju "most" između finansijskih indikatora i kvaliteta života. Podaci pokazuju da se energetske troškovi često podmiruju kroz sistematsko odricanje od drugih osnovnih potreba, posebno hrane i zdravstva. Udio ispitanica koje navode da povremeno, često ili vrlo često smanjuju ove troškove kako bi platile energente, potvrđuje da energetska siromaštva djeluje kao mehanizam preusmjeravanja budžeta domaćinstva, sa direktnim socijalnim i zdravstvenim posljedicama. Ovaj obrazac je posebno izražen

kod Romkinja, žena s invaliditetom i žena starijih od 65 godina, što ukazuje na izražen socijalni i rodni gradijent energetskog siromaštva.

Peti obrazac odnosi se na stambene uslove i energetske efikasnost, koji u EU okviru predstavljaju strukturnu komponentu energetskog siromaštva. Subjektivna procjena energetske efikasnosti doma i termičke ugodnosti tokom zime i ljeta, zajedno s podacima o prisutnosti mjera energetske efikasnosti (izolacija, stolarija, efikasni uređaji), ukazuju na heterogen, ali u značajnom dijelu uzorka nepovoljan stambeni fond. Četvrtina ispitanica navodi da nema nijednu od navedenih mjera, uz posebno visoke udjele u ranjivim grupama (naročito Romkinje i starije žene). Statistički značajna povezanost između prihoda i ocjene energetske efikasnosti potvrđuje da ekonomski položaj domaćinstva utiče na mogućnost ulaganja u poboljšanja, čime se dodatno produbljuje začarani krug visokih troškova i ograničenih investicionih kapaciteta.

Konačno, integrisani nalazi o percepciji rasprostranjenosti energetskog siromaštva i pogođenosti ranjivih grupa žena, te rezultati Mann–Whitneyevog U testa, ukazuju na to da ispitanice iz ranjivih kategorija bilježe višu percepciju problema i pogođenosti, što se može tumačiti neposrednim iskustvom i realnijim uvidom u životne uslove. Time se potvrđuje i EU preporuka o kombinovanju objektivnih i subjektivnih indikatora – energetske siromaštvo nije samo “mjerljiva potrošnja” ili “račun”, već i društveno doživljen fenomen povezan s dostojanstvom života, socijalnom uključenosti i pristupom osnovnim uslugama.

U cjelini, obrasci iz ovog poglavlja potvrđuju EU tezu da nijedan pojedinačni indikator ne može obuhvatiti složenost energetskog siromaštva. U BiH se istovremeno uočavaju dominantni elementi relativnog energetskog siromaštva (visok udio troškova energije, kašnjenja, odricanje od drugih potreba, loša energetska efikasnost), uz prisustvo elemenata apsolutne deprivacije u najranjivijim slučajevima (isključenja, ekstremna ranjivost marginalizovanih grupa). Ovakav višedimenzionalni profil potvrđuje potrebu za integrisanim, rodno osjetljivim politikama, koje istovremeno adresiraju prihodnu ranjivost, stambeni fond i energetske efikasnost, te administrativnu dostupnost mjera podrške. Analiza samoprocjene ispitanica, koja će detaljno biti elaborirana u nastavku, potvrđuje identificirani višedimenzionalni karakter energetskog siromaštva, dok nalazi tri održane fokus grupe potvrđuju da se energetske siromaštvo ne doživljava samo kao visoki trošak, već kao trajno stanje finansijske i institucionalne neizvjesnosti, koje zahtijeva kontinuirano prilagođavanje drugih životnih potreba. Ovakvi uvidi dodatno učvršćuju interpretaciju energetskog siromaštva kao kompleksnog obrasca u kojem se finansijska, socijalna i institucionalna dimenzija međusobno prepliću.

6.

ZDRAVSTVENI, SOCIJALNI I PSIHOLOŠKI EFEKTI

6. ZDRAVSTVENI, SOCIJALNI I PSIHOLOŠKI EFEKTI

Energetsko siromaštvo među ženama u Bosni i Hercegovini ima izražene zdravstvene, socijalne i psihološke posljedice, koje se ne manifestuju izolovano, već kumulativno i dugoročno. U nastavku je analizirano kako energetska ne/efikasnost stambenih objekata, nemogućnost adekvatnog grijanja ili hlađenja, kao i stalna neizvjesnost u vezi s troškovima energije, direktno utiču na fizičko zdravlje, mentalno blagostanje i kvalitet svakodnevnog života žena i njihovih porodica.

6.1. Fizičko zdravlje

Respiratorni problemi

U okviru istraživanja, jedno od pitanja glasillo je "Da li ste vi ili članovi vašeg domaćinstva imali respiratorne probleme (npr. kašalj, astmu, bronhitis ili dr.), za koje smatrate da su povezani sa uslovima stanovanja (vlaga, hladnoća, loše grijanje)?" Na postavljeno pitanje o prisutnosti respiratornih problema povezanih s uslovima stanovanja, rezultati ukazuju na relevantno, ali ne dominantno prisustvo zdravstvenih tegoba među ispitanicama, uz jasne implikacije za analizu energetske siromaštva.

Gotovo petina ispitanica (19,3 %) navodi da su one ili članovi njihovog domaćinstva imali respiratorne probleme poput kašlja, astme ili bronhitisa, koje dovode u vezu s uslovima stanovanja, kao što su vlaga, hladnoća ili neadekvatno grijanje. Analitički nalaz ukazuje na to da energetski neefikasni i loši stambeni uslovi imaju mjerljiv zdravstveni odraz kod značajnog dijela domaćinstava, posebno imajući u vidu da se radi o problemima koji su često hroničnog karaktera i koji se intenziviraju tokom zimskog perioda. Stoga, prisustvo gotovo jedne petine afirmativnih odgovora pokazuje da se respiratorni problemi ne mogu posmatrati kao marginalna pojava, već kao značajan prateći efekat energetske siromaštva kod određenih grupa domaćinstava.

Posebnu pažnju zahtijeva udio ispitanica koje navode da ne znaju da li su respiratorni problemi povezani s uslovima stanovanja (7,3 %), što može ukazivati na ograničenu svijest o vezi između kvaliteta stanovanja, energetske uslova i zdravlja, ali i na moguću normalizaciju loših stambenih uslova, koji se ne prepoznaju kao zdravstveni rizik.

Posmatrano po administrativnim jedinicama i tipu sredine, respiratorni problemi povezani s uslovima stanovanja pokazuju stabilan obrazac prisutnosti, bez značajnih teritorijalnih odstupanja, te značaj nalaza nije primarno u procentualnim razlikama, već u činjenici da se zdravstvene posljedice javljaju kao konzistentan prateći efekat loših stambenih uslova. Vlažni i nedovoljno zagrijani prostori pogoduju razvoju plijesni, povećanoj koncentraciji alergena i iritansa, što dugoročno može dovesti do hroničnih respiratornih stanja ili pogoršanja postojećih oboljenja poput astme i bronhitisa. Stabilan udio afirmativnih odgovora u svim teritorijalnim segmentima potvrđuje da energetska siromaštva ima opipljivu zdravstvenu dimenziju, te da se ne može tretirati isključivo kao ekonomski ili infrastrukturni problem, već kao faktor koji direktno utiče na kvalitet života i zdravstvenu sigurnost domaćinstava.

U analitičkom smislu, ovi rezultati potvrđuju da energetska siromaštvo ima direktne zdravstvene implikacije, naročito u kontekstu respiratornih oboljenja povezanih s hladnim, vlažnim i neadekvatno zagrijanim stambenim prostorima. Udio onih koje ih dovode u vezu s uslovima stanovanja dovoljno je visok da opravda uključivanje zdravstvene dimenzije u analizu energetske siromaštva i da posluži kao empirijski osnov za preporuke usmjerene ka unapređenju energetske efikasnosti i kvaliteta stanovanja, posebno u domaćinstvima žena iz ranjivih kategorija.

Navedena analiza pokazuje povezanost loših stambenih uslova i negativnih zdravstvenih ishoda. Neadekvatna izolacija, prisustvo vlage i hladnoće, kao i nemogućnost održavanja stabilne temperature u domaćinstvu, mogu stvoriti uslove koji dugoročno narušavaju zdravlje. Žene koje u prosjeku provode više vremena u kući i preuzimaju veći dio kućnih obaveza, izložene su ovim uslovima u većoj mjeri, što energetska siromaštvo čini i zdravstveno rodno specifičnim problemom.

6.2. Mentalno zdravlje i stres

Uslovi stanovanja i troškovi energije ne utiču isključivo na materijalnu sigurnost domaćinstava, već imaju i značajne posljedice po mentalno zdravlje i opšte psihosocijalno blagostanje. U kontekstu energetske siromaštva, kontinuirana neizvjesnost u vezi s mogućnošću zagrijavanja doma, plaćanja računa i održavanja osnovnih životnih uslova, predstavlja hronični izvor stresa, posebno za žene koje u domaćinstvu često nose primarnu odgovornost za brigu o porodici i svakodnevno funkcionisanje. Stoga je analiza uticaja energetske siromaštva i stambenih uslova na mentalno zdravlje značajna za razumijevanje šireg spektra posljedica energetske siromaštva, koje nadilaze ekonomske pokazatelje i direktno utiču na kvalitet života.

Na pitanje o tome u kojoj mjeri uslovi stanovanja i troškovi za energiju utiču na mentalno zdravlje ispitanica, rezultati ukazuju na širok raspon iskustava, ali i na značajan udio žena kojima energetske uslovi predstavljaju izvor psihološkog opterećenja.

Zbirno posmatrano, gotovo polovina ispitanica (51,9 %) navodi da uslovi stanovanja i troškovi za energiju imaju određeni nivo uticaja na njihovo mentalno zdravlje, bilo da se radi o malom (20,9 %), umjerenom (17,7 %), značajnom (8,4 %) ili izraženom/izrazitom uticaju (4,9 %). Navedeno jasno pokazuje da energetska siromaštvo i stambena nesigurnost za veliki dio žena predstavljaju kontinuirani izvor psihološkog pritiska. Posebno je indikativan udio ispitanica koje navode značajan ili izrazit uticaj (ukupno 13,3 %), jer ova grupa vjerovatno obuhvata domaćinstva koja se suočavaju s kombinacijom visokih energetske troškova, neadekvatnih stambenih uslova i ograničenih finansijskih kapaciteta. Kod ovih ispitanica, energetska nesigurnost se manifestuje ne samo kao materijalni problem, već i kao faktor koji direktno narušava mentalno blagostanje.

Međutim, najveći dio ispitanica navodi da ovi faktori nimalo ne utiču na njihovo mentalno zdravlje (41,6 %), što ukazuje da značajan segment uzorka trenutno ne doživljava energetske troškove i stambene uslove kao direktan izvor stresa, tjeskobe ili problema sa spavanjem. Iako značajan dio ispitanica navodi da energetske troškovi i uslovi stanovanja nimalo ne utiču na njihovo mentalno zdravlje, ovaj rezultat može upućivati na normalizaciju dugotrajnih energetske i stambenih pritisaka, koji se ne doživljavaju kao izvor stresa, iako potencijalno imaju kumulativne psihološke efekte. Takva percepcija može prikriti latentne ili povremene uticaje koji ostaju izvan neposredne svjesne procjene ispitanica. Na ovo se naslanja i pokazatelj udjela ispitanica koje navode da ne znaju procijeniti uticaj (4,6 %), što dodatno ukazuje na nedovoljnu osviještenost o povezanosti energetske i mentalnog zdravlja.

Analiza po administrativnim jedinicama u BiH i tipu sredine ukazuje na to da je mentalna dimenzija energetske siromaštva sistemska, a ne teritorijalno niti vrstom sredine uslovljena. Naime, posmatrano po entitetima, uticaj energetske troškova i stambenih uslova na mentalno zdravlje

pokazuje strukturnu konzistentnost. U FBiH 52,1 %, a u RS 50,9 % ispitanica navodi barem određeni nivo psihološkog opterećenja (od „malo“ do „izrazito“). Udio onih koje prijavljuju značajan ili izrazit uticaj (15,7 % u FBiH; 9,5 % u RS) ukazuje na segment domaćinstava kod kojih energetska nesigurnost prelazi prag adaptivnog stresa i poprima obilježja hroničnog psihološkog pritiska. Prema tipu sredine, razlike su ograničene. U ruralnim sredinama 52,9 % ispitanica navodi određeni nivo uticaja, u velikim 44,4 %. Analitički, stabilna prevalencija prijavljenog stresa u svim segmentima potvrđuje da energetska siromaštvo generiše kumulativni psihološki teret, čije razlike proizlaze više iz intenziteta, nego iz same prisutnosti fenomena.

U kontekstu prethodno prezentiranih nalaza, važno je posmatrati uticaj energetske siromaštva na mentalno zdravlje ne samo kao individualnu procjenu, već i kao indikator širih strukturnih obrazaca. Samoprocjena ispitanica pokazuje da psihološki pritisak prati finansijsko opterećenje i stambenu nesigurnost, što je u skladu sa nalazima o višedimenzionalnom preklapanju energetske opterećenja, kašnjenja u plaćanju i nepovoljnih stambenih uslova čime se dodatno naglašava da mentalno zdravlje predstavlja integralnu, a ne sekundarnu dimenziju energetske siromaštva.

Nalazi tri održane fokus grupe dodatno razjašnjavaju mehanizam ovog uticaja. Učesnice su ukazivale na to da stres nije isključivo vezan za trenutnu nemogućnost plaćanja računa, već za kontinuiranu potrebu planiranja i anticipiranja budućih troškova, posebno u zimskom periodu. Ovaj element anticipativne neizvjesnosti potvrđuje da energetska nesigurnost ima akumulativni karakter, koji se reflektuje kroz dugotrajan osjećaj opterećenja, čak i u situacijama kada formalno ne dolazi do isključenja ili zaduženja.

Dodatno, nizak nivo upoznatosti sa programima podrške, utvrđen u kvantitativnom dijelu istraživanja, u fokus grupama je povezan sa osjećajem ograničene sistemske podrške. Učesnice su isticale da nepostojanje jasnih i dostupnih informacija pojačava osjećaj individualne odgovornosti za rješavanje problema, što dodatno doprinosi psihološkom pritisku. Sve ovo pokazuje da mentalno zdravlje u kontekstu energetske siromaštva nije determinisano isključivo visinom troškova, već i percepcijom institucionalne dostupnosti i podrške.

Integracijom kvantitativnih i kvalitativnih nalaza može se zaključiti da energetska siromaštva među ženama u Bosni i Hercegovini generiše psihološke efekte koji proizlaze iz kombinacije finansijske izloženosti, stambene nesigurnosti i institucionalne neizvjesnosti, što ima strateške implikacije, jer ukazuje na to da intervencije usmjerene isključivo na finansijsko rasterećenje, bez paralelnog jačanja informisanosti i pristupa podršci, neće u potpunosti adresirati psihosocijalne posljedice problema.

6.3. Socijalna isključenost i kvalitet života

Energetsko siromaštvo ima direktan uticaj na društveni život ispitanica. Nemogućnost adekvatnog grijanja ili hlađenja doma, kao i potreba za stalnim ograničavanjem potrošnje, mogu dovesti do povlačenja iz društvenih aktivnosti i smanjenja socijalnih kontakata. Žene iz energetski siromašnih domaćinstava često rjeđe primaju goste, izbjegavaju okupljanja i češće ostaju izolovane, što dodatno može uticati na njihovo psihološko stanje i osjećaj pripadnosti zajednici.

Na pitanje o izbjegavanju druženja ili pozivanja gostiju u dom zbog visokih troškova energije ili neadekvatnih uslova grijanja i hlađenja, rezultati ukazuju na umjeren, ali analitički značajan stepen socijalnog povlačenja povezanog s energetskim uslovima stanovanja.

Većina ispitanica navodi da nikada ne izbjegava druženja ili pozivanje gostiju zbog energetskih troškova i uslova stanovanja (63,9 %), što može ukazivati na to da ovi faktori kod značajnog dijela uzorka nisu svjesno prepoznati kao ograničavajući za društveni život. Međutim, ovakav nalaz treba posmatrati u vezi s rezultatima koji pokazuju da više od polovine ispitanica u određenoj mjeri osjeća stres, tjeskobu ili probleme sa spavanjem usljed energetskih uslova. Kombinacija nalaza upućuje na mogućnost da se dio socijalnih i psiholoških posljedica energetskog siromaštva normalizuje ili internalizira, te ne prepoznaje neposredno kao faktor koji utiče na društvene obrasce ponašanja, čime se ukazuje na latentnu socijalnu dimenziju energetskog siromaštva, koja se manifestuje suptilnije, ali može imati dugoročne posljedice po kvalitet života i mentalno blagostanje žena. Zbirno posmatrano, 29,7 % ispitanica navodi da rijetko, ponekad, često ili vrlo često izbjegava druženja i pozivanje gostiju (16,8 % rijetko, 9,5 % ponekad, 3,8 % često i 2,4 % vrlo često), što ukazuje na to da gotovo svaka treća žena doživljava energetske troškove i neadekvatne stambene uslove kao ograničavajući faktor za socijalnu interakciju, a čime nalaz predstavlja relevantan indikator socijalnih posljedica energetskog siromaštva.

Navedeni nalazi pokazuju da socijalna dimenzija energetskog siromaštva nije nužno uvijek eksplicitno prepoznata kao direktna posljedica energetskih troškova, već se može manifestovati kroz postepeno prilagođavanje društvenih obrazaca ponašanja. Samoprocjena kvaliteta života i učestalosti izbjegavanja društvenih aktivnosti sugerišu da dio ispitanica internalizira energetske pritiske kao dio svakodnevne realnosti, što može umanjiti njihovu spremnost da ih identifikuju kao oblik socijalne deprivacije. Predmetna dinamika ima strateški značaj jer ukazuje na to da se socijalne posljedice energetskog siromaštva ne moraju uvijek reflektovati kroz nagle ili vidljive promjene, već kroz suptilno smanjenje socijalne participacije.

Dodatno, ovakav obrazac odgovora može biti povezan i s kulturnim i društvenim normama karakterističnim za Bosnu i Hercegovinu, u kojima su porodična i komšijska druženja snažno ukorijenjena u svakodnevni život i često se održavaju i u uslovima materijalnih ili infrastrukturnih ograničenja. U tom kontekstu, energetske troškovi i termalni komfor možda se ne doživljavaju kao legitimni razlozi za ograničavanje društvenih kontakata, što može doprinijeti potcjenjivanju njihovog stvarnog uticaja na socijalni život. Predstavljena kulturna dimenzija dodatno ukazuje na potrebu da se socijalni efekti energetskog siromaštva tumače u širem kontekstu lokalnih navika, te se u tom smislu percepcija uticaja energetskog siromaštva na društveni život treba tumačiti u kontekstu lokalnih normi i strategija prilagođavanja. Čak i kada se energetske troškovi objektivno odražavaju na budžet domaćinstva, kulturno ukorijenjena očekivanja o održavanju porodičnih i komšijskih odnosa mogu dovesti do toga da se ograničenja minimiziraju u samoprocjeni. Ovakav nalaz dodatno potvrđuju diskusije u fokus grupama, gdje su učesnice naglašavale da se druženja često održavaju uprkos nelagodi ili dodatnim troškovima, što može rezultirati potcjenjivanjem stvarnog socijalnog opterećenja.

Sa druge strane, ne smije se zanemariti značajan udio ispitanica koje navode da često ili vrlo često izbjegavaju društvene aktivnosti (ukupno 6,2 %). Iako brojčano manja, ova grupa vjerovatno obuhvata domaćinstva u kojima energetska nesigurnost ozbiljno narušava svakodnevni život i dovodi do izraženije socijalne izolacije te iskazano ponašanje može imati dugoročne posljedice po mentalno zdravlje, osjećaj pripadnosti i kvalitet života.

Udio ispitanica koje odgovaraju „ne znam“ (3,0 %) ukazuje na određenu neodlučnost ili neprepoznavanje veze između energetske uslova i društvenog ponašanja, dok vrlo mali procenat onih koje ne žele odgovoriti (0,5 %) ne utiče značajno na ukupnu interpretaciju, ali potvrđuje osjetljivost teme.

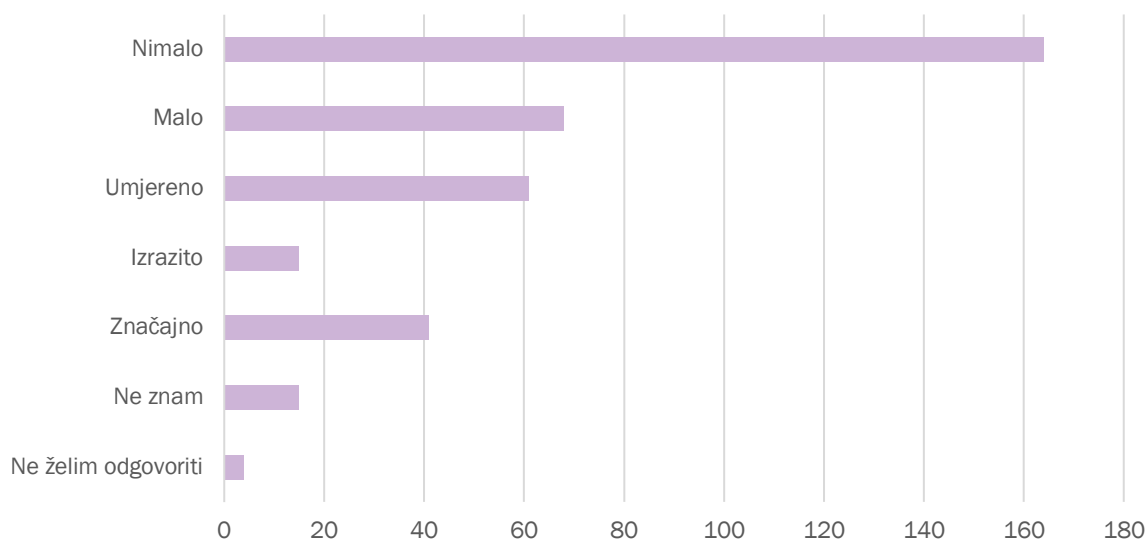
Posmatrano po entitetima, obrasci izbjegavanja druženja ukazuju na postojanje postupnog, ali mjerljivog smanjenja društvene participacije kod dijela ispitanica. Iako većina formalno navodi da „nikada“ ne izbjegava goste (62,2 % u FBiH; 66,2 % u RS), između 30 % i 33 % žena u oba entiteta priznaje da barem povremeno (rijetko, ponekad, često ili vrlo često) ograničava socijalne kontakte zbog energetske troškova i neadekvatnih uslova stanovanja. Nalaz predstavlja indikativnu zonu postupnog povlačenja – ne nužno potpune izolacije, već suptilnog reduciranja učestalosti i intenziteta svakodnevnih interakcija.

Razlike su izraženije prema tipu sredine. U ruralnim sredinama 34,3 % ispitanica navodi određeni stepen izbjegavanja druženja, u poređenju sa 20,0 % u urbanim sredinama. Prezentirani obrazac sugerise da u kontekstima ograničenih resursa, gdje su prihodi niži, a stambeni fond slabije energetske unaprijeđen, energetska nesigurnost lakše prelazi u socijalnu restrikciju. Ne radi se nužno o potpunom prekidu društvenih veza, već o postupnom sužavanju socijalnog prostora – rjeđem pozivanju gostiju, selektivnom učešću u okupljanjima i internalizaciji osjećaja nelagode vezane za termalni komfor doma.

Navedeno potvrđuje da energetska siromaštvo generiše tihi, kumulativni eroziju društvene participacije, naročito u sredinama sa ograničenim ekonomskim kapacitetima, gdje materijalna nesigurnost lakše prelazi u socijalnu distancu i smanjeni osjećaj uključenosti u zajednicu.

U analitičkom smislu, ovi rezultati – posebno u kombinaciji s nalazima fokus grupa – potvrđuju da energetska siromaštvo ne djeluje isključivo na materijalnu sigurnost i zdravstvene ishode, već ima jasnu i empirijski uočljivu socijalnu dimenziju. Iako većina ispitanica u anketnom dijelu nije prijavila učestalo izbjegavanje društvenih aktivnosti, gotovo trećina navodi barem povremeno ograničavanje socijalnih kontakata, što ukazuje na suptilne obrasce postupnog povlačenja. Nalazi fokus grupa dodatno produbljuju ovaj uvid, jer su učesnice, uz kontekstualno pojašnjenje, otvorenije govorile o nelagodi, selektivnom pozivanju gostiju i izbjegavanju okupljanja, čime se potvrđuje da energetska siromaštvo generiše latentne oblike socijalne restrikcije, koji nisu uvijek eksplicitno prepoznati u standardizovanom anketnom formatu, ali imaju značajan uticaj na društvenu participaciju i kvalitet života žena.

U cilju sagledavanja šireg društvenog i životnog konteksta energetske siromaštva, ispitanicama je postavljeno pitanje o stepenu u kojem energetska siromaštvo utiče na svakodnevni kvalitet života njihove porodice. Indikator pripada grupi subjektivnih pokazatelja koji su u skladu s EU pristupom mjerenja energetske siromaštva, jer omogućava uvid u to kako se energetska deprivacija reflektuje na svakodnevno funkcionisanje domaćinstva, izvan isključivo finansijskih i tehničkih parametara. Procjena kvaliteta života obuhvata kumulativni efekat energetske troškova, stambenih uslova i strategija prilagođavanja, te predstavlja važan most između objektivnih indikatora i stvarnog iskustva domaćinstava.

Grafikon 5. Procjena uticaja energetske siromaštva na kvalitet života domaćinstava

Distribucija odgovora, prikazanih na Grafikonu 5. pokazuje izrazitu polarizaciju u percepciji uticaja energetske siromaštva na kvalitet života. Najveći udio ispitanica (44,6 %) navodi da energetska siromaštvo nimalo ne utiče na svakodnevni kvalitet života njihove porodice, što na prvi pogled može sugerisati odsustvo problema kod gotovo polovine uzorka. Međutim, ovakav nalaz treba tumačiti oprezno, imajući u vidu da prethodni pokazatelji jasno ukazuju na prisutnost visokog energetske opterećenja, kašnjenja u plaćanju računa i smanjenja troškova za hranu i zdravstvo kod značajnog dijela domaćinstava.

Istovremeno, više od četvrtine ispitanica (27,7 %) procjenjuje da energetska siromaštvo umjereno, značajno ili izrazito utiče na kvalitet života njihove porodice. Posebno je relevantan udio onih koje navode značajan (11,1 %) ili izrazit uticaj (4,1 %), jer ovi odgovori ukazuju na domaćinstva kod kojih energetska deprivacija prelazi granicu finansijske poteškoće i postaje faktor koji direktno oblikuje svakodnevne životne uslove, osjećaj sigurnosti i dobrobit članova porodice.

Udio odgovora „malo utiče“ (18,5 %) dodatno potvrđuje postojanje latentnog oblika energetske siromaštva, u kojem se negativni efekti prepoznaju, ali su normalizovani i percipirani kao „podnošljivi“ ili uobičajeni dio životnih okolnosti. Također, relativno nizak udio odgovora „ne znam“ i „ne želim odgovoriti“ (ukupno 5,2 %) pokazuje da većina ispitanica ima formirano mišljenje o ovom pitanju, ali i da se dio energetske pritiska možda ne prepoznaje eksplicitno kao uticaj na kvalitet života, već kao sastavni dio svakodnevice.

Polarizacija odgovora na pitanje o kvalitetu života dodatno potvrđuje heterogenost iskustava energetske siromaštva. Dok dio ispitanica ne prepoznaje direktan uticaj, druga grupa jasno artikuliše značajno ili izrazito narušavanje svakodnevnih uslova života. Ova razlika ukazuje na to da energetska siromaštvo ne djeluje uniformno, već da se njegovi socijalni efekti diferenciraju u zavisnosti od stepena izloženosti i raspoloživih strategija prilagođavanja.

Posmatrano po entitetima, distribucija odgovora potvrđuje sličan strukturni obrazac, uz određene razlike u intenzitetu percepcije. U FBiH 27,3 % ispitanica navodi da energetska siromaštvo umjereno, značajno ili izrazito utiče na kvalitet života, dok je u RS taj udio viši i iznosi 37,6 %. Istovremeno, kategorija „nimalo“ je izraženija u FBiH (47,8 %) nego u RS (40,1 %), što sugerise da je u RS nešto veći segment domaćinstava kod kojih se energetska deprivacija direktnije reflektuje na svakodnevno funkcionisanje, dok je u FBiH prisutnija percepcija odsustva uticaja ili njegova normalizacija.

Prema tipu sredine, razlike su izraženije. U ruralnim sredinama 33,1 % ispitanica procjenjuje da energetska siromaštvo umjereno, značajno ili izrazito utiče na kvalitet života, dok je u urbanim sredinama taj udio 22,2 %. Istovremeno, u ovim sredinama je znatno viši udio odgovora „nimalo“ (60,0 %) u odnosu na male sredine (42,4 %). Obrazac ukazuje na to da je subjektivni doživljaj narušenog kvaliteta života izraženiji u kontekstima ograničenih resursa, gdje energetska troškovi i stambeni uslovi snažnije utječu na svakodnevne odluke, potrošačke prioritete i osjećaj sigurnosti.

Analitički posmatrano, iako gotovo polovina ispitanica formalno negira uticaj, stabilan i teritorijalno konzistentan udio onih koje prijavljuju umjeren do izrazit uticaj potvrđuje da energetska siromaštvo za značajan segment domaćinstava predstavlja faktor koji oblikuje ukupni životni standard, naročito u manjim sredinama i dijelu entitetskog konteksta sa izraženijim percepcijama opterećenja.

Kako bi se dodatno analizirali zdravstveni i socijalni aspekti enregetskog siromaštva, testirane su razlike u indikatorima zdravstvenih i socijalnih efekata između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih.

Testiranje razlike u indikatorima zdravstvenih i socijalnih efekata između ranjivih kategorija i kategorije ostalih ispitanica izvršeno je primjenom Mann-Whitneyevog U testa, kao neparametarske alternative t-testu nezavisnih uzoraka. Testiranje je izvršeno korištenjem tri indikatora:

- **Koliko uslovi stanovanja i troškovi za energiju utiču na vaše mentalno zdravlje (stres, tjeskoba, nesanica)?**
- **Koliko često izbjegavate druženja ili pozivanje gostiju u svoj dom zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija?**
- **Koliko energetska siromaštvo utiče na svakodnevni kvalitet života vaše porodice?**

Pri tome su ispitanice obuhvaćene istraživanjem podijeljene u dvije grupe:

- **grupa 1: ostali,**
- **grupa 2: ranjiva kategorija ispitanica (ispitanice starije od 65 godina, osobe sa invaliditetom, ispitanice romske populacije i samohrane majke).**

Prije testiranja razlika, iz analize su isključene ispitanice koje nisu znale ili nisu željele dati odgovor na postavljeno pitanje. Na temelju dobijenih rezultata, čiji je ključni dio prikazan u Tabeli 7. ($p < 0,05$), može se konstatovati da između dvije posmatrane grupe postoji statistički značajna razlika u uticaju uslova stanovanja i troškova za energiju na mentalno zdravlje, učestalosti izbjegavanja druženja ili pozivanja gostiju zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija i percipiranom uticaju energetskog siromaštva na svakodnevni kvalitet života. U Tabeli 7. dati su ključni rezultati Mann-Whitneyevog U testa pri testiranju razlika u indikatorima zdravstvenih i socijalnih efekata između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih.

Indikator	grupa	Prosječni rang	Nivo značajnosti
Koliko uslovi stanovanja i troškovi za energiju utiču na vaše mentalno zdravlje (stres, tjeskoba, nesanica)?	grupa 1	147,24	0,000
	grupa 2	214,52	
Koliko često izbjegavate druženja ili pozivanje gostiju u svoj dom zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija?	grupa 1	156,00	0,000
	grupa 2	211,78	
Koliko energetska siromaštvo utiče na svakodnevni kvalitet života vaše porodice?	grupa 1	148,33	0,000
	grupa 2	214,34	

Tabela 7. Ključni dio rezultata Mann-Whitneyevog U testa pri testiranju razlika u indikatorima zdravstvenih i socijalnih efekata između ranjivih kategorija ispitanica i kategorije ostalih

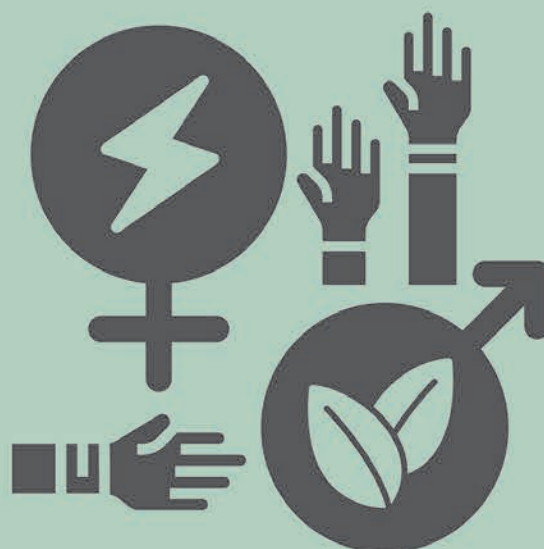
Vrijednosti prosječnih rangova ukazuju na zaključak da se kod ranjivih kategorija bilježi veći uticaj uslova stanovanja i troškova za energiju na njihovo mentalno zdravlje, veća učestalost izbjegavanja druženja ili pozivanja gostiju u njihov dom zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija i veći uticaj energetske siromaštva na svakodnevni kvalitet života njihovih porodica u odnosu na kategoriju ostalih.

Rezultati Mann-Whitneyevog U testa nedvosmisleno potvrđuju da energetska siromaštvo proizvodi izraženije zdravstvene i socijalne posljedice kod ranjivih kategorija žena u odnosu na ostale ispitanice. Statistički značajne razlike ($p < 0,05$) u sva tri analizirana indikatora pokazuju da žene koje pripadaju ranjivim grupama – starije od 65 godina, žene s invaliditetom, Romkinje i samohrane majke – u znatno većoj mjeri doživljavaju negativan uticaj loših stambenih uslova i visokih troškova energije na mentalno zdravlje, češće ograničavaju društvene kontakte zbog energetske siromaštva ili neadekvatne termalne ugodnosti doma, te procjenjuju da energetska siromaštvo snažnije narušava svakodnevni kvalitet života njihove porodice. Ovi nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo nije samo ekonomsko ili tehničko pitanje, već duboko socijalni i zdravstveni problem sa jasnim rodnom i socijalnim gradijentom, pri čemu se negativni efekti kumuliraju upravo kod onih žena koje se već nalaze u nepovoljnijem socioekonomskom položaju.

Isti obrasci i nalazi potvrđeni su i kroz stavove iskazane tokom fokus grupa, gdje su učesnice iz ranjivih kategorija detaljno opisivale svakodnevni stres, osjećaj nesigurnosti, povlačenje iz društvenih aktivnosti i kontinuirano narušavanje kvaliteta života usljed visokih troškova energije i neadekvatnih stambenih uslova, čime su kvantitativni rezultati dodatno osnaženi kvalitativnim uvidima.

7.

RODNE ULOGE, ODLUČIVANJE I ENERGIJA

7. RODNE ULOGE, ODLUČIVANJE I ENERGIJA

Rodne uloge i obrasci odlučivanja u domaćinstvu predstavljaju često nedovoljno vidljivu dimenziju energetske siromaštva. Kao što je elaborirano, a i iskustva ukazuju na to, u kontekstu Bosne i Hercegovine energetska siromaštva žena ne proizlazi isključivo iz niskih prihoda ili visokih troškova energije, već i iz neravnomjerne raspodjele moći, odgovornosti i vremena unutar domaćinstva, kao i iz šireg društveno-kulturnog okvira koji oblikuje pristup resursima i procesima donošenja odluka.

7.1. Odlučivanje u domaćinstvu

Kako bi se procijenio status rodni uloga u kontekstu energetske siromaštva, jedno od pitanja u okviru primarnog istraživanja odnosilo se na samostalnost žene da u domaćinstvu donosi odluke o energentima. Rezultati pokazuju da se odluke o energentima u domaćinstvima najčešće donose centralizirano, bilo od strane jednog člana domaćinstva ili u okviru tradicionalno uspostavljenih hijerarhija. Iako žene u većini domaćinstava snose glavni teret upravljanja svakodnevnom potrošnjom energije (grijanje, kuhanje, prilagođavanje potrošnje), njihov formalni uticaj na strateške odluke – izbor energenta, ulaganja u energetska efikasnost ili promjene sistema grijanja – značajno je ograničen.

Gotovo polovina ispitanica (45,4 %) navodi da se odluke donose zajednički, što na prvi pogled može ukazivati na relativno ravnopravnu raspodjelu odlučivanja unutar domaćinstva. Međutim, detaljniji uvid u raspodjelu odgovora ukazuje na izražene rodne asimetrije u individualnom odlučivanju. Samo 25,0 % ispitanica navodi da same odlučuju o energentima i plaćanju računa, dok 19,0 % navodi da te odluke donose drugi članovi domaćinstva, a dodatnih 7,1 % da odluke donosi isključivo partner. Kada se ove dvije kategorije posmatraju zajedno, vidljivo je da se u 26,1 % domaćinstava ključne energetske odluke donose bez direktne kontrole ispitanice, što ukazuje na ograničen stepen autonomije žena u značajnom dijelu uzorka.

Posebno je važno naglasiti da i kategorija „zajedno“, iako kvantitativno dominantna, ne implicira nužno ravnopravnost u stvarnom uticaju. U kontekstu nalaza iz kvalitativnih dijelova istraživanja, zajedničko odlučivanje često podrazumijeva podjelu odgovornosti bez jednake pregovaračke moći, gdje žene preuzimaju operativni teret (racionalizacija potrošnje, praćenje računa, prilagođavanje navika), ali ne i strateške odluke o izboru energenata ili investicijama u energetska efikasnost.

Stoga je ovaj pokazatelj važno posmatrati i u kontekstu bračnog statusa ispitanice. Od 182 ispitanice, koje su označile da su udate ili pak žive u partnerstvu, njih 30 je izjavilo da partner ili drugi članovi domaćinstva donose odluke o energentima, 11 ispitanica – one same, 138 zajedno, dok njih 3 nisu željele dati odgovor.

Ovi nalazi ukazuju na nekoliko važnih analitičkih uvida. Prvo, iako zajedničko odlučivanje kvantitativno preovladava, asimetrija između broja žena koje samostalno odlučuju i onih koje su isključene iz odlučivanja ostaje izražena. Činjenica da je u partnerskim domaćinstvima gotovo tri puta više ispitanica koje nemaju odlučujuću ulogu u odnosu na one koje samostalno odlučuju,

ukazuje na ograničen stepen individualne energetske autonomije žena u kontekstu bračnih i partnerskih odnosa.

Drugo, ovi rezultati potvrđuju da formalni partnerski status ne garantuje ravnopravnost u donošenju odluka, naročito kada je riječ o strateškim pitanjima poput izbora energenata ili upravljanja troškovima energije. U tom smislu, „zajedničko odlučivanje“ ne treba automatski tumačiti kao ravnopravno, već kao potencijalno diferenciran proces u kojem se pregovaračka moć može značajno razlikovati.

Konačno, relativno mali broj ispitanica koje u partnerskim domaćinstvima same odlučuju o energiji, dodatno potvrđuje nalaz da su žene, čak i kada snose glavni teret svakodnevnog upravljanja potrošnjom i prilagođavanja energetske ograničenjima, rijetko nositeljice konačne odluke. Ovaj obrazac ima direktne implikacije na njihovu sposobnost da utiču na dugoročna rješenja energetske siromaštva i predstavlja važnu poveznicu između rodne uloga, odlučivanja i ukupne ranjivosti žena na energetske siromaštvo.

Analitički gledano, ovakav raspored odlučivanja utiče i na stvaranje paradoksalne situacije u kojoj žene preuzimaju odgovornost za posljedice energetske siromaštva, ali nemaju proporcionalan uticaj na odluke koje bi mogle dugoročno smanjiti njihovu izloženost, čime se energetske siromaštvo ne manifestuje samo kao ekonomski, već i kao rodno strukturiran problem moći i autonomije.

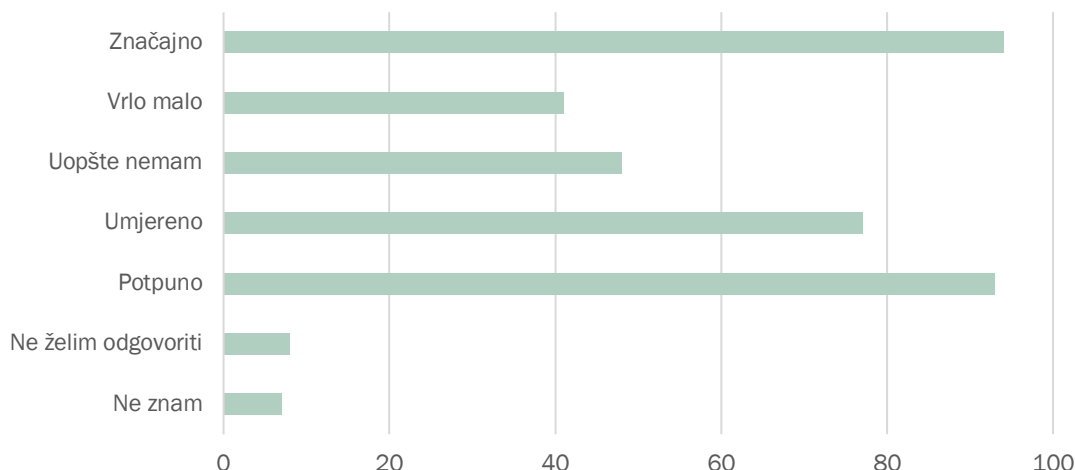
Posmatrano prema tipu sredine, uočljive su određene razlike u obrascima odlučivanja koje dodatno nijansiraju rodnu dimenziju energetske siromaštva.

U urbanim sredinama 44,4 % ispitanica navodi da se odluke donose zajednički, dok čak 40,0 % navodi da same odlučuju o izboru energenta i plaćanju računa. Udio onih kod kojih odluke donose drugi članovi domaćinstva ili partner iznosi ukupno 13,3 %, što sugerise relativno veći stepen individualne autonomije žena u urbanim kontekstima, gdje je izraženija njihova samostalna uloga u strateškim energetske pitanjima.

U malim sredinama, iako je kategorija „zajedno“ također dominantna (45,5 %), obrazac individualnog odlučivanja je drugačiji. Samostalno odlučivanje navodi 22,9 % ispitanica, dok čak 27,8 % navodi da odluke donose partner ili drugi članovi domaćinstva (20,4 % drugi članovi; 7,4 % partner), što znači da je u malim, ruralnim sredinama udio domaćinstava u kojima žena nema dominantnu ili samostalnu ulogu u odlučivanju više nego dvostruko veći u odnosu na velike sredine.

Analitički posmatrano, ovaj obrazac upućuje na snažniju reprodukciju tradicionalnih rodne hijerarhije u manjim sredinama, gdje je energetska autonomija žena ograničena, uprkos činjenici da upravo one često upravljaju svakodnevnom potrošnjom i prilagođavanjem budžeta. U kontekstima ograničenih resursa, kombinacija niže ekonomske moći i slabije pregovaračke pozicije dodatno smanjuje mogućnost žena da utiču na dugoročne energetske odluke, čime se produbljuje rodno strukturirana ranjivost na energetske siromaštvo.

U kontekstu stepena ličnog uticaja ispitanica na odluke o energentima i plaćanju računa, podaci prezentirani na Grafikonu 6. ukazuju na to da od ukupno 368 ispitanica, gotovo podjednak udio navodi da ima značajan (94 ispitanice) ili potpun uticaj (93 ispitanice), što zajedno čini nešto više od polovine uzorka.

Grafikon 6. Procjena ličnog uticaja ispitanica na odluke u domaćinstvu o korištenju energenata i plaćanju računa

Istovremeno je vidljiv i značajan udio ispitanica sa ograničenim ili nikakvim uticajem. Ukupno 89 ispitanica navodi da ima vrlo malo (41) ili uopšte nema (48) uticaja na ove odluke, što predstavlja gotovo četvrtinu ukupnog uzorka, dok 77 ispitanica procjenjuje svoj uticaj kao umjeren.

Stoga, podaci sa Grafikona 6. ukazuju na izraženu percepciju visokog ličnog uticaja ispitanica na odluke o energentima i plaćanju računa, budući da više od polovine žena navodi da ima značajan ili potpun uticaj. Na prvi pogled, ovaj nalaz može sugerisati relativno povoljan položaj žena u procesima odlučivanja unutar domaćinstva. Međutim, ove pozitivne percepcije ne moraju nužno odražavati stvarnu moć odlučivanja.

U kontekstu prethodnih nalaza, „značajan“ ili „potpun“ uticaj često se odnosi na operativno upravljanje (praćenje računa, racionalizacija potrošnje, prilagođavanje grijanja), a ne na strateške odluke poput izbora energenta, ulaganja u energetska efikasnost ili promjene sistema grijanja. Drugim riječima, žene mogu imati osjećaj kontrole nad svakodnevnim prilagodbama, dok su ključne odluke već unaprijed određene finansijskim ograničenjima, vlasničkim odnosima ili partnerskom hijerarhijom.

Dodatno, društvene i rodne norme mogu uticati na internalizaciju odgovornosti, gdje se briga za energetska sigurnost domaćinstva percipira kao „ženska uloga“, što može povećati subjektivni osjećaj uticaja bez stvarne autonomije. Stoga ove percepcije treba tumačiti oprezno i u sprezi s drugim indikatorima odlučivanja, jer one mogu prikrivati strukturalna ograničenja moći koja direktno utiču na ranjivost žena na energetska siromaštvo.

Prikazani raspored formalnog i percipiranog uticaja treba posmatrati i u vezi s prethodno analiziranim samoprocjenama uticaja energetske uslova na mentalno zdravlje i kvalitet života. U situacijama u kojima žene preuzimaju operativnu odgovornost za prilagođavanje potrošnje, ali nemaju proporcionalan uticaj na strateške odluke, može se javiti nesklad između subjektivnog osjećaja kontrole i stvarne odlučivačke autonomije. Prikazani raspored ima potencijal da pojača ranjivost, jer ograničava mogućnost dugoročnog rješavanja energetske problema na nivou domaćinstva.

Posmatrano prema tipu sredine, razlike u percepciji ličnog uticaja dodatno produbljuju prethodnu analizu rodne autonomije.

U malim sredinama 47,7 % ispitanica navodi da ima značajan (25,4 %) ili potpun (22,3 %) uticaj na odluke o energentima, dok 26,0 % navodi da ima vrlo malo (11,8 %) ili uopšte nema (14,2 %) uticaja. Preostalih 21,7 % procjenjuje svoj uticaj kao umjeren što potvrđuje polarizovan obrazac – gotovo polovina žena percipira visok nivo kontrole, dok istovremeno više od četvrtine priznaje izrazito ograničenu autonomiju.

U urbanim sredinama percepcija visokog uticaja je izraženija. Naime, 73,4 % ispitanica navodi da ima potpun (46,7 %) ili značajan (26,7 %) uticaj, dok samo 11,1 % navodi da ima vrlo malo ili nimalo uticaja, što je odnos koji ukazuje na relativno snažniji osjećaj individualne kontrole u urbanim kontekstima.

Analitički posmatrano, razlika između ruralnih i urbanih sredina sugerise da je energetska autonomija žena povezana sa širim socioekonomskim i kulturnim okvirom. U manjim sredinama, gdje su prihodi ograničeniji i rodne uloge tradicionalnije strukturirane, izraženija je i percepcija nedostatka uticaja. U velikim, urbanim sredinama, iako je subjektivni osjećaj kontrole viši, ostaje otvoreno pitanje da li se taj uticaj odnosi na strateške odluke ili primarno na operativno upravljanje potrošnjom.

Stoga, i u urbanoj i u ruralnoj sredini, percepcija ličnog uticaja ne može se automatski izjednačiti sa stvarnom pregovaračkom moći. Razlike u stepenu samoprocijenjene autonomije prije odražavaju različite kontekste resursa i normi, nego potpunu transformaciju rodni obrazaca odlučivanja.

Kako bi se dodatno analizirali navedeni aspekti, izvršeno je testiranje razlika u ocjeni nivoa ličnog uticaja na odluke u domaćinstvu koje se tiču energenata i plaćanja računa spram vlasništva nad stambenim prostorom ispitanice.

Za testiranje razlika u ocjeni nivoa ličnog uticaja na odluke u domaćinstvu koje se tiču energenata i plaćanja računa spram vlasništva nad stambenim prostorom korištena je statistička tehnika Kruskal-Wallisov test, kao neparametarska alternativa jednofaktorskoj analizi varijanse različitih grupa. Pri tome, iz analize su isključene ispitanice koje su na pitanje o ocjeni nivoa ličnog uticaja („Koliko vi lično imate uticaja na odluke u domaćinstvu koje se tiču energenata i plaćanja računa?“) dale odgovor „ne znam“ i „ne želim odgovoriti“. Nivo značajnosti $p < 0,05$ pokazuje da postoji razlika u nivou uticaja na odluke u domaćinstvu koje se tiču energenata i plaćanja računa između grupa ispitanica formiranih spram vlasništva nad stambenim prostorom. Najveći uticaj na odluke koje se tiču energenata i plaćanja računa imaju ispitanice koje žive u vlastitom stambenom prostoru i suvlasništvu, dok je najmanji uticaj moguće konstatovati kod ispitanica koje žive kod roditelja ili pak u domaćinstvu u kojem je muž/partner vlasnik istog.

U skladu s navedenim nalazima, može se zaključiti da vlasništvo nad stambenim prostorom predstavlja statistički značajan faktor koji oblikuje stvarni stepen ličnog uticaja žena na energetske odluke u domaćinstvu, pri čemu ispitanice koje žive u vlastitom ili suvlasničkom prostoru imaju znatno veću odlučivačku autonomiju u odnosu na žene koje žive kod roditelja ili u partnerskim/bračnim domaćinstvima, što dodatno potvrđuje da se rodna ravnopravnost u odlučivanju o energiji ne može posmatrati odvojeno od imovinskih odnosa i strukture domaćinstva.

7.2. Uticaj tradicionalnih normi

U kontekstu Bosne i Hercegovine, energetska siromaštvo žena ne proizlazi isključivo iz ekonomskih ograničenja ili tehničkih karakteristika stambenih objekata, već je snažno oblikovano društvenim normama, porodičnim odnosima i nejednakom raspodjelom moći i odgovornosti između žena i muškaraca.

Tabela 8. prikazuje procjenu ispitanica o uticaju tradicionalnih porodičnih i društvenih normi na njihovo učešće u donošenju odluka o energiji u domaćinstvu, kao i na njihovu uključenost u pristup programima subvencija i učešće u javnim raspravama o politikama i mjerama usmjerenim na smanjenje energetske siromaštva.

Odgovor	Koliko tradicionalne porodične i društvene norme utiču na vaše učešće u donošenju odluka o energiji u domaćinstvu?		Koliko tradicionalne porodične i društvene norme utiču na vaše učešće u donošenju odluka o pristupu programima subvencija ili učešću u javnim raspravama za programe i politike podrške smanjenju energetske siromaštva?	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
Uopšte ne utiču	117	31,79	191	51,90
Malo utiču	55	14,95	45	12,23
Umjereno utiču	45	12,23	38	10,33
U velikoj mjeri utiču	17	4,62	11	2,99
Značajno utiču	22	5,98	18	4,89
Ne znam	38	10,33	51	13,86
Ne želim odgovoriti	14	3,80	14	3,80
Ukupno	368	100,00	368	100,00

Tabela 8. Uticaj tradicionalnih porodičnih i društvenih normi na učešće žena u donošenju odluka o energiji i učešću u javnim politikama

U pogledu donošenja odluka o energiji u domaćinstvu, relativno visok udio ispitanica navodi da norme uopšte ne utiču ili malo utiču na njihovo učešće. Nalaz može ukazivati ne samo na percepciju formalne uključenosti žena u svakodnevne energetske odluke, već i na ograničenu svjesnost o načinu na koji tradicionalne norme oblikuju odnose moći unutar domaćinstva. U kontekstu dugotrajne socijalizacije, određeni obrasci odlučivanja mogu biti internalizirani do te mjere da se više ne prepoznaju kao normativno uslovljeni, već kao „uobičajeni“ ili „prirodni“.

Istovremeno, značajan dio ispitanica ipak prepoznaje umjeren, veliki ili značajan uticaj normi, što potvrđuje da tradicionalna očekivanja i dalje imaju mjerljiv uticaj na mogućnost žena da ravnopravno učestvuju u energetske odlukama u domaćinstvu. Navedena polarizacija odgovora sugerise da uticaj normi nije univerzalan, već zavisi od specifičnih porodičnih, ekonomskih i kulturnih okolnosti.

Posmatrano prema tipu sredine, razlike u percepciji uticaja tradicionalnih normi su izražene i analitički značajne.

U velikim sredinama čak 82,2 % ispitanica navodi da norme „uopšte ne utiču“ na njihovo učešće u donošenju odluka o energiji, dok samo 4,4 % prepoznaje veliki ili značajan uticaj normi. Prezentirana distribucija sugerše visok stepen formalne percepcije autonomije žena u urbanim kontekstima, gdje se tradicionalne hijerarhije rjeđe eksplicitno prepoznaju kao ograničavajući faktor.

U malim, ruralnim sredinama obrazac je znatno diferenciraniji. Iako 43,3 % ispitanica navodi da norme „uopšte ne utiču“, zbir onih koje prepoznaju umjeren, veliki ili značajan uticaj iznosi 25,4 %. Dodatnih 15,8 % navodi da norme „malo utiču“, što ukazuje na širi spektar percepcije normativnog uticaja nego u velikim sredinama.

Kada je riječ o učešću u programima subvencija i javnim raspravama o politikama podrške, više od polovine ispitanica navodi da norme uopšte ne utiču. Međutim, ovaj nalaz ne treba tumačiti isključivo kao odsustvo normativnih barijera, već i kao potencijalni pokazatelj niskog stepena informisanosti ili iskustva žena u ovim procesima što će biti detaljnije elaborirano u nastavku. U takvim okolnostima, norme koje utiču na javnu participaciju mogu ostati neprepoznate upravo zato što žene rijetko dolaze u situaciju da se s njima direktno suoče.

Dodatno, relativno visok udio odgovora „ne znam“ u kontekstu javnih politika ukazuje na određeni stepen distance ili nesigurnosti, što može biti povezano s nedovoljnom sviješću o vlastitim pravima, procedurama učešća ili legitimnosti ženskog glasa u „tehničkim“ oblastima poput energetike.

Posmatrano prema tipu sredine, razlike su izražene prije svega u stepenu prepoznavanja normativnog uticaja. U velikim sredinama čak 84,4 % ispitanica navodi da tradicionalne norme uopšte ne utiču na njihovo učešće u programima subvencija i javnim raspravama, dok tek 6,6 % prepoznaje umjeren ili veliki uticaj. Prezentirana distribucija ukazuje na dominantnu percepciju formalne otvorenosti javnog prostora i veću institucionalnu dostupnost informacija u urbanim kontekstima. U malim, ruralnim sredinama, iako 47,4 % ispitanica navodi da norme uopšte ne utiču, zbir onih koje prepoznaju umjeren, veliki ili značajan uticaj iznosi 19,9 %, uz dodatnih 13,3 % ispitanica koje navode da norme malo utiču. Istovremeno, udio odgovora „ne znam“ (15,2 %) je viši nego u urbanim sredinama, što sugerše veću distancu ili nesigurnost u pogledu vlastite javne participacije. Analitički posmatrano, ruralni i manji konteksti pokazuju veću osjetljivost na normativne obrasce, ali i niži nivo institucionalne uključenosti, što može otežati prepoznavanje i artikulaciju barijera.

Ovdje je bilo korisno posmatrati i razlike između administrativnih jedinica u BiH, te je zabilježeno da su obrasci relativno slični, ali uz određene nijanse. U Federaciji BiH 50,7 % ispitanica navodi da norme uopšte ne utiču, dok 19,6 % prepoznaje umjeren, veliki ili značajan uticaj. U Republici Srpskoj udio onih koje smatraju da norme ne utiču iznosi 53,5 %, dok 16,0 % prepoznaje njihov izraženiji uticaj. Razlike nisu dramatične, ali ukazuju na blago viši nivo prepoznatog normativnog ograničenja u FBiH.

U oba entiteta primjetan je i relativno visok udio odgovora „ne znam“ (13,9 % u FBiH; 14,0 % u RS), što potvrđuje da dio ispitanica nema jasno formiranu percepciju o vlastitom učešću u javnim energetske politikama što može reflektovati nizak stepen iskustva s programima subvencija ili javnim raspravama, ali i ograničenu informisanost o proceduralnim mehanizmima učešća.

Zbirno posmatrano, iako većina žena formalno ne prepoznaje norme kao prepreku, kombinacija umjerenih i izraženih uticaja, zajedno s visokim udjelom neodlučnih odgovora, ukazuje na postojanje latentnih normativnih barijera. One se naročito manifestuju u manjim sredinama i kroz indirektno obrasce – ograničeno samopouzdanje za javni nastup, delegiranje komunikacije s institucijama partnerima ili internalizaciju stavova da je oblast energetike „tehnička“ i primarno muška domena.

Da bismo detaljnije analizirali navedenu pojavu, izvršeno je testiranje razlika u ocjeni nivoa uticaja tradicionalnih porodičnih i društvenih normi na učešće ispitanica u donošenju odluka o pristupu programima subvencija ili učešću u javnim raspravama za programe i politike podrške smanjenju energetske siromaštva spram kategorije ranjivosti.

Za testiranje razlika u ocjeni nivoa uticaja tradicionalnih porodičnih i društvenih mreža na učešće ispitanica u donošenju odluka o pristupu programima subvencija ili učešću u javnim raspravama za programe i politike podrške smanjenju energetske siromaštva spram kategorije ranjivosti, također je korištena statistička tehnika Kruskal-Wallisov test. Pri tome, iz analize su i ovdje isključene ispitanice koje su na pitanje o ocjeni nivoa ličnog uticaja („Koliko tradicionalne porodične i društvene norme utiču na vaše učešće u donošenju odluka o pristupu programima subvencija ili učešću u javnim raspravama za programe i politike podrške smanjenju energetske siromaštva?“) dale odgovor „ne znam“ i „ne želim odgovoriti“.

Nalazi Kruskal-Wallisovog testa ($p < 0,05$) potvrđuju da uticaj tradicionalnih porodičnih i društvenih normi na učešće žena u pristupu programima subvencija i javnim raspravama značajno varira prema kategoriji ranjivosti, pri čemu je taj uticaj najizraženiji kod Romkinja, a najmanje izražen kod samohranih majki, što ukazuje na potrebu diferenciranog, ciljanog pristupa politikama podrške.

U cjelini, ovi nalazi ukazuju na to da tradicionalne porodične i društvene norme često djeluju implicitno i posredno, te da njihov uticaj može ostati nedovoljno prepoznat čak i od strane samih ispitanica. Ograničena svijest o normativnim obrascima predstavlja dodatni izazov za dizajn rodno osjetljivih politika, jer formalna dostupnost mjera i programa ne garantuje i stvarnu participaciju žena ukoliko se ne adresiraju dublji kulturni i društveni faktori koji oblikuju njihovo ponašanje i percepciju vlastite uloge u donošenju odluka. Stoga možemo zaključiti da se djelovanje tradicionalnih normi ne ispoljava nužno kroz eksplicitna ograničenja, već kroz suptilne mehanizme samopercipirane nekompetentnosti ili povlačenja.

S tim u vezi, u okviru anketiranja žena za potrebe izrade predmetne studije jedno od pitanja uključivalo je i „Koliko vremena u prosjeku mjesečno trošite na pribavljanje energenata?“ te ukazuje na izraženu heterogenost iskustava među ispitanicama. Distribucija odgovora na pitanje data je u Tabeli 9.

Koliko vremena u prosjeku mjesečno trošite na pribavljanje energenata (npr. nabavku drva, uglja, peleta, plina)?		
	Broj	Udio
Manje od 2 sata	136	37,0
2–5 sati	47	12,8
6–10 sati	23	6,3
11–20 sati	12	3,3
Više od 20 sati	7	1,9
Ne znam	125	34,0
Ne želim odgovoriti	18	4,9
Ukupno	368	100,0

Tabela 9. Vrijeme utrošeno na pribavljanje energenata u domaćinstvima ispitanica

Tabela prikazuje raspodjelu ispitanica prema procijenjenom vremenu koje mjesečno troše na pribavljanje energenata, uključujući nabavku drva, uglja, peleta ili plina, te pruža uvid u dodatni, često nevidljivi teret koji energetske sistemi nameću domaćinstvima. Vrijeme utrošeno na pribavljanje energenata predstavlja važan indikator energetske siromaštva, jer ne odražava samo finansijski, već i vremenski i fizički trošak, koji je u velikoj mjeri rodno uslovljen.

Najveći dio ispitanica navodi da na pribavljanje energenata troši manje od 2 sata mjesečno (37,0 %), što može ukazivati na domaćinstva koja koriste infrastrukturno dostupne energente ili imaju riješene kanale snabdijevanja. Međutim, ovaj nalaz treba posmatrati u kontekstu činjenice da značajan udio ispitanica (34,0 %) navodi da ne zna koliko vremena mjesečno troši na pribavljanje energenata. Rezultat može ukazivati na potencijalnu nevidljivost i nedovoljnu artikulaciju ovog oblika opterećenja, koje se često ne percipira kao poseban trošak, već kao dio uobičajenih kućnih aktivnosti.

Istovremeno, 24,3 % ispitanica navodi da mjesečno troši više od 2 sata na pribavljanje energenata (zbirno kategorije od 2 do 5 sati, 6 do 10 sati, 11 do 20 sati i više od 20 sati). Posebno je indikativno da dio ispitanica izdvaja više od 10 sati mjesečno (ukupno 5,2 %), što upućuje na domaćinstva koja se oslanjaju na energente koji zahtijevaju aktivnu nabavku, skladištenje i organizaciju, najčešće u ruralnim sredinama i kod korištenja čvrstih goriva. Udio ispitanica koje navode da ne žele odgovoriti (4,9 %) je relativno nizak, ali može ukazivati na osjetljivost teme ili poteškoće u preciznoj procjeni vremena, naročito u slučajevima gdje se pribavljanje energenata odvija kroz više manjih, neredovnih aktivnosti.

U analitičkom smislu, ovi nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo ne podrazumijeva isključivo finansijsko opterećenje, već uključuje i značajan vremenski i organizacijski teret, koji se u velikoj mjeri prenosi na žene.

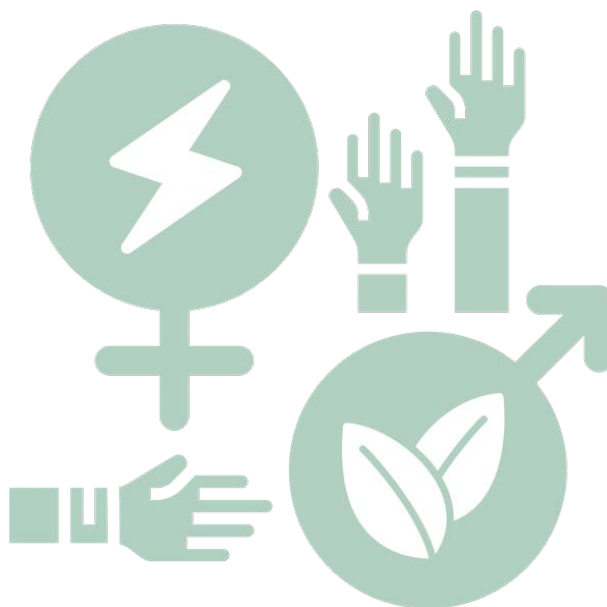
Na nivou entiteta, obrasci su slični, ali uz određene razlike u intenzitetu vremenskog opterećenja. U Federaciji BiH 35,9 % ispitanica navodi da troši manje od 2 sata mjesečno, dok 19,5 % troši više od 2 sata (zbirno od 2 do 5 sati i više). Istovremeno, visok udio odgovora „ne znam“ (38,3 %) ukazuje na izraženu nevidljivost ovog oblika rada. U Republici Srpskoj 38,2 % ispitanica navodi da troši

manje od 2 sata, ali je udio onih koje izdvajaju više od 2 sata veći nego u FBiH (ukupno 30,0 %), što sugerira relativno izraženiji vremenski teret pribavljanja energenata. Udio odgovora „ne znam“ (28,7 %) je niži nego u FBiH, što može upućivati na jasnije prepoznavanje vremena utrošenog na ove aktivnosti.

Sa druge strane, razlike su izraženije prema tipu sredine. U urbanim sredinama 40,0 % ispitanica navodi da troši manje od 2 sata, dok tek 8,8 % troši više od 2 sata mjesečno. Dominantan udio odgovora „ne znam“ (40,0 %) ukazuje na to da se ovaj rad često ne percipira kao zasebna vremenska kategorija. Suprotno tome, u malim, ruralnim sredinama vremensko opterećenje je strukturno izraženije, što se indirektno potvrđuje i podacima o udjelu prihoda koji odlazi na energiju. Čak 27,9 % domaćinstava u malim sredinama izdvaja više od 20 % ukupnog mjesečnog prihoda na energente (21–40 %, 41–60 % i više od 60 %), dok dodatnih 43,0 % izdvaja između 11 % i 20 %.

Nalazi fokus grupa dodatno potvrđuju da se organizacija nabavke energenata često ne doživljava kao dodatni rad, već kao podrazumijevana odgovornost, što ukazuje na rodno strukturiranu nevidljivost ovog oblika tereta.

Analitički posmatrano, kombinacija većeg finansijskog opterećenja i većeg vremenskog angažmana u manjim sredinama potvrđuje da energetska siromaštvo u ruralnim i polururalnim kontekstima ima izraženiju dimenziju neplaćenog rada, čime se energetska deprivacija manifestuje ne samo kroz trošak, već i kroz kumulativni teret vremena i organizacije, koji u najvećoj mjeri snose žene.

8.

PRISTUP MJERAMA PODRŠKE I INSTITUCIONALNI ODGOVOR

8. PRISTUP MJERAMA PODRŠKE I INSTITUCIONALNI ODGOVOR

Mjere podrške

Informisanost i dostupnost

Dostupnost i korištenje subvencija i drugih oblika institucionalne podrške za troškove energije čine element javnih politika usmjerenih na ublažavanje energetske siromaštva. U kontekstu Bosne i Hercegovine, ovaj aspekt je posebno važan imajući u vidu fragmentiran sistem nadležnosti, neujednačenu teritorijalnu dostupnost mjera i izražene socioekonomske razlike između domaćinstava. Analiza ovog poglavlja fokusirana je na tri međusobno povezane dimenzije: stepen informisanosti žena o postojećim mjerama podrške, stvarno korištenje subvencija, te subjektivnu procjenu njihove adekvatnosti i zadovoljstva postojećim mjerama.

Informisanost o postojećim programima subvencija i drugim oblicima pomoći za troškove energije je jedan od preduslova za njihovo korištenje i efektivno djelovanje u ublažavanju energetske siromaštva. U kontekstu ove Studije, ovaj indikator omogućava procjenu stepena u kojem institucionalne mjere podrške dopiru do žena i domaćinstava kojima su namijenjene, te ukazuje na potencijalne komunikacijske i sistemske barijere u pristupu javnim programima.

	Broj	Udio
Da	70	19,0
Ne	293	79,6
Ne želim odgovoriti	5	1,4
Ukupno	368	100,0

Tabela 10. Informisanost ispitanica o postojećim programima subvencija i pomoći za troškove energije

Rezultati pokazuju izrazito nizak nivo informisanosti ispitanica o postojećim programima subvencija i pomoći za troškove energije. Samo 19,0 % ispitanica navodi da je upoznato sa ovakvim programima, dok gotovo četiri petine uzorka (79,6 %) izjavljuje da nije upoznato s njihovim postojanjem. Stoga podaci jasno ukazuju na ozbiljan informacijski jaz između institucija koje programe dizajniraju i ciljnih grupa kojima su oni namijenjeni.

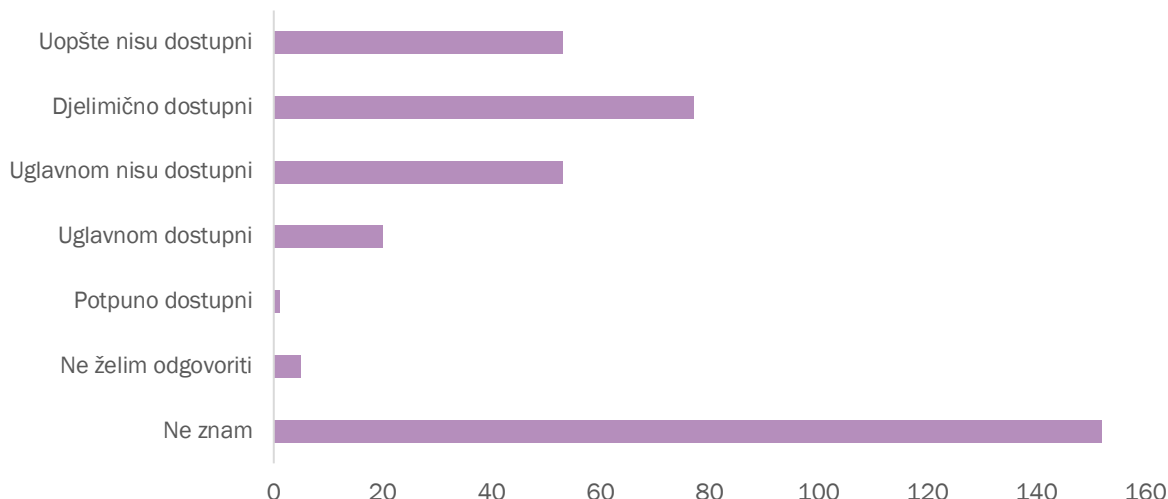
Analiza informisanosti o postojećim programima subvencija i pomoći za troškove energije prema administrativnim jedinicama u BiH pokazuje da je nizak nivo upoznatosti sa mjerama podrške strukturna i sistemska pojava, prisutna u oba entiteta. U Federaciji BiH svega 21,5 % ispitanica navodi da je upoznato s postojećim programima, dok u Republici Srpskoj taj udio dodatno opada na 15,9 %. Istovremeno, više od tri četvrtine ispitanica u FBiH (77,5 %) i više od četiri petine u RS (82,2 %) izjavljuje da nije upoznato s dostupnim oblicima pomoći, što jasno ukazuje na ozbiljan institucionalni i komunikacijski jaz između kreatora politika i žena kao ciljne grupe mjera. Iako Brčko distrikt BiH bilježi stopostotnu upoznatost ispitanica sa programima subvencija, izuzetno

mali broj ispitanica ne omogućava izvođenje opštih zaključaka, te se ovi rezultati mogu tumačiti isključivo kao indikativni. U cjelini posmatrano, razlike između administrativnih jedinica ne predstavljaju kvalitativno različite obrasce, već varijacije unutar istog problema – ograničene institucionalne vidljivosti mjera podrške. Nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo u Bosni i Hercegovini nije samo pitanje dizajna javnih politika, već i pitanje njihove implementacije, komunikacije i lokalne prilagodbe, pri čemu žene ostaju u nepovoljnom položaju kada je riječ o pristupu informacijama i mogućnosti korištenja dostupnih mehanizama pomoći.

U nastavku su dati i podaci o razlikama između urbanih i ruralnih sredina. Podaci ukazuju na izražene prostorne razlike u informisanosti o programima subvencija, pri čemu su ispitanice iz urbanih sredina značajno bolje upoznate sa postojećim mjerama podrške u odnosu na žene iz malih i ruralnih zajednica. Dok 35,5 % ispitanica iz urbanih sredina navodi da je upoznato s programima subvencija za troškove energije, taj udio u malim i ruralnim sredinama iznosi svega 16,7 %, što ukazuje na gotovo dvostruko niži nivo informisanosti u ovim zajednicama. Ovakav nalaz sugerise da institucionalne informacije dominantno cirkulišu u urbanim centrima, gdje su administrativne službe, javne ustanove i formalni kanali komunikacije dostupniji.

Iz perspektive energetske i socijalne politike, ova razlika je posebno problematična jer se energetska siromaštvo često intenzivnije manifestuje upravo u ruralnim i perifernim područjima, gdje su stambeni objekti energetska neefikasniji, a logistika nabavke energenata zahtjevnija.

Percepcija dostupnosti i prilagođenosti programa subvencija i podrške domaćinstvima prikazana je na Grafikonu 7.

Grafikon 7. Percepcija dostupnosti i prilagođenosti programa subvencija i podrške domaćinstvima

Distribucija odgovora ukazuje na izrazito nizak stepen percipirane dostupnosti i prilagođenosti programa subvencija i podrške domaćinstvima ispitanica. Rezultati su prikazani kao frekvencije odgovora (N), jer je ključna analitička poruka u velikom udjelu ispitanica bez formiranog stava („ne znam“). Više od dvije petine ispitanica (152) navodi da ne zna koliko su programi dostupni, što predstavlja snažan indikator nedostatka informisanosti i slabe vidljivosti postojećih mjera. Navedeni nalaz je posebno značajan jer sugerise da veliki dio domaćinstava nije u mogućnosti ni da procijeni dostupnost podrške, što može upućivati na sistemski problem u komunikaciji, informisanju i ciljanoj diseminaciji informacija prema krajnjim korisnicima.

Istovremeno, među ispitanicama koje imaju formiran stav, dominantni su negativni i ambivalentni odgovori. Ukupno 106 ispitanica smatra da programi uglavnom nisu dostupni ili uopšte nisu dostupni, dok dodatnih 77 ispitanica navodi da su programi tek djelimično dostupni, što ukazuje na ograničen, fragmentaran i selektivan pristup mjerama podrške. Nasuprot tome, izuzetno mali broj ispitanica percipira programe kao potpuno ili uglavnom dostupne (ukupno 21), što jasno potvrđuje da postojeći modeli subvencija i podrške ne odgovaraju realnim potrebama i kapacitetima domaćinstava, posebno onih izloženih energetsom siromaštvu. Navedeno dodatno potvrđuje da problem nije samo u obimu dostupnih sredstava, već i u dizajnu mjera, kriterijima pristupa i njihovoj institucionalnoj prilagođenosti stvarnim socioekonomskim uslovima domaćinstava.

Kvalitativni uvidi iz fokus grupa dodatno razjašnjavaju kako se ova "nedostupnost" doživljava i to ne nužno kao formalna zabrana, nego kao kombinacija nejasnih procedura, zahtjevne dokumentacije i osjećaja da mjere nisu dizajnirane za domaćinstva sa ograničenim resursima. Navedeno je važno jer pomjera fokus sa "postojanja" programa na njegovu stvarnu prohodnost za energetske ranjive žene.

Analiza odgovora jedinica lokalne samouprave obuhvaćenih istraživanjem pokazuje da većina JLS ne raspolaže sistemski razvijenim i stabilnim programima subvencija usmjerenim isključivo na smanjenje troškova energije domaćinstava. U najvećem broju slučajeva, mjere koje JLS navode imaju karakter opštih socijalnih intervencija, poput jednokratnih novčanih pomoći, pomoći za socijalno ugrožena domaćinstva ili povremenih subvencija za grijanje tokom zimskog perioda, bez jasne energetske komponente i bez precizno definisanih kriterija vezanih za energetska siromaštvo. Navedene mjere su često ograničene budžetskim kapacitetima JLS, vremenski kratkotrajne i zavise od godišnjih odluka, što ukazuje na njihovu nisku predvidivost i ograničen strukturni efekat.

Naime, od ukupnog broja ispitanih JLS (13), čak 6 JLS (46,2 %) eksplicitno navodi da nema posebnih mjera ili subvencija koje su ciljano usmjerene na smanjenje troškova energije domaćinstava, već se oslanja na opće socijalne transfere ili intervencije viših nivoa vlasti. Ove JLS uglavnom navode formulacije poput „nema posebnih mjera“, „pitanje se rješava kroz socijalnu zaštitu“ ili „nema posebnog programa za energente“, što jasno ukazuje na odsustvo lokalno razvijenih energetske ili energetske-socijalne politike.

Istovremeno, samo 4 JLS – Općina Kakanj, Opština Srbac, Grad Stolac i Općina Travnik (31,0 %), navode postojanje mjera koje se mogu dovesti u vezu s energetsom efikasnošću, poput sufinansiranja zamjene stolarije, poboljšanja izolacije ili učešća u projektima energetske obnove objekata. Navedene mjere su u pravilu projektno uslovljene, vremenski ograničene i često zavisne od eksternog finansiranja (entitetskog ili međunarodnog), što ograničava njihov kontinuirani i inkluzivni efekat.

Dostupnost informacija o subvencijama i programima podrške u oblasti energetske siromaštva, posmatrana iz perspektive organizacija civilnog društva, obilježena je izrazitom neujednačenošću i oslanjanjem na neformalne kanale komunikacije. Informacije o postojećim programima u praksi ne cirkulišu kroz jedinstven ili institucionalno uređen sistem, već se prenose fragmentirano, zavisno od lokalnog konteksta, angažmana pojedinih aktera i individualnih mreža.

Iz rezultata analize uočljivo je da ključnu ulogu u informiranju žena često imaju lični kontakti i neposredna komunikacija unutar zajednice. Takav obrazac ukazuje na to da dostupnost informacija u velikoj mjeri zavisi od socijalnog kapitala i umreženosti ispitanica, a ne od sistemski dostupnih i svima podjednako pristupačnih izvora. Paralelno s tim, organizacije civilnog društva u praksi preuzimaju posredničku ulogu u prenošenju informacija kroz terenski rad, direktan kontakt

sa ženama i ciljane aktivnosti informisanja. Međutim, ova uloga nije institucionalno definisana niti podržana, već zavisi od projektnih aktivnosti i ograničenih resursa pojedinih organizacija.

Pored ličnih kontakata i angažmana OCD-a, nalazi istraživanja ukazuju na to da informacije o programima podrške povremeno dolaze i putem lokalnih web-portala, društvenih mreža i medija. Ovi kanali, iako važni, ne funkcionišu kao koordiniran sistem informisanja, već kao disperzirani izvori čiji doseg varira u zavisnosti od digitalne dostupnosti, medijske pokrivenosti i lokalne vidljivosti tema vezanih za energetske podršku. Kao rezultat, informisanost žena ostaje fragmentirana, a pravovremeni pristup informacijama nije ujednačeno osiguran.

Navedeni način informisanja direktno se reflektuje na iskustva žena pri pokušaju korištenja subvencija i programa podrške. U značajnom broju slučajeva, žene uopće ne dolaze u kontakt s informacijama o postojanju mjera prije isteka rokova ili prije nego što se suoče s potrebom za podrškom. Čak i kada su informacije dostupne, administrativni zahtjevi, složenost procedura i nejasni kriteriji dodatno ograničavaju njihovu stvarnu dostupnost, posebno za žene s nižim administrativnim i ekonomskim kapacitetima.

Iz perspektive organizacija civilnog društva, dostupnost i informisanost o mjerama podrške stoga nisu prvenstveno pitanje formalnog postojanja programa, već pitanje načina na koji su informacije strukturirane, distribuirane i prilagođene krajnjim korisnicima. Dominantno oslanjanje na neformalne i projektno uslovljene kanale ukazuje na odsustvo stabilnog, sistemskog pristupa informisanju, što predstavlja jednu od ključnih prepreka u ostvarivanju stvarnog pristupa subvencijama i poticajima u oblasti energetske siromaštva. Nalazi fokus grupa dodatno potvrđuju stav učesnica da je najčešći način dolaska do informacija "preko nekoga" (poznanika, udruženja, pojedinaca u institucijama), što potvrđuje da institucionalni kanali nisu dovoljno predvidivi i dostupni kao primarni izvor informacija.

Institucionalni nalazi pokazuju da se mjere usmjerene na smanjenje troškova energije u pravilu ne razvijaju uz uvažavanje rodne dimenzije. U dostupnim iskazima u okviru istraživanja eksplicitno se navodi da rodna perspektiva nije uključena u dizajn ili implementaciju postojećih mjera, što upućuje na rodno neutralan pristup koji ne prepoznaje specifične obrasce ranjivosti žena, posebno onih iz marginalizovanih grupa.

Istovremeno, dio institucija navodi da ne raspolaže nikakvim mjerama podrške usmjerenim na smanjenje troškova energije, što ukazuje na to da energetska siromaštva u pojedinim institucionalnim okvirima nije prepoznato kao oblast za ciljanu intervenciju. Ovakvi nalazi pokazuju da dostupnost mjera ženama ne proizlazi iz planskog i diferenciranog institucionalnog pristupa, već zavisi od opštih politika ili potpunog izostanka mjera, čime je mogućnost adresiranja energetske siromaštva žena strukturno ograničena.

Korištenje mjera podrške

Subvencije

Jedno od pitanja u okviru predmetnog istraživanja odnosilo se na to i u kojoj mjeri su ispitanice do sada aktivno pokušavale ostvariti pravo na subvencije ili druge programe pomoći namijenjene pokrivanju troškova energije. Pokazatelj je značajan za razumijevanje ne samo dostupnosti mjera podrške, već i stvarne uključenosti domaćinstava u postojeće institucionalne mehanizme, te identifikaciju prepreka između formalnog postojanja mjera i njihove stvarne upotrebe.

Rezultati analize jasno ukazuju na izuzetno nizak nivo prijavljivanja ispitanica na programe subvencija ili pomoći za troškove energije. Samo 8 ispitanica (2,2 %) navodi da su se do sada prijavljivale, dok dodatnih 7 odgovora (1,9 %) ostaje nekategorizirano ili ukazuje na nejasnoću u razumijevanju pitanja. Nasuprot tome, gotovo sve ispitanice (338 ili 91,8 %) navode da se nikada nisu prijavljivale, što predstavlja snažan empirijski pokazatelj vrlo ograničene praktične dostupnosti ovih mjera.

Obrasci potvrđuju izrazito nizak stepen korištenja subvencija i prema administrativnim jedinicama u BiH, te iako je formalna dostupnost mjera različita po administrativnim nivoima, stvarna upotreba ostaje marginalna u oba entiteta, što ukazuje na jaz između postojanja mjera i njihove praktične dostupnosti.

Analiza prema tipu sredine ukazuje da institucionalni programi podrške ne dopiru do značajnog dijela žena, bez obzira na tip sredine. U malim sredinama je blago veći udio korisnica, što može biti povezano s većom izloženošću energetske siromaštva, ali istovremeno i sa slabijim informisanjem i administrativnim kapacitetima, što potvrđuje visok udio neodlučnih odgovora.

Zbirno posmatrano, rezultati ukazuju na strukturni problem implementacije i dostupnosti mjera – energetska podrška formalno postoji, ali ostaje izvan domašaja većine ispitanica, čime se ograničava njen stvarni efekat na ublažavanje energetske siromaštva.

Od ukupnog uzorka žena koje su koristile dostupne mjere podrške, samo vrlo mali broj ispitanica naveo je konkretne programe ili namjene na koje su aplicirale. Među identifikovanim odgovorima dominiraju opšti i parcijalno precizirani nazivi, najčešće vezani za energetske efikasnost i energetske siromaštvo, kao i za EU pomoć ili budžetsku podršku Evropske unije za sprovođenje mjera energetske efikasnosti u stambenim objektima. Pojedinačni odgovori odnose se na nabavku stolarije u okviru mjera energetske efikasnosti, javni konkurs za smanjenje zagađenosti zraka, te subvenciju kantonalnih vlasti. Na osnovu navedenog može se zaključiti da ispitanice uglavnom ne razlikuju formalne nazive programa, već mjere prepoznaju prema opštoj namjeni ili izvoru finansiranja, što upućuje na slab stepen institucionalne prepoznatljivosti programa. Sa druge strane, kada je riječ o institucijama kojima su ispitanice upućivale prijave, odgovori potvrđuju fragmentiran i nepovezan institucionalni okvir. Kao implementatori se pojavljuju „EU/međunarodni donatori, entitetski fondovi za zaštitu okoliša i energetske efikasnost (FBiH i RS), ministarstva te jedinice lokalne samouprave (gradovi i općine/opštine)“. Najčešće se navodi Evropska unija ili EU povezani programi, dok su lokalni i kantonalni nivoi zastupljeni tek sporadično, što ukazuje na to da su programi podrške energetske prepoznati prvenstveno kao vanjski ili projektni mehanizmi, a ne kao stabilne i sistemski dostupne mjere javne politike na lokalnom ili entitetskom nivou.

Zaključno, odgovori ispitanica jasno potvrđuju da, čak i u rijetkim slučajevima kada dolazi do prijavljivanja, programi i njihovi implementatori nisu jasno diferencirani niti dovoljno vidljivi korisnicima. Dominacija opštih termina poput „energetska efikasnost“, „EU pomoć“ ili „energetsko siromaštvo“, uz nisku zastupljenost precizno imenovanih programa i institucija, dodatno ukazuje na potrebu za jačanjem transparentnosti, standardizacije i komunikacije mjera podrške, kako bi one bile razumljive, prepoznatljive i stvarno dostupne domaćinstvima žena.

Tabela 11. daje pregled navedenih razloga zbog kojih se ispitanice nisu prijavljivale na programe subvencija i druge oblike pomoći za troškove energije, pri čemu su odgovori kodirani u međusobno isključive kategorije, uključujući i kombinovane odgovore u slučajevima kada su ispitanice navele više prepreka.

	Broj	Udio (%)
Kasno sam saznala za priliku za podršku.	52	14,1
Nejasan tekst javnog poziva	7	1,9
Nisam imala finansijskih sredstava za prikupljanje dokumentacije potrebne za prijavu na program (npr. ovjere dokumenata)	6	1,6
Nisam ispunjavala uslove za podršku	28	7,6
Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži	33	9,0
Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži Kasno sam saznala za priliku za podršku	2	0,5
Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži Nisam ispunjavala uslove za podršku	1	0,3
Ne znam	188	51,1
Ne želim odgovoriti	29	7,9
	368	100,0

Tabela 11. Razlozi neprijavljivanja na programe subvencija i pomoći za troškove energije

Struktura odgovora jasno pokazuje da je nedostatak informisanosti dominantna prepreka za pristup programima subvencija i pomoći. Više od polovine ispitanica (51,1 %) navodi odgovor „ne znam“, što upućuje na vrlo nizak nivo svijesti o postojanju, načinu funkcionisanja ili dostupnosti programa podrške. Dodatno, 14,1 % ispitanica navodi da su kasno saznale za priliku za podršku, što potvrđuje da mehanizmi informisanja nisu pravovremeni niti adekvatno usmjereni prema ciljnoj populaciji. Navedeno ukazuje na strukturni problem u komunikaciji institucija, jer informacije o javnim pozivima ne dopiru do energetske ranjivih domaćinstava u trenutku kada je prijava još moguća.

Također, visok udio odgovora „ne znam“ pokazuje da značajan dio ispitanica ne raspolaže minimalnim informacijama o tome kako programi funkcionišu ili koje su realne mogućnosti pristupa, što je u skladu sa prethodnim nalazima o niskoj upoznatosti, kao i s nalazima o minimalnom nivou prijavljivanja. Sve navedeno upućuje na to da velik dio domaćinstava ostaje izvan „dometa“ mjera i prije ulaska u proceduru.

Istovremeno, značajan dio ispitanica ističe administrativne i finansijske barijere kao ključne razloge neprijavljivanja. Prekomplikovana procedura i obimna dokumentacija navode se u 9,0 % slučajeva, uz dodatne kombinovane odgovore (0,5 % i 0,3 %), što potvrđuje da složenost procesa predstavlja

realnu prepreku, posebno za žene s nižim administrativnim kapacitetima. Nadalje, 7,6 % ispitanica nije ispunjavalo uslove za podršku, dok 1,6 % nije imalo ni minimalna sredstva za troškove same prijave, kao što je ovjera dokumentacije. Predmetna struktura odgovora ukazuje na to da dizajn postojećih mjera ne uzima u obzir socioekonomsku realnost ciljnih grupa, te da procedure i kriteriji često dodatno isključuju upravo ona domaćinstva koja su najviše pogođena energetske siromaštvom.

Vezano za navedene razloge, na nivou entiteta obrasci su gotovo identični. U Federaciji BiH 50,2 % ispitanica navodi odgovor „ne znam“, 13,4 % ističe da je kasno saznalo za priliku, a 9,1 % da je procedura prekomplikovana. U Republici Srpskoj 52,9 % odgovara „ne znam“, 14,6 % da je kasno informisano, a 8,3 % ističe administrativnu složenost. Ovi podaci potvrđuju da je dominantna prepreka u oba entiteta informacijska i komunikacijska, dok administrativne i kriterijske barijere predstavljaju sekundarni, ali i dalje relevantan sloj isključenosti. U Brčko distriktu BiH razlozi su podijeljeni između kasnog informisanja i prekomplikovane procedure, što je indikativno.

Ukoliko se posmatra, urbano-ruralni kontekst, u urbanim sredinama 44,4 % ispitanica navodi „ne znam“, 15,6 % kasno informisanje, a 8,9 % prekomplikovanu proceduru. U malim sredinama udio odgovora „ne znam“ raste na 52,0 %, 13,9 % navodi kasno informisanje, a 9,0 % administrativnu složenost.

Analitički posmatrano, viši udio neodlučnih odgovora u malim, ruralnim sredinama ukazuje na izraženiju informativnu distancu i slabiju institucionalnu povezanost, dok su administrativne barijere relativno stabilne bez obzira na tip sredine, čime se potvrđuje da je primarni problem pristupa subvencijama nedostatak pravovremenog i ciljanog informisanja, a ne isključivo formalni kriteriji ili trošak prijave.

U strateškom smislu, nalazi ukazuju na to da unapređenje pristupa zahtijeva sistemske intervencije duž cijelog implementacijskog lanca, uključujući proaktivno i ciljano informisanje, administrativno pojednostavljenje procedura, jasno definisane i transparentne kriterije prihvatljivosti, te smanjenje transakcijskih i administrativnih troškova apliciranja. U suprotnom, postoji rizik da mjere ostanu normativno dostupne, ali operativno nedostupne ženama koje su u najvećoj mjeri izložene energetske siromaštvu.

Kredit

Korištenje kredita za pokrivanje troškova energije ili za unapređenje energetske efikasnosti domaćinstva predstavlja indikator pristupa formalnim finansijskim instrumentima, ali i sposobnosti domaćinstava da dugoročno investiraju u smanjenje energetske opterećenja. U kontekstu energetske siromaštva, ovaj pokazatelj je posebno važan jer pokazuje da li se rješenja dominantno traže kroz tržišne finansijske mehanizme ili su takvi instrumenti za većinu žena praktično nedostupni. U cjelini posmatrano, nalazi o korištenju kredita jasno potvrđuju da je zaduživanje za troškove energije ili unapređenje energetske efikasnosti izuzetak, a ne pravilo, te da predstavlja strategiju dostupnu vrlo ograničenom broju žena. Od ukupno 16 ispitanica koje su navele da su koristile kredit, većina njih koja je specificirala iste, oslanjala se na bankarske kredite (9 ispitanica), dok je 6 ispitanica koristilo kredite mikrokreditnih organizacija. Oslanjanje na mikrokreditne organizacije dodatno sugerise da se dio domaćinstava zaduživao u uslovima ograničene kreditne sposobnosti, često uz nepovoljnije uslove, što energetske siromaštvo potencijalno transformiše u dugoročno finansijsko opterećenje.

Posmatrano prema administrativnim jedinicama, od ukupno 16 ispitanica koje su navele da su koristile kredit, njih 10 dolazi iz Federacije BiH, 6 iz Republike Srpske, dok u Brčko distriktu BiH niti jedna od dvije ispitanice nije navela korištenje kredita. Ovakva raspodjela potvrđuje da je zaduživanje za energetske troškove ili unapređenje energetske efikasnosti marginalna strategija

u oba entiteta, bez suštinskih teritorijalnih razlika, te da ostaje ograničeno na vrlo mali broj domaćinstava. U prostornom kontekstu, 14 korisnika kredita dolazi iz ruralnih sredina, a 2 iz urbanih sredina. Iako je apsolutni broj nizak u oba slučaja, koncentracija korisnika u manjim sredinama može ukazivati na veću izloženost energetske pritisku i potrebu za dodatnim finansijskim rješenjima u kontekstima slabije infrastrukturne opremljenosti i nižih prihoda. Međutim, s obzirom na mali ukupan broj korisnika, kredit ostaje izuzetak, a ne sistemski odgovor na energetske siromaštvo, što je u skladu s prethodnim nalazima o ograničenoj dostupnosti formalnih mehanizama podrške.

Struktura iznosa kredita pokazuje izrazitu heterogenost i jasno oslikava različite stepene intervencija i finansijskih kapaciteta domaćinstava. Zabilježeni iznosi kreću se od relativno niskih (oko 2.000–3.000 KM), koji su uglavnom dovoljni tek za parcijalne mjere ili kratkoročna rješenja, preko srednjeg raspona (7.000–20.000 KM), koji upućuje na djelimične sanacije stambenog objekta ili zamjenu pojedinih elemenata sistema grijanja, do vrlo visokih kreditnih opterećenja (50.000–60.000 KM), karakterističnih za sveobuhvatne energetske obnove. Navedena raspodjela ukazuje na to da kreditni instrumenti ne funkcionišu kao standardizovano rješenje za energetske siromaštvo, već kao individualna odluka, snažno uslovljena ekonomskim položajem domaćinstva.

Analiza namjene kredita dodatno potvrđuje da se zaduživanje ne koristi primarno za tekuće plaćanje energenata, već za strukturne intervencije na stambenom objektu, s ciljem dugoročnog smanjenja energetske opterećenja. Najčešće su zabilježene mjere vezane za zamjenu stolarije, kao i kombinacije koje uključuju stolariju, fasadu i krov, što jasno pokazuje da ispitanice prepoznaju gubitke toplote kroz omotač objekta kao ključni izvor energetske pritiska. Istovremeno, rijetki, ali analitički značajni slučajevi ulaganja u toplotne pumpe, centralno grijanje ili kombinaciju peći na pelet i izolacije, ukazuju na pokušaje sistemskog rješavanja problema grijanja, ali njihova izuzetna rijetkost potvrđuje da su ovakva rješenja dostupna samo domaćinstvima s većim finansijskim kapacitetima.

U kontekstu prethodno utvrđenih nalaza o niskim prihodima, finansijskoj nesigurnosti i visokom energetske opterećenju, ovi rezultati potvrđuju da zaduživanje u ovim okolnostima često nosi dodatni rizik i može produbiti postojeću ranjivost, posebno kod domaćinstava iz ranjivih kategorija. Predmetna analiza snažno ukazuje na potrebu za razvojem bespovratnih, subvencioniranih i kombinovanih finansijskih modela, koji bi omogućili unapređenje energetske efikasnosti bez prebacivanja tereta energetske tranzicije na individualna domaćinstva i žene.

Sa druge strane, ispitanice koje nisu koristile kredite za troškove energije ili unapređenje energetske efikasnosti, ukazuju na izražene informativne i institucionalne barijere. Naime, gotovo polovina ispitanica (48,4 %) navodi da nije ni znala da takvi krediti postoje, što jasno ukazuje na nizak nivo informisanosti i nedovoljnu vidljivost finansijskih instrumenata namijenjenih energetske efikasnosti. Nalaz sugerise da postojeći kreditni proizvodi nisu adekvatno predstavljeni ciljnim grupama, posebno ženama i domaćinstvima u riziku od energetske siromaštva, te da ne postoji sistemska veza između energetske politika, socijalnih mjera i finansijskog sektora.

Istovremeno, značajan dio ispitanica navodi prekomplikovane procedure i neispunjavanje kreditnih uslova kao ključne razloge nekorisćenja kredita (ukupno oko 20 %), što ukazuje na to da formalni zahtjevi banaka i mikrokreditnih organizacija – poput stabilnih prihoda, kreditne sposobnosti i obimne dokumentacije – predstavljaju realnu prepreku za veliki broj žena, naročito iz ranjivih kategorija. U tom kontekstu, krediti se ne mogu smatrati inkluzivnim instrumentom za rješavanje energetske siromaštva, već prije dodatnim finansijskim rizikom, što potvrđuje potrebu za razvojem jednostavnijih, subvencioniranih i bespovratnih mehanizama podrške.

U prostornom kontekstu, razlozi nekorištenja kredita potvrđuju da je informacijska barijera dominantna. U ruralnim sredinama 47,4 % ispitanica navodi da nije znalo da takvi krediti postoje, dok 11,1 % ističe prekomplikovanu proceduru, a 10,2 % neispunjavanje uslova za kredit. U urbanim sredinama čak 55,6 % ispitanica navodi neinformisanost, 4,4 % ukazuje na složenu proceduru, a 2,2 % na neispunjavanje uslova. Bez obzira na tip sredine, ključna prepreka ostaje nedostatak informacija, dok administrativne i kriterijske barijere imaju sekundarni, ali i dalje relevantan značaj.

Na nivou entiteta, u Federaciji BiH 40,7 % ispitanica navodi da nije znalo za postojanje kredita, 13,4 % da nije ispunjavalo uslove, a 10,5 % da je procedura prekomplikovana. U Republici Srpskoj udio neinformisanih je još izraženiji i iznosi 58,6 %, dok 9,6 % navodi složenu proceduru, a 3,8 % neispunjavanje uslova. U Brčko distriktu BiH, zbog minimalnog uzorka, odgovori su podijeljeni između neinformisanosti i administrativne složenosti (po 50 %).

Ovi podaci se nadovezuju na raniji nalaz da je kredit koristilo svega 16 ispitanica, potvrđujući da tržišni finansijski instrumenti nisu sistemski dostupni niti adekvatno predstavljeni ženama u riziku od energetske siromaštva, te da informacijski deficit predstavlja primarnu prepreku njihovom korištenju.

Percepcija rodne ravnopravnosti u pristupu mjerama podrške

Percepcija rodne ravnopravnosti u pristupu mjerama podrške predstavlja zaseban i analitički važan segment institucionalnog odgovora na energetske siromaštvo, jer ukazuje na to da li žene mjere podrške doživljavaju kao pravedne, inkluzivne i jednako dostupne u odnosu na muškarce. Predmetni pokazatelj ne ukazuje samo na formalnu jednakost propisa, već reflektuje stvarno iskustvo žena u kontaktu sa institucijama, procedurama i kriterijima za ostvarivanje prava.

Rezultati istraživanja ukazuju na izraženu ambivalentnost i nepovjerenje u rodnu neutralnost postojećih mjera. Gotovo trećina ispitanica (31,3 %) izričito smatra da žene imaju otežan pristup mjerama podrške u odnosu na muškarce, dok dodatnih 30,2 % navodi da „nije sigurno“, a 13,9 % da „ne zna“. Zbirno posmatrano, više od tri četvrtine ispitanica ili prepoznaje potencijalnu rodnu neravnopravnost ili nije u mogućnosti da procijeni da li ravnopravnost uopšte postoji, što predstavlja snažan indikator nedostatka transparentnosti i jasnoće u dizajnu i implementaciji mjera.

Relativno manji udio ispitanica (23,6 %) smatra da žene nemaju otežan pristup mjerama podrške, što pokazuje da percepcija formalne jednakosti postoji kod dijela uzorka, ali ne dominira. Na nivou entiteta, približno trećina ispitanica u FBiH (32,1 %) i RS (29,9 %) smatra da žene imaju otežan pristup mjerama podrške, dok je gotovo jednak udio onih koje nisu sigurne, što ukazuje na izraženu ambivalentnost i nedovoljnu jasnoću institucionalnih praksi. U prostornom kontekstu, percepcija otežanog pristupa izraženija je u ruralnim, malim sredinama (32,5 %) nego u urbanim (22,2 %), što sugerise da se rodne barijere snažnije prepoznaju u okruženjima sa ograničenijim resursima i slabijom institucionalnom vidljivošću.

Obrazac odgovora sugerise da institucionalni okvir ne uspijeva jasno komunicirati principe jednakog pristupa, niti prepoznati specifične prepreke sa kojima se žene suočavaju, poput nižih prihoda, nestabilnog zaposlenja, većeg administrativnog opterećenja i ograničenog vremena za praćenje javnih poziva. U kontekstu energetske i socijalne politike, može se potvrditi potreba za eksplicitnim uvođenjem rodno osjetljivih kriterija, ciljanih mjera i proaktivnih mehanizama informisanja, kako bi se formalna ravnopravnost pretočila u stvarno jednak pristup mjerama podrške.

Zadovoljstvo mjerama podrške

Zadovoljstvo mjerama podrške predstavlja indikator koji povezuje formalno postojanje programa sa stvarnim iskustvom korisnika i njihovom procjenom relevantnosti, dostupnosti i efekata tih mjera. U kontekstu ove Studije, ovaj pokazatelj je posebno važan jer omogućava razlikovanje između niskog korištenja mjera usljed neinformisanosti i niskog korištenja kao posljedice negativnog iskustva ili percepcije neadekvatnosti postojećih rješenja.

Distribucija odgovora ukazuje na izrazito nizak i fragmentiran nivo zadovoljstva mjerama podrške. Najveći pojedinačni udio ispitanica (41,0 %) navodi da ne zna koliko je zadovoljno mjerama, što je u skladu s prethodnim nalazima o vrlo niskoj informisanosti i minimalnom kontaktu domaćinstava sa postojećim programima. Dodatnih 4,6 % ispitanica ne želi odgovoriti, čime gotovo polovina uzorka nema formiran ili izražen stav o kvalitetu mjera podrške. Među ispitanicama koje imaju jasno izraženo mišljenje, dominiraju neutralni i negativni stavovi: 19,8 % navodi da nisu ni zadovoljne ni nezadovoljne, 10,1 % da su uglavnom nezadovoljne, a 12,0 % da su uopšte nezadovoljne. Nasuprot tome, pozitivan stav je izrazito rijedak – svega 9,8 % ispitanica navodi da su uglavnom zadovoljne, dok tek 2,7 % izjavljuje da su u potpunosti zadovoljne mjerama podrške.

Struktura odgovora jasno ukazuje na to da postojeće mjere, čak i kada su poznate ili dostupne, ne proizvode osjećaj adekvatne podrške i sigurnosti kod većine žena.

Posmatrano po administrativnim jedinicama u BiH, u FBiH i RS dominantan je odgovor „ne znam“ (40,2 % i 42,7 %), što potvrđuje da veliki dio ispitanica nema neposredno iskustvo sa mjerama podrške, dok među onima koje imaju stav preovladavaju neutralne i negativne ocjene u odnosu na pozitivne. Sličan obrazac prisutan je i u urbanim i ruralnim sredinama, gdje udio nezadovoljnih (uglavnom i uopšte nezadovoljnih) dosljedno nadmašuje udio zadovoljnih, što ukazuje na to da postojeće mjere ne generišu stabilan osjećaj adekvatne i pouzdane institucionalne podrške. Nizak nivo zadovoljstva može se tumačiti kao rezultat kombinacije ograničenog obuhvata mjera, složenih procedura, kratkoročnog karaktera podrške i njihove slabe prilagođenosti stvarnim potrebama domaćinstava pogođenih energetske siromaštvom, što dodatno potvrđuje potrebu za kvalitativnim unapređenjem, a ne samo kvantitativnim proširenjem postojećih programa.

Potrebne mjere podrške

U svrhu dodatne analize potreba, u kontekstu smanjenja energetske siromaštva, ispitanice su upitane o mjerama podrške koje smatraju najefikasnijim za smanjenje energetske siromaštva u njihovim domaćinstvima. Njihovi odgovori su dati u Tabeli 12, pri čemu je prezentirana i kombinacija ponuđenih odabranih odgovora ispitanica.

	Broj	%
Subvencije za energente (pokriće troškove el. energije, nabavka uglja, drva i dr.)	155	42,1
Subvencije za energetske efikasnosti (izolacija, prozori)	116	31,5
Subvencionirani energetske uređaji/aparati	30	8,2
Kombinacija dvije mjere: Subvencije za energente (pokriće troškova el. energije, nabavka uglja, drva i dr.) Subvencije za energetske efikasnosti (izolacija, prozori)	4	1,1
Kombinacija dvije mjere: Subvencije za energente (pokriće troškova el. energije, nabavka uglja, drva i dr.) Subvencionirani energetske uređaji/aparati	1	0,3
Kombinacija tri mjere: Subvencije za energente (pokriće troškova el. energije, nabavka uglja, drva i dr.) Subvencije za energetske efikasnosti (izolacija, prozori) Subvencionirani energetske uređaji/aparati	8	2,2
Ostalo	4	1,1
Ne znam	42	11,4
Ne želim odgovoriti	8	2,2
	368	100,0

Tabela 12. Preferirane mjere podrške za ublažavanje energetske siromaštva prema mišljenju ispitanica

Struktura odgovora jasno pokazuje da ispitanice prioritet daju mjerama koje direktno utiču na tekuće troškove energije. Najveći udio ispitanica (42,1 %) kao najpoželjniju mjeru navodi subvencije za energente, što potvrđuje da je energetske siromaštvo u velikoj mjeri doživljeno kao akutni finansijski problem koji zahtijeva neposredno rasterećenje kućnog budžeta. Istovremeno, značajan udio ispitanica (31,5 %) prepoznaje subvencije za energetske efikasnosti, poput izolacije i zamjene prozora, kao ključnu dugoročnu mjeru, što ukazuje na razumijevanje da se energetske troškovi ne mogu trajno smanjiti bez unapređenja kvaliteta stambenog fonda. Subvencioniranje energetske efikasne uređaja i aparata navodi 8,2 % ispitanica, što ovu mjeru pozicionira kao dopunsku, ali relevantnu komponentu budućih politika.

Kombinovane mjere, koje istovremeno uključuju subvencije za energente i energetske efikasnosti ili uređaje, zastupljene su u manjem obimu (ukupno 3,6 %), ali su analitički značajne jer ukazuju na potrebu za integrisanim pristupom koji povezuje socijalnu zaštitu i investicione intervencije. Udio odgovora „ne znam“ (11,4 %) i „ne želim odgovoriti“ (2,2 %) dodatno potvrđuje prisutan jaz u informisanosti i artikulaciji potreba, dok mali udio kategorije „ostalo“ (1,1 %) ukazuje na to da se

očekivanja ispitanica dominantno kreću unutar postojećeg okvira poznatih mjera. U cjelini, nalazi potvrđuju da žene očekuju kombinaciju kratkoročnih subvencija za energente i dugoročnih ulaganja u energetske efikasnost, što ima jasne implikacije za dizajn rodno osjetljivih i socioekonomski prilagođenih politika podrške.

Uz navedeno, ispitanicama je data mogućnost da samostalno predlože šta bi najviše olakšalo njihov svakodnevni život u pogledu energije, te se sadržajno mogu grupisati oko nekoliko jasno prepoznatljivih potreba. Najčešće se navodi smanjenje cijena energije i energenata, uključujući električnu energiju, grijanje, drva, pelet i plin, kao i općenito niže mjesečne račune za energiju. Ovi odgovori čine dominantnu osnovu iskazanih potreba i ukazuju na to da je finansijsko rasterećenje domaćinstava centralni zahtjev ispitanica.

Druga izrazito prisutna skupina odgovora odnosi se na subvencije i direktnu finansijsku podršku, bilo kroz pokriće dijela troškova električne energije i grijanja, subvencionisanu nabavku energenata ili ciljane pomoći ugroženim domaćinstvima. Subvencije se često povezuju i s mogućnošću ulaganja u energetske efikasnost, posebno kroz sufinansiranje izolacije, zamjene stolarije i nabavke energetske efikasne uređaja i sistema grijanja. Značajan broj odgovora usmjeren je na unapređenje energetske efikasnosti stambenih objekata, pri čemu se navode bolja toplotna izolacija, fasada, nova stolarija, moderniji i efikasniji sistemi grijanja te energetske štedljivi kućanski aparati. Ove mjere se pojavljuju kao konkretna rješenja za smanjenje potrošnje energije i dugoročno smanjenje troškova.

U manjem, ali jasno prepoznatljivom obimu, ispitanice navode uvođenje ili unapređenje sistema grijanja, uključujući priključenje na centralno grijanje, prelazak na pelet ili ugradnju toplotnih pumpi. Također se pojavljuju i odgovori koji se odnose na korištenje obnovljivih izvora energije, prije svega solarnih panela, gotovo isključivo uz pretpostavku postojanja javne ili institucionalne podrške.

Dodatno, dio odgovora ukazuje na potrebu za stabilnijim i pouzdanijim snabdijevanjem energijom, posebno u pogledu redovne isporuke električne energije i funkcionisanja sistema daljinskog grijanja. Manji broj ispitanica navodi da trenutno nema problema u pogledu energije ili da ne može precizirati odgovor.

U zbiru, sadržaj odgovora jasno pokazuje da se zahtjevi ispitanica svode na kombinaciju nižih troškova energije, dostupnih subvencija i konkretnih tehničkih mjera koje unapređuju energetske uslove stanovanja, bez ulaska u procjene ili interpretacije njihovih subjektivnih stavova.

Zbirno posmatrano, nalazi ukazuju na to da energetska siromaštvo žene ne doživljavaju isključivo kao pitanje niskih prihoda ili visokih računa za energiju, već kao kontinuirani i višeslojni pritisak koji se manifestuje kroz finansijsko opterećenje, administrativne prepreke i osjećaj ograničenog uticaja na dugoročna rješenja. Percepcija energetske tereta usko je povezana sa svakodnevnom upravljanjem troškovima i potrošnjom, prilagođavanjem kućnih navika i stalnim balansiranjem između osnovnih potreba i raspoloživih sredstava.

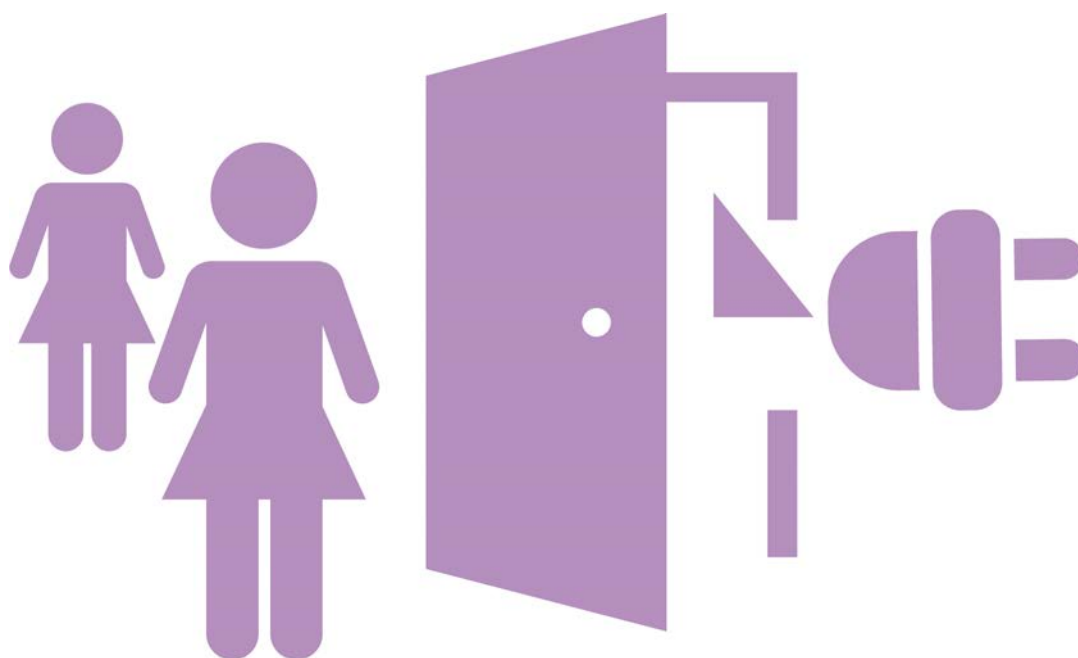
Istovremeno, institucionalni okvir podrške percipira se kao nedovoljno vidljiv, proceduralno zahtjevan i fragmentiran. Nizak nivo informisanosti, minimalno prijavljivanje na programe i izražena neizvjesnost u pogledu dostupnosti mjera pokazuju da formalno postojanje subvencija i drugih oblika podrške ne znači i njihovu stvarnu upotrebljivost za domaćinstva pogođena energetske siromaštvom. U praksi, pristup mjerama često zavisi od individualnog kapaciteta, administrativne snalažljivosti i lokalne umreženosti, što dodatno diferencira iskustva žena.

Percepcija rodne ravnopravnosti u pristupu mjerama dodatno potvrđuje da institucionalni odgovor nije eksplicitno prilagođen specifičnim obrascima ranjivosti žena. Iako formalna diskriminacija nije dominantan obrazac, kombinacija nižih prihoda, ograničenog vlasništva nad

stambenim prostorom, administrativnog opterećenja i vremenskog tereta doprinosi percepciji da mjere nisu jednako dostupne svima u praksi.

Može se zaključiti da su kvalitativni nalazi iz fokus grupa u potpunosti konzistentni s kvantitativnim pokazateljima iz istraživanja. Učesnice fokus grupa su energetske poteškoće opisivale kao “stalnu brigu”, a institucionalne mjere kao nešto što postoji, ali nije predvidivo ni dovoljno jasno strukturirano da bi predstavljalo pouzdan oslonac u planiranju kućnog budžeta ili investicija u energetska efikasnost. Predmetni diskurs potvrđuje da se energetska siromaštvo ne doživljava samo kao ekonomska kategorija, već kao stanje trajne nesigurnosti.

U cjelini, percepcija ispitanica je konzistentna s objektivnim indikatorima finansijskog opterećenja, niske informisanosti i ograničenog korištenja mjera, te se može potvrditi da je iskustvo energetske siromaštva kod žena strukturirano kroz spoj materijalnih ograničenja i institucionalne distance, što ima direktne implikacije za dizajniranje stabilnijih, jasnijih i rodno osjetljivijih politika podrške.

9.

PERSPEKTIVA INSTITUCIJA, JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE I ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA U ODGOVORU NA ENERGETSKO SIROMAŠTVO

9. PERSPEKTIVA INSTITUCIJA, JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE I ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA U ODGOVORU NA ENERGETSKO SIROMAŠTVO

Djelovanje u oblasti energetske siromaštva u Bosni i Hercegovini odvija se unutar složenog institucionalnog okvira, elaboriranog ranije, u kojem su nadležnosti raspoređene između različitih sektora i nivoa vlasti, dok se značajan dio aktivnosti realizuje kroz saradnju sa organizacijama civilnog društva. Na lokalnom nivou, ove interakcije direktno utiču na dostupnost informacija, vidljivost aktera i prepoznatljivost mjera usmjerenih ka domaćinstvima pogođenim energetske siromaštvom, uključujući žene kao posebno ranjivu grupu.

U tom kontekstu, uloga organizacija civilnog društva, kao i kvalitet saradnje sa jedinicama lokalne samouprave i institucijama, pojavljuju se kao važni elementi institucionalnog odgovora. Empirijski nalazi ukazuju na to da prisustvo i djelovanje ovih aktera u lokalnim zajednicama nije uvijek praćeno jasnom vidljivošću i prepoznatljivošću njihovih aktivnosti, dok se međusektorska saradnja uglavnom ostvaruje kroz ograničene i fragmentirane oblike interakcije.

Analiza se dalje usmjerava na način na koji su institucionalni kapaciteti, obrasci saradnje i koordinacije strukturirani u praksi, uz oslanjanje na kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih nalaza. Takav pristup omogućava sagledavanje razlika između formalnih okvira djelovanja i njihovih operativnih manifestacija na lokalnom nivou, posebno u kontekstu mjera koje imaju potencijal da doprinesu smanjenju energetske siromaštva žena.

9.1. Vidljivost organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama

Vidljivost organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama predstavlja važan indikator dostupnosti informacija i kanala podrške za domaćinstva pogođena energetske siromaštvom. U kontekstu energetske podrške, prepoznatljivost OCD-a ukazuje na to u kojoj mjeri njihovo djelovanje dopire do žena kao krajnjih korisnika mjera i usluga, te u kojoj mjeri se civilni sektor percipira kao relevantan akter u rješavanju energetske i srodnih socioekonomskih izazova na lokalnom nivou.

Na osnovu odgovora ispitanica na pitanje o poznavanju rada nevladinih organizacija iz oblasti ekologije, energije i srodnih tema na njihovom području, evidentno je da je prepoznatljivost rada OCD-a među ženama izrazito niska. Od ukupno 368 ispitanica, 77,7 % navodi da nije upoznato sa radom OCD-a, dok 20,4 % navodi da jeste, a 1,9 % se ne želi izjasniti. Ovaj nalaz pokazuje da velika većina žena koje su učestvovala u istraživanju ne percipira OCD kao relevantne ili prisutne aktere u oblasti energetske podrške na lokalnom nivou.

+

Posmatrano po administrativnim jedinicama u BiH, nizak nivo prepoznatljivosti OCD-a potvrđuje se u oba entiteta. U FBiH 23,0 % ispitanica navodi da je upoznato sa radom organizacija, dok 74,6 % nije, a u RS taj udio je još niži – 16,6 % ispitanica navodi da jest upoznato, naspram 82,2 % koje nisu. U Brčko distriktu BiH, iako je uzorak nizak, odgovori su podijeljeni, što ne mijenja opšti obrazac niske vidljivosti. Ovi podaci pokazuju da civilni sektor, iako formalno prisutan u oblasti ekologije i energije, nema dovoljno snažan doseg prema ženama kao ciljnoj grupi, niti je prepoznat kao sistemski kanal podrške u rješavanju energetske podrške.

Prostorna dimenzija dodatno produbljuje ovu sliku. U velikim sredinama 51,1 % ispitanica navodi da je upoznato sa radom OCD-a, što ukazuje na znatno veću vidljivost i potencijalno veću koncentraciju organizacija i aktivnosti u urbanim centrima. Nasuprot tome, u malim sredinama samo 16,1 % ispitanica navodi da jest upoznato, dok 81,7 % nije, što jasno potvrđuje da je ruralni i periferni prostor značajno slabije pokriven informacijama i aktivnostima civilnog sektora. Analitički obrazac sugerise teritorijalnu neravnomjernost u dostupnosti neformalnih kanala podrške, pri čemu žene u manjim sredinama ostaju u većoj mjeri izvan mreža informisanja i organizovanih oblika pomoći.

Važno je metodološki naglasiti da ovaj podatak ne govori o stvarnom obimu ili kvalitetu djelovanja OCD-a, već isključivo o njihovoj vidljivosti i prepoznatljivosti iz perspektive krajnjih korisnika. U tom smislu, nalaz predstavlja indikativan pokazatelj dosega aktivnosti OCD-a prema ženama pogođenim energetske siromaštvom, ali ne i evaluaciju njihovog rada. Prezentirana percepcija ispitanica u direktnoj je vezi sa nalazima iz odgovora samih OCD-a. U svojim iskazima, OCD navode da njihove aktivnosti u oblasti energetske siromaštva i srodnih tema najčešće imaju projektni karakter, vremenski su ograničene i vezane za specifične ciljne grupe ili lokalitete. OCD također ističu da djeluju kroz terenski rad, informisanje i podršku ženama, ali bez sistemske podrške i formalnih mehanizama koji bi omogućili kontinuiranu i široko rasprostranjenu prisutnost na lokalnom nivou.

Dodatno, OCD ukazuju na ograničene institucionalne kapacitete i nedostatak stabilnog finansiranja, što utiče na obim i kontinuitet njihovih aktivnosti. Nalazi pružaju objašnjenje zašto se rad OCD-a, iako prisutan u određenim zajednicama ili projektima, ne reflektuje u percepciji većine ispitanica. Drugim riječima, projektno i fragmentirano djelovanje OCD-a, kako ga same organizacije opisuju, metodološki je konzistentno sa nalazom da žene njihov rad u velikoj mjeri ne prepoznaju.

Na ovaj način, kvantitativni podatak o niskoj upoznatosti ispitanica sa radom OCD-a i kvalitativni nalazi OCD-a ne stoje u kontradikciji, već se međusobno dopunjuju. Percepcija ispitanica ukazuje na ograničeni doseg i vidljivost OCD-a u svakodnevnom životu žena, dok odgovori OCD-a pružaju kontekstualno objašnjenje tih percepcija kroz opis projektne prirode djelovanja, ograničenih resursa i nedostatka sistemskog uključivanja u lokalne mehanizme energetske podrške.

9.2. Prepoznatljivost saradnje između lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama

Prepoznatljivost saradnje između lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva u lokalnim zajednicama odražava stepen u kojem su međusektorske aktivnosti vidljive i dostupne krajnjim korisnicima mjera energetske podrške. U oblasti energetske siromaštva, ova prepoznatljivost ukazuje na funkcionalnost postojećih oblika saradnje i na njihov doseg u svakodnevnom iskustvu žena pogođenih energetske i povezanim socioekonomskim izazovima.

Na osnovu odgovora ispitanica o tome kako ocjenjuju komunikaciju i saradnju između lokalnih vlasti i nevladinih organizacija u oblasti energetske podrške, uočava se da je ta saradnja u velikoj mjeri nepoznata ili nevidljiva krajnjim korisnicima. Ukupno 61,7 % ispitanica navodi da ne zna kako ocijeniti saradnju ili da ne zna ni da komunikacija između lokalnih vlasti i OCD-a postoji, dok se dodatnih 2,7 % ne želi izjasniti. Stoga, ovi podaci ukazuju na to da gotovo dvije trećine ispitanica nema nikakav uvid u međusektorsku saradnju u ovoj oblasti.

Među ispitanicama koje imaju određenu percepciju saradnje, ocjene su pretežno neutralne ili negativne. Naime, 18,5 % ispitanica navodi da nisu ni zadovoljne ni nezadovoljne saradnjom, 7,9 % izražava nezadovoljstvo, dok 9,2 % iskazuje zadovoljstvo saradnjom. Prezentirana raspodjela odgovora pokazuje da čak i tamo gdje je saradnja prepoznata, njen kvalitet i efekti nisu dovoljno jasni ili uočljivi iz perspektive žena u lokalnim zajednicama.

Posmatrano po administrativnim jedinicama u BiH, obrazac je gotovo identičan. U FBiH 60,8 % ispitanica navodi da ne zna kako ocijeniti saradnju ili da ne zna ni da komunikacija postoji, dok je u RS taj udio 63,1 %, što potvrđuje da je međusektorska saradnja u oblasti energetske podrške u velikoj mjeri nevidljiva krajnjim korisnicima. U oba entiteta udio onih koje izražavaju zadovoljstvo saradnjom (8,1 % u FBiH i 10,8 % u RS) ostaje znatno niži u odnosu na udio neutralnih i negativnih ocjena, što ukazuje na ograničen percipirani efekat takve saradnje na terenu.

Prostorna dimenzija dodatno naglašava ovaj jaz. U malim sredinama 62,5 % ispitanica nema uvid u postojanje ili kvalitet saradnje, dok je u urbanim, većim sredinama taj udio 55,6 %, ali uz veći procenat negativnih ocjena (15,6 % nezadovoljnih). Prezentirani nalazi sugerišu da je u manjim zajednicama problem prvenstveno u nevidljivosti i nedostatku informacija, dok je u većim sredinama saradnja donekle prepoznata, ali njen kvalitet i efekti ostaju upitni iz perspektive žena kao krajnjih korisnika mjera energetske podrške.

Prezentirani kvantitativni nalazi u skladu su sa odgovorima organizacija civilnog društva, prikupljenih kroz polustrukturirane intervjuve koje saradnju sa institucijama i JLS opisuju kao povremenu, projektnu i najčešće neformalnu. OCD u svojim odgovorima ne navode postojanje stabilnih i institucionaliziranih mehanizama saradnje, već ukazuju na to da se komunikacija odvija u okviru pojedinačnih inicijativa ili projekata. Navedeni oblik saradnje, kako ga OCD same opisuju, metodološki je konzistentan sa percepcijom ispitanica koje saradnju uglavnom ne prepoznaju ili je ocjenjuju kao nejasnu.

Nalazi iz intervju sa JLS dodatno potvrđuju ovu sliku. Jedinice lokalne samouprave saradnju sa OCD u većini slučajeva opisuju kao projektnu ili ad hoc, bez jasno definisanih procedura, redovnih kanala komunikacije ili zajedničkih mehanizama planiranja. Kod JLS-a koje su imale više ispitanika, uočene su i razlike u percepciji saradnje unutar iste jedinice, što ukazuje na odsustvo standardiziranog institucionalnog pristupa. Prisutna neujednačenost u praksi saradnje pruža dodatno objašnjenje o tome zašto ispitanice nemaju jasan uvid u komunikaciju između lokalnih vlasti i OCD-a. Slično tome, odgovori institucija ukazuju na to da se saradnja sa OCD uglavnom prepoznaje u kontekstu implementacije pojedinačnih aktivnosti ili konsultacija, ali rijetko kao

trajni ili formalizirani odnos. Institucije saradnju opisuju iz pozicije sopstvenih nadležnosti i procedura, bez naglašavanja mehanizama putem kojih bi rezultati te saradnje bili vidljivi krajnjim korisnicima. Takav institucionalni okvir saradnje u skladu je sa nalazom da žene, kao krajnje korisnice, u najvećem broju slučajeva ne percipiraju postojanje ili efekte te saradnje.

Posmatrano metodološki, nalazi ispitanica, OCD-a, JLS-a i institucija ne ukazuju na kontradiktorne interpretacije, već na različite nivoe posmatranja istog fenomena. Dok institucije, JLS i OCD opisuju saradnju kroz postojeće, ali ograničene i fragmentirane oblike interakcije, ispitanice tu saradnju uglavnom ne prepoznaju u svom neposrednom iskustvu. Navedeno potvrđuje postojanje jaza između formalnih ili projektnih oblika saradnje i njihove funkcionalne prepoznatljivosti na nivou lokalnih zajednica, što je ključno za razumijevanje izazova u oblasti smanjenja energetske siromaštva žena.

9.3. Koordinacija, kapaciteti i institucionalni uslovi saradnje u oblasti energetske siromaštva

Koordinacija i saradnja u oblasti energetske siromaštva oblikovane su institucionalnim kapacitetima, raspodjelom nadležnosti i dostupnim mehanizmima djelovanja na različitim nivoima vlasti. U lokalnom kontekstu, ovi uslovi direktno utiču na mogućnosti usklađenog djelovanja jedinica lokalne samouprave, institucija i organizacija civilnog društva, kao i na kontinuitet i stabilnost mjera usmjerenih ka domaćinstvima pogođenim energetske siromaštvom.

Nalazi iz polustrukturiranih intervjuova ukazuju na to da se koordinacija i saradnja u oblasti energetske siromaštva odvijaju unutar fragmentiranog institucionalnog okvira, u kojem ne postoji jedinstven strateški ili operativni mehanizam koji bi sistemski povezao djelovanje institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva. Energetsko siromaštvo se, prema iskazima JLS-a i institucija, ne tretira kao zasebna politika, već se adresira indirektno kroz različite sektorske oblasti, prvenstveno socijalnu zaštitu, energetiku, stambenu politiku i mjere energetske efikasnosti. Takav pristup podrazumijeva raspodijeljenu odgovornost i ograničava mogućnost uspostavljanja koordiniranog odgovora.

Na lokalnom nivou, JLS djeluju u okviru postojećih strateških i planskih dokumenata čiji je domet često ograničen nadležnostima i finansijskim okvirom definisanim na višim nivoima vlasti. U tom kontekstu, saradnja između različitih lokalnih sektora postoji, ali je pretežno operativnog karaktera i vezana za rješavanje pojedinačnih slučajeva ili provođenje konkretnih projekata. Odsustvo formaliziranih procedura i zajedničkih alata za planiranje i praćenje mjera dodatno otežava horizontalnu koordinaciju unutar lokalne uprave. U odnosima između JLS-a, institucija i organizacija civilnog društva, saradnja se uglavnom uspostavlja kroz povremene i projektno definisane oblike interakcije. OCD u svojim iskazima naglašavaju da su najčešće uključene u implementaciju aktivnosti ili pružanje podrške ranjivim grupama, dok je njihovo učešće u fazama strateškog planiranja i definisanja politika ograničeno. JLS i institucije, s druge strane, OCD prepoznaju kao partnere u realizaciji pojedinih inicijativa, ali bez uspostavljenih mehanizama koji bi omogućili dugoročno i strukturirano partnerstvo.

Prepreke saradnji, identifikovane u odgovorima sve tri grupe, odnose se na institucionalna ograničenja, administrativne kapacitete i nedostatak jasno definisanih kanala komunikacije. OCD ukazuju na ograničene resurse i nedostatak institucionalnog prostora za sistemsko povezivanje njihovog terenskog rada sa javnim politikama. JLS ističu manjak ljudskih kapaciteta i proceduralnih okvira za koordinaciju, dok institucije naglašavaju kompleksnost sistema nadležnosti i ograničenja koja proizlaze iz postojećeg zakonodavnog i strateškog okvira. Ovi nalazi ukazuju na to da

prepreke saradnji nisu vezane za pojedinačne aktere, već mogu proizlaziti iz načina na koji je sistem organizovan.

Dodatni sloj ograničenja odnosi se na interne kapacitete i dostupnost podataka, posebno na lokalnom nivou. JLS i institucije ukazuju na nedostatak sistematiziranih podataka o energetsom siromaštvu, kao i na otežanu razmjenu informacija između sektora. Ograničena dostupnost podataka otežava planiranje ciljanih mjera i praćenje njihovih efekata, što dodatno slabi koordinaciju između aktera.

Institucije u svojim odgovorima dodatno ukazuju na značaj reformskih procesa i međunarodne saradnje u oblasti energetike i klimatskih politika, koje prepoznaju kao relevantan okvir za dugoročne promjene. Istovremeno, naglašavaju da se efekti ovih procesa ne prenose neposredno na lokalni nivo, niti se automatski reflektuju u mjerama usmjerenim ka ženama pogođenim energetsom siromaštvom, što ukazuje na postojanje strukturnog jaza između strateških procesa i njihove operativne primjene.

Posmatrani u cjelini, nalazi iz intervjua ukazuju na to da se saradnja i koordinacija u oblasti energetsom siromaštva odvijaju unutar ograničenog institucionalnog okvira, u kojem dominiraju sektorski pristupi, projektna logika i fragmentirani kapaciteti.

10.

PREPORUKE

10. PREPORUKE

Nalazi ove studije jasno ukazuju na to da energetska siromaštvo žena u Bosni i Hercegovini predstavlja strukturni, višedimenzionalni i rodno diferenciran problem, koji se ne može efikasno adresirati parcijalnim ili kratkoročnim mjerama. Kvantitativni rezultati potvrđuju da se finansijski pritisak, nepovoljni stambeni uslovi i ograničen pristup institucionalnim mjerama podrške kod značajnog broja žena javljaju istovremeno, proizvodeći kumulativne efekte na zdravlje, kvalitet života i socijalnu uključenost. Ovi obrasci zahtijevaju sistemski odgovor koji nadilazi sektor energetike i uključuje socijalnu politiku, stambeni sektor, rodnu ravnopravnost i lokalni razvoj.

Analiza evropskih i regionalnih dobrih praksi dodatno potvrđuje da mjere usmjerene isključivo na subvencionisanje troškova energije imaju ograničen domet ukoliko nisu praćene intervencijama koje smanjuju strukturne uzroke energetske siromaštva. Iskustva Evropske unije pokazuju da su najefikasniji modeli oni koji kombinuju ciljne socijalne mjere sa ulaganjima u energetska efikasnost stambenog fonda, uz jasno definisane ciljne grupe, pojednostavljene procedure i stabilne izvore finansiranja. Poseban naglasak stavlja se na prioritetni tretman ranjivih domaćinstava, uključujući žene sa niskim prihodima, samohrane majke, starije žene i domaćinstva sa većim brojem izdržavanih članova.

U tom kontekstu, preporuke koje slijede zasnovane su na empirijskim nalazima istraživanja, identifikovanim višedimenzionalnim obrascima energetske siromaštva i komparativnim uvidima iz evropskih praksi. Njihov cilj nije samo ublažavanje neposrednih posljedica, već uspostavljanje dugoročnog, socijalno osjetljivog i rodno odgovornog okvira za smanjenje energetske siromaštva žena u Bosni i Hercegovini. Preporuke su strukturirane tako da budu primjenjive na različitim nivoima vlasti i usmjerene ka jačanju institucionalne koordinacije, unapređenju dizajna mjera i povećanju dostupnosti podrške onim domaćinstvima kojima je ona najpotrebnija.

1. Uspostaviti jedinstven, operativno primjenjiv i institucionalno usaglašen set indikatora energetske siromaštva na nivou Bosne i Hercegovine

Neophodno je uspostaviti standardizovan set indikatora energetske siromaštva, koji će biti referentni okvir za strateške dokumente, programe i statističko praćenje. Trenutno se energetske siromaštvo prepoznaje parcijalno kroz sektorske evidencije bez jedinstvenog metodološkog okvira, što onemogućava poređenje, praćenje trendova i evaluaciju efekata mjera.

U set indikatora treba obavezno uključiti kombinaciju energetske, stambene i socioekonomskih pokazatelja, uz mogućnost prilagođavanja nižim nivoima vlasti. Tamo gdje je primjenjivo, metodologiju treba uskladiti sa EU pristupom indikatorima, koji se već navode u ovom dokumentu (npr. nemogućnost adekvatnog zagrijavanja, dospjeli računi, loši stambeni uslovi), te dopuniti indikatorima energetske tereta i ranjivosti domaćinstva, uz rodno razvrstavanje.

Nosioci implementacije: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, entitetska ministarstva energetike i socijalne politike, Vlada BD BiH, Agencija za statistiku BiH i entitetski zavodi za statistiku, uz konsultativnu ulogu akademske zajednice i organizacija civilnog društva (OCD)

2. Formalno definisati energetske siromaštvo kao javnopolitičku kategoriju i normativno ugraditi rodnu dimenziju u strategije i razvojne planove

Energetske siromaštvo je potrebno formalno prepoznati i jasno definisati kao javnopolitički izazov, uz eksplicitno uvažavanje njegove rodne dimenzije. Definiciju i obaveze treba ugraditi u strateške i planske dokumente (posebno integrirane strategije razvoja, kao i sektorske strategije na nivou entiteta, kantona i BD BiH, kao i JLS), te minimalno jednu mjeru posvetiti pitanju energetske siromaštva. Posebno je važno uključiti obavezu izvještavanja o učinku mjera na energetske siromašna domaćinstva i posebno ranjive kategorije žena, čime će se osigurati institucionalna odgovornost i kontinuitet politike nezavisno od projekata i kratkoročnih mjera.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i resorna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, jedinice lokalne samouprave (JLS)

3. Postepeno transformisati pristup sa kratkoročnih subvencija za energente na strukturne mjere energetske efikasnosti stambenog fonda

Kratkoročne subvencije za energente mogu imati stabilizirajuću ulogu u kriznim periodima, ali ne ublažavaju trenutni finansijski pritisak niti smanjuju dugoročno energetske opterećenje domaćinstava. Održiv i sistemski odgovor zahtijeva strateško usmjeravanje javnih sredstava ka unapređenju kvaliteta stanovanja, što podrazumijeva termoizolaciju objekata, zamjenu energetske neefikasne stolarije, modernizaciju sistema grijanja i hlađenja, zamjenu zastarjelih kućanskih uređaja te unapređenje sigurnosti i tehničke pouzdanosti sistema grijanja.

U tom smislu, postojeće programe energetske efikasnosti, koji su već prisutni na različitim nivoima vlasti u BiH, potrebno je sistemski unaprijediti i jasno usmjeriti prema domaćinstvima u riziku od energetske siromaštva, što je u skladu sa dobrim praksama EU, gdje se naglašava

prelazak sa reaktivnih subvencijskih modela na sveobuhvatne programe energetske efikasnosti kao trajno i fiskalno održivo rješenje. U jedinicama gdje takvi programi ne postoje, potrebno je inicirati njihovo uspostavljanje kroz jasne institucionalne mandate, osigurane budžetske linije i operativne mehanizme implementacije, kako bi energetska efikasnost postala ključni instrument socijalno pravedne energetske tranzicije.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i resorna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, JLS

4. Sistemski povezati energetska ranjivost sa politikama javnog zdravlja i uvesti energetska siromaštvo kao faktor zdravstvenog rizika

Energetska siromaštvo ima dokazive zdravstvene i psihološke posljedice (hladne i vlažne prostorije, stres zbog dugova, pogoršanje hroničnih stanja). Potrebno je prepoznati energetska ranjivost kao javnozdravstveni rizik i ugraditi je u preventivne programe i kriterije za prioritetne intervencije u domaćinstvima visokog rizika.

Integrirani pristup podrazumijeva da zdravstvene službe i centri za socijalni rad (CSR) imaju jasne protokole za upućivanje slučajeva u programe energetske sanacije (npr. domaćinstva sa djecom, starijim osobama, hroničnim bolesnicima), uz zaštitu podataka i minimalni skup informacija potreban za ciljanu podršku.

Nosioci implementacije: entitetska i kantonalna ministarstva zdravstva te nadležno odjeljenje Vlade BD BiH, u saradnji sa zavodima zdravstvenog osiguranja, CSR i JLS

5. Uvesti teritorijalno diferenciran i integrisan dizajn mjera koje povezuje socijalnu zaštitu, energetska efikasnost i stambenu politiku

Obrasci energetske siromaštva razlikuju se između ruralnih i urbanih sredina u zavisnosti od tipa energenta, stanja objekta i infrastrukturnih kapaciteta. Jedinstveni model intervencije ne može adekvatno odgovoriti na ove razlike, zbog čega je potrebno dizajnirati teritorijalno prilagođene, modularne pakete podrške.

Mjere, također, trebaju integrirati socijalnu procjenu domaćinstva, tehničku procjenu objekta, odgovarajuću energetska sanaciju i praćenje efekata intervencije. Takav pristup omogućio bi preciznije ciljanje sredstava, smanjio bi fragmentaciju između sektora i osigurao dugoročnije smanjenje energetske ranjivosti, u skladu sa principima pravedne energetske tranzicije i dobrim praksama EU.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i nadležna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, fondovi za zaštitu okoliša i JLS u saradnji sa centrima za socijalni rad

6. Uspostaviti sistematsko prikupljanje i korištenje rodno razvrstanih podataka kao standard u planiranju, ciljanju i evaluaciji mjera

Rodno razvrstani podaci, uključujući spol nosioca domaćinstva, tip i strukturu domaćinstva, socioekonomski status te pripadnost ranjivim kategorijama, trebaju biti sistemski i obavezno integrirani u sve evidencije, javne pozive i mehanizme izvještavanja. Bez uspostavljenog standarda rodne disagregacije podataka, institucije, ali i drugi implementatori mjera, nemaju osnovu za procjenu stvarnog obuhvata žena, mjerenje efekata intervencija niti identifikaciju strukturnih barijera u pristupu mjerama podrške.

Stoga je neophodno definisati minimalni skup obaveznih varijabli koje će se prikupljati kroz sve programe i javne pozive, uz jasno standardizovane obrasce, usklađene procedure obrade podataka i punu zaštitu ličnih podataka u skladu sa važećim propisima.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i nadležna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, fondovi za zaštitu okoliša i JLS

7. Prilikom definisanja mjera podrške smanjenju energetske siromaštva, eksplicitno definisati prioritetne korisnike, uz obavezno utvrđivanje i praćenje rezultata i efikasnosti realizacije mjera

Prilikom definisanja mjera podrške smanjenju energetske siromaštva neophodno je precizno i normativno utvrditi prioritetne kategorije korisnika, oslonjene na lokalne evidencije i standardizovane indikatore energetske ranjivosti. Prioritet treba dati domaćinstvima sa niskim i nestabilnim prihodima, visokim energetske opterećenjem i lošim stambenim uslovima, uz eksplicitno uključivanje rodno ranjivih kategorija – starijih žena koje žive same, samohranih majki, domaćinstava sa ženom kao nosiocem i žena bez formalnog vlasništva nad nekretninom.

Praćenje efikasnosti realizacije mjera mora biti institucionalno obavezno i zasnovano na jasno definisanim indikatorima učinka, uključujući sljedeće: obuhvat korisnika po spolu i tipu domaćinstva, stopu odustajanja, prosječan iznos podrške, vrstu realizovanih intervencija te procijenjeno smanjenje energetske opterećenja nakon intervencije. Navedeno osigurava da mjere budu ne samo formalno dostupne, već i ciljane, mjerljive, te da omoguće evaluaciju u skladu sa evropskim standardima dobrog upravljanja javnim politikama u oblasti energetske tranzicije.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i nadležna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, fondovi za zaštitu okoliša i JLS

8. Uspostaviti proaktivno, kontinuirano i lokalno prilagođeno informisanje žena o pravima i dostupnim mjerama

Kao što su ukazali nalazi istraživanja za potrebe izrade ove Studije, efikasan pristup mjerama podrške ne zavisi isključivo od njihove formalne dostupnosti, već i od stepena informisanosti i razumijevanja uslova apliciranja među ciljanim korisnicima. Informisanje se ne smije svesti na pasivno objavljivanje javnih poziva putem web-stranica općina/gradova, ministarstava i sl. ili službenih glasila, jer takav model komunikacije sistemski isključuje žene sa nižim nivoom digitalne pismenosti, slabijim pristupom internetu ili ograničenim povjerenjem u institucije.

Potrebno je uspostaviti proaktivan i kontinuiran model komunikacije koji koristi kanale kojima žene u lokalnim zajednicama realno pristupaju i kojima vjeruju, što svakako uključuje, ali nije ograničeno na centre za socijalni rad, mjesne zajednice, domove zdravlja, škole, lokalne medije, ali i terenski rad organizacija civilnog društva. Direktni kontakt i savjetodavna podrška, posebno u ruralnim i socioekonomski ranjivim sredinama, imaju veću efektivnost od digitalnih objava.

Komunikacijski sadržaj treba biti jasno strukturiran, jezički prilagođen i oslobođen administrativnog „žargona“. Informacije trebaju obuhvatiti precizno definisane kriterije prihvatljivosti, potrebnu dokumentaciju, rokove, mogućnosti prijave te kontakt tačke za dodatnu podršku. Materijali trebaju biti prilagođeni različitim starosnim i obrazovnim grupama, uključujući jednostavne vodiče, infografike i usmene prezentacije u lokalnoj zajednici.

Nosioci implementacije: entitetska resorna ministarstva, fondovi, resorna odjeljenja Vlade BD BiH i JLS, uz učešće OCD, medija i CSR

9. Razviti lokalne savjetodavne i informativne mehanizme podrške za ranjiva domaćinstva (kontakt tačke / mobilni timovi)

Pored sistematskog informisanja, neophodno je uspostaviti mehanizam praktične i operative podrške korisnicima, koji prevazilazi isključivo komunikacijsku funkciju i obuhvata individualizovano savjetovanje. Navedeni mehanizam treba uključivati tehničko savjetovanje o dostupnim energetske opcijama (tip intervencije, procjena koristi i troškova), asistenciju u pripremi i kompletiranju dokumentacije, pojašnjenje procedura i rokova, upućivanje na verifikovane izvođače radova, kao i praćenje statusa prijave do konačne realizacije mjere.

Uspostavljanje tzv. „one-stop-shop“ modela značajno smanjuje administrativne i informacijske barijere, umanjuje stopu odustajanja tokom procesa apliciranja i povećava stvarni obuhvat ranjivih domaćinstava. Slični mehanizmi su već prepoznati u pojedinim lokalnim SECAP dokumentima, ali ih je potrebno institucionalno ojačati i sistematizovati kako bi postali standard, a ne izuzetak u implementaciji mjera energetske podrške.

U ruralnim sredinama, gdje su pristup institucijama i digitalnim platformama često ograničeni, preporučuje se uspostavljanje mobilnih timova kroz periodične terenske posjete.

Nosioci implementacije: JLS, u saradnji sa CSR i OCD, uz podršku fondova

10. Administrativne procedure za pristup mjerama pojednostaviti i učiniti dostupnijim

U cilju povećanja stvarnog obuhvata korisnika mjera energetske podrške, neophodno je administrativne procedure učiniti proporcionalnim i funkcionalno prilagođenim ciljnim grupama, što podrazumijeva standardizaciju obrazaca, jasno definisane i jednoobrazne upute, te ograničavanje broja traženih priloga na minimum koji je objektivno nužan za verifikaciju prihvatljivosti. Istovremeno, proces podnošenja zahtjeva ne smije biti isključivo digitalizovan, već je potrebno omogućiti alternativne kanale apliciranja – neposredno u prostorijama JLS, putem centara za socijalni rad ili kroz terenske prijave u lokalnim zajednicama.

Pored formalnog pojednostavljenja, ključno je uspostaviti mehanizam tzv. „asistirano aplikiranja“, kroz koji bi JLS, CSR ili ovlaštene kontakt tačke pružale tehničku i administrativnu podršku korisnicima tokom čitavog procesa prijave. Navedeni model je posebno značajan za starije žene, ruralna domaćinstva, žene sa nižim nivoom obrazovanja i korisnice socijalne pomoći, koje su u najvećem riziku od odustajanja zbog proceduralne kompleksnosti.

Dodatno, kriterije prihvatljivosti i proceduralne zahtjeve potrebno je prilagoditi stvarnim životnim okolnostima žena, uključujući situacije u kojima ne postoji formalno vlasništvo nad nekretninom, već suvlasništvo, neformalni aranžmani ili višegeneracijsko stanovanje. U takvim slučajevima treba predvidjeti alternativne modele verifikacije (npr. saglasnost suvlasnika, izjave o korištenju prostora i sl.), uz istovremeno očuvanje pravne sigurnosti i transparentnosti.

Nosioci implementacije: entitetske vlade i resorna ministarstva, Vlada BD BiH i nadležna odjeljenja, kantonalne vlade i resorna ministarstva, fondovi za zaštitu okoliša i JLS

11. Formalizovati i institucionalno ojačati saradnju javnih institucija, JLS i OCD kroz jasne uloge u planiranju, dizajnu i implementaciji mjera

OCD imaju jednu od ključnih uloga u radu s ranjivim grupama ženama, ali uključivanje mora biti sistemsko i kontinuirano, a ne samo u fazi implementacije.

U cilju osiguranja institucionalne jasnoće i efikasnosti implementacije, neophodno je precizno definisati i formalizovati uloge svih relevantnih aktera u sistemu podrške. Organizacije civilnog društva trebaju imati jasno prepoznatu funkciju terenskog doseganja koja može obuhvatiti pružanje neposredne podrške korisnicima te verifikacije socijalnih i administrativnih barijera koje mogu uticati na pristup mjerama, ali nije ograničena na inicijalne identifikacije ranjivih domaćinstava.

Centri za socijalni rad mogu biti nadležni za provođenje formalne socijalne procjene, verifikaciju statusa korisnika i procjenu socioekonomskog rizika, u skladu sa važećim propisima i standardizovanom metodologijom. Jedinice lokalne samouprave (JLS) trebaju preuzeti ulogu administrativne obrade zahtjeva, koordinacije između sektora, vođenja evidencije i operativnog nadzora nad realizacijom mjera na lokalnom nivou, kao i fondovi za zaštitu okoliša i resorna ministarstva i odjeljenja koja sprovode mjere.

12. Uspostaviti model strateške saradnje između JLS i OCD u oblasti energetske siromaštva

Uspostaviti model strateške saradnje između jedinica lokalne samouprave (JLS) i organizacija civilnog društva (OCD) u oblasti energetske siromaštva podrazumijeva institucionalizaciju dijaloga kroz formalne protokole o saradnji, uključivanje OCD u izradu i reviziju SECAP dokumenata, lokalnih akcionih planova, strateških dokumenata, trogodišnjih i godišnjih planova rada te budžetskih prioriteta, kao i u procese javnih konsultacija i praćenja implementacije mjera.

Kako bi saradnja bila operativna, a ne isključivo normativna, preporučuje se uspostavljanje jasnog mehanizma praćenja implementacije dijaloga koji bi obuhvatio: (1) formiranje lokalne multisektorske radne grupe za energetske siromaštvo sa definisanim mandatom, sastavom i godišnjim planom rada; (2) definisanje seta indikatora saradnje (broj zajedničkih inicijativa, uključenost OCD u budžetske procese, broj preporuka integrisanih u lokalne politike); (3) obavezno godišnje izvještavanje JLS o stepenu realizacije preporuka i kvalitetu saradnje; (4) periodičnu zajedničku evaluaciju efekata mjera uz javnu objavu sažetih nalaza. Navedeni operativni okvir osigurao bi mjerljivost, transparentnost i kontinuitet partnerstva, te doprinio prelasku sa ad hoc konsultacija na sistemski model participativnog i rodno osjetljivog upravljanja politikama energetske siromaštva.

Nosioci implementacije: Jedinice lokalne samouprave (koordinacija), u saradnji sa organizacijama civilnog društva (OCD), centrima za socijalni rad (CSR) i uz podršku resornih ministarstava

11. ZAKLJUČAK

Nalazi ove Studije jasno potvrđuju da energetska siromaštvo u Bosni i Hercegovini predstavlja složen i višedimenzionalan problem koji se kod žena manifestuje kroz kombinaciju ekonomskih ograničenja, neadekvatnih stambenih uslova, strukture energetske sistema i rodno uslovljene raspodjele uloga i odgovornosti u domaćinstvu. Energetska siromaštvo ne može se posmatrati isključivo kroz prizmu troškova energije ili mogućnosti plaćanja računa, već obuhvata širi spektar iskustava i posljedica koje direktno utiču na svakodnevni život žena i njihovih porodica.

Empirijski podaci iz kvantitativnog istraživanja ukazuju na to da su žene iz domaćinstava s nižim i srednjim prihodima, većim brojem izdržavanih članova, ograničenim pristupom imovini i finansijskim resursima izložene energetske siromaštvo. Posebno su pogođene samohrane majke, starije žene koje žive same, žene s invaliditetom i Romkinje, kod kojih se energetska ranjivost često preklapa s drugim oblicima socijalne isključenosti. Ovi nalazi potvrđuju da energetska siromaštvo nije ravnomjerno raspoređeno unutar populacije, već ima izraženu socijalnu i rodnu dimenziju.

Analiza stambenih uslova pokazuje da energetska neefikasan stambeni fond predstavlja jedan od strukturnih uzroka energetske siromaštva. Značajan udio domaćinstava nema primijenjene osnovne mjere energetske efikasnosti, a mogućnost ulaganja u poboljšanja snažno je povezana s visinom prihoda domaćinstva. Utvrđena statistički značajna povezanost između prihoda i ocjene energetske efikasnosti potvrđuje da energetska efikasnost u velikoj mjeri ostaje dostupna domaćinstvima s boljim ekonomskim položajem, dok su domaćinstva u riziku istovremeno izložena višim troškovima i lošijim uslovima stanovanja.

Studija također pokazuje da energetska siromaštvo ima mjerljive zdravstvene i psihološke posljedice. Dio ispitanica i članova njihovih domaćinstava povezuje loše stambene i energetske uslove s respiratornim problemima, dok više od polovine ispitanica navodi da troškovi energije i uslovi stanovanja u određenoj mjeri utiču na mentalno zdravlje, kroz stres, tjeskobu i probleme sa spavanjem. Iako dio ispitanica navodi da ne prepoznaje ovakav uticaj, ovi nalazi ukazuju na prisustvo latentnih i kumulativnih efekata koji se ne artikuliraju uvijek neposredno, ali dugoročno utiču na kvalitet života.

Socijalni aspekti energetske siromaštva ogledaju se u ograničavanju društvenih aktivnosti i povlačenju iz socijalnih interakcija, što potvrđuje da energetska siromaštvo utiče i na društvenu uključenost i osjećaj dostojanstva. Iako većina ispitanica ne navodi da redovno izbjegava društvene kontakte, gotovo trećina žena povremeno ili rijetko ograničava društveni život zbog energetske troškova ili neadekvatnih uslova stanovanja, dok manji, ali značajan dio to čini često ili vrlo često. Ovi obrasci ukazuju na prisustvo socijalnih posljedica koje često ostaju manje vidljive, ali su suštinski dio iskustva energetske siromaštva.

Rodna analiza potvrđuje izražen nesklad između odgovornosti koje žene preuzimaju u svakodnevnom upravljanju energijom u domaćinstvu i njihovog uticaja na donošenje odluka o većim ulaganjima u energetske mjere. Žene u većoj mjeri snose teret racionalizacije potrošnje, dodatnog rada u domaćinstvu i pribavljanja energenata, dok su strateške odluke često izvan njihovih kontrole. Ovakav obrazac doprinosi održavanju energetske siromaštva i ograničava mogućnosti za njegovo prevazilaženje.

Nalazi studije dodatno ukazuju na izražene teritorijalne razlike u obrascima energetske siromaštva, posebno između urbanih i ruralnih sredina. U ruralnim zajednicama problem je snažnije povezan s energetske neefikasnim stambenim fondom, oslanjanjem na čvrsta goriva i ograničenim pristupom informacijama i programima podrške, dok su u urbanim sredinama izraženiji problemi visokog troškovnog opterećenja i zavisnosti od tržišnih cijena energenata, čime se zaključuje da jedinstveni model intervencije nije dovoljan, te da je neophodan teritorijalno diferenciran pristup koji uvažava lokalne infrastrukturne, socijalne i institucionalne specifičnosti.

Perspektive institucija, jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva dodatno potvrđuju nalaze kvantitativnog dijela istraživanja. Energetsko siromaštvo je prepoznato kao rastući problem, ali nedostatak jedinstvenih indikatora, rodno razvrstanih podataka i koordinacije između sektora ograničava kapacitet sistema da razvije ciljne i efikasne mjere. Organizacije civilnog društva prepoznate su kao važni akteri u radu s ranjivim ženama, ali njihovo uključivanje u faze planiranja politika ostaje ograničeno.

Istovremeno, Studija potvrđuje da bez snažnije institucionalizovane saradnje između jedinica lokalne samouprave i organizacija civilnog društva neće biti moguće razviti precizno ciljne i rodno osjetljive mjere. OCD raspolažu neposrednim uvidom u potrebe ranjivih grupa žena, dok JLS imaju kapacitet za integraciju preporuka u formalne planove i budžete. Jačanje ovog partnerstva, uz uspostavljanje operativnih mehanizama praćenja i evaluacije saradnje, predstavlja ključni preduslov za prelazak sa fragmentiranih intervencija na sistemski i održiv model upravljanja energetske siromaštvom.

Zaključno, studija pokazuje da energetsko siromaštvo žena u Bosni i Hercegovini zahtijeva sistematski i integrisan pristup koji prevazilazi parcijalne i kratkoročne intervencije. Takav pristup mora biti zasnovan na jasno definisanim i mjerljivim indikatorima, teritorijalno diferenciranim politikama koje uvažavaju urbano-ruralne specifičnosti, te rodno osjetljivim mjerama koje adresiraju nesklad između odgovornosti i moći odlučivanja žena u domaćinstvu. Uspostavljanje jedinstvenog okvira za mjerenje energetske siromaštva, uz obavezno prikupljanje rodno razvrstanih podataka i redovno praćenje efekata politika, predstavlja ključni preduslov za njegovo sistemsko prepoznavanje i precizno ciljanje mjera na najranjivije grupe. Istovremeno, jačanje međusektorske i međuinstitucionalne saradnje nameće se kao nužan mehanizam za prevazilaženje postojeće institucionalne fragmentacije. Bez uspostavljanja takvog koordiniranog i dugoročnog modela djelovanja, energetsko siromaštvo može zadržati obilježja strukturne nejednakosti, sa trajnim posljedicama po zdravstvenu, socijalnu i ekonomsku sigurnost žena i njihovih porodica.

12. KORIŠTENI IZVORI

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2023), *Indeks potrošačkih cijena u Bosni i Hercegovini 2022*, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2023/PRI_00_2022_TB_1_BS.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
2. Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama Grada Živinice – SECAP do 2030. godine, GreenKick, CRP Tuzla, 2025. godine
3. Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama Općine Kladanj – SECAP do 2030. godine, GreenKick, CRP Tuzla, 2025. godine
4. Akcioni plan održivog upravljanja energijom i prilagođavanja klimatskim promjenama Opštine Lopare – SECAP do 2030. godine, GreenKick, CRP Tuzla, 2025. godine
5. BiH ESAP 2030+, <https://esap.ba/bs/bih-esap-2030-izradena-strategija-okolisa-zivotne-sredine-bih/>, pristupljeno 06.01.2026. godine
6. Clean Energy for All Europeans – paket energetske zakonodavne reforme, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0860>, pristupljeno 06.01.2026. godine
7. Commission Staff Working Document (SWD/2003/647): EU guidance on energy poverty (accompanying the Commission Recommendation on energy poverty (C/2023/4080), <https://energy.ec.europa.eu/publications/commission-staff-working-document-eu-guidance-energy-poverty>, pristupljeno: 06.01.2026. godine
8. COUNTRY GENDER ANALYSIS: BOSNIA AND HERZEGOVINA, Final Report, October 2024, Prepared under the USAID Bosnia and Herzegovina Monitoring and Evaluation Support Activity II (MEASURE II), https://measurebih.com/uimages/USAID_MEASURE20II_GenderAnalysis-508_f.pdf, pristupljeno 06.02.2026. godine
9. Country Gender Assessment Bosnia and Herzegovina, the International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b2f2b188-2193-4399-be92-70048b2380a9/content>, pristupljeno 06.02.2026. godine
10. Direktiva (EU) 2019/944 Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. lipnja 2019. o zajedničkim pravilima za unutarnje tržište električne energije i izmjeni Direktive 2012/27/EU (preinaka), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A32019L0944>, pristupljeno 06.01.2026. godine
11. Direktiva (EU) 2023/1791 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. rujna 2023. o energetske učinkovitosti i izmjeni Uredbe (EU) 2023/955, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX:32023L1791>, pristupljeno 06.01.2026. godine

12. Direktiva o energetske performansi zgrada (Energy Performance of Buildings Directive – EPBD), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1275/oj>, pristupljeno 06.01.2026. godine
13. Energy Poverty Advisory Hub (2022), *Indicators & Data for Energy Poverty*, Brussels: European Commission
14. European Commission (2020), *Commission Recommendation (EU) 2020/1563 of 14 October 2020 on energy poverty*, Official Journal of the European Union, L 357, pp. 35–41.
15. European Institute for Gender Equality (EIGE) (2023), *Survey of Gender Gaps in Unpaid Care, Individual and Social Activities (CARE)*, <https://eige.europa.eu/about/projects/care-survey-gender-gaps-unpaid-care-individual-and-social-activities-2nd-wave>, pristupljeno 06.02.2026. godine
16. European Parliamentary Research Service (2023), *Gender aspects of energy poverty*, Brussels: European Parliament, [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266210/EPRS_ATA\(2023\)739349_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/266210/EPRS_ATA(2023)739349_EN.pdf), pristupljeno 05.02.2026. godine
17. Federacija BiH u brojkama 2020, Sarajevo 2021, <https://fzs.ba/index.php/opci-podaci/podaci-o-fbih/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
18. Federacija BiH u brojkama 2021, Sarajevo 2022, <https://fzs.ba/index.php/opci-podaci/podaci-o-fbih/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
19. Federacija BiH u brojkama 2022, Sarajevo 2023, <https://fzs.ba/index.php/opci-podaci/podaci-o-fbih/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
20. Federacija BiH u brojkama 2023, Sarajevo 2024, <https://fzs.ba/index.php/opci-podaci/podaci-o-fbih/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
21. Federacija BiH u brojkama 2024, Sarajevo 2025, <https://fzs.ba/index.php/opci-podaci/podaci-o-fbih/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
22. Federalna strategija zaštite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine 2022–2032, <https://fmoit.gov.ba/dokument/federalna-strategija-zastite-okolisa-2022-2032/>, pristupljeno 06.01.2026. godine
23. FES “Vlasništvo nad nekretninama kroz prizmu rodne ravnopravnosti”, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021, https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/17_06_2021_infografika_-_vlasnistvo_nekretnina.pdf, pristupljeno 06.02.2026. godine.
24. Fondacija Infohouse (2022), *Feasibility study on women-owned businesses access to finance in Bosnia and Herzegovina*, UN Women, <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-07/Feasibility%20Study%20on%20Women-Owned%20Businesses%20Access%20to%20Finance%20in%20BiH.pdf>, pristupljeno 06.02.2026. godine
25. Gender akcioni plan BiH 2023–2027, <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2023/10/GAP-BiH-2023-2027-Bosanski-jezik-1.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine
26. Gradovi i opštine Republike Srpske, 2020, Banja Luka 2021, <https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
27. Gradovi i opštine Republike Srpske, 2021, Banja Luka 2022, <https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/>, pristupljeno 06.02.2026. godine

28. Gradovi i opštine Republike Srpske, 2022, Banja Luka 2023, <https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
29. Gradovi i opštine Republike Srpske, 2023, Banja Luka 2024, <https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
30. Gradovi i opštine Republike Srpske, 2024, Banja Luka 2025, <https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/>, pristupljeno 06.02.2026. godine
31. Green Agenda for the Western Balkans (2020), https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
32. Halilović, S., Zaimović, A., Berilo, A. A., & Zaimović, T. (2019), Financial Literacy Assessment in Bosnia and Herzegovina, *Procedia Computer Science*, 158, 836–843.
33. Metodologija za analizu uticaja energetske siromaštva na žene u BiH, MOmentum Consulting Tuzla, CRP, 2025.
34. Nacrt Integrisanog energetske i klimatskog plana BiH (NECP), <https://secw.ba/wp-content/uploads/2024/10/NECP-BiH-finalni-nacrt.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine
35. ODYSSEE MURE, <https://www.odyssee-mure.eu/publications/policy-brief/energy-poverty-best-practices.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine
36. Okvir za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u BiH, <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/okvir-za-realizaciju-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-bosni-i-hercegovini>, pristupljeno 06.01.2026. godine
37. Okvirna energetska strategija Bosne i Hercegovine do 2035. godine, https://fmeri.gov.ba/media/1819/okvirna_energetska_strategija_bosne_i_hercegovine_do_2035_bih_finalna.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
38. Okvirna energetska strategija Federacije Bosne i Hercegovine do 2035. godine, https://fbihvlada.gov.ba/uploads/documents/20170606-okvirna-energetska-strategija-fbih-radna-verzija-v2-compressed_1641475323.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
39. Papadimitrou, E., Casabianca, E., Cabeza Martinez, B. (2023), "Energy poverty and gender in the EU: the missing debate", <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132612>, pristupljeno 06.02.2026. godine
40. Pariški sporazum, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=en, pristupljeno 06.01.2026. godine
41. Plan za rodno odgovornu pravednu tranziciju, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-03/blueprint_for_gender-bhs_web.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
42. Ramić, L. i Mezetović Međić, S., "Žene kao (su)vlasnice nekretnina u bosanskohercegovačkom kontekstu", Censor, 2023. godine
43. Savez samostalnih sindikata BiH, <https://www.sssbih.com/sindikalna-potrosacka-korpa-u-decembru-kostala-3-31390-km/>, pristupljeno 05.01.2026. godine
44. Statistički podaci Brčko distrikta BiH, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2025/BRC_00_2025_B1_1_BS.pdf, pristupljeno 06.02.2026. godine

45. Statistički podaci Brčko distrikta BiH, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Biltenei/2024/BRC_00_2023_B10_1_BS.pdf, pristupljeno 06.02.2026. godine
46. Statut Brčko distrikta BiH, <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>, pristupljeno 06.02.2026. godine
47. Strategija prilagođavanja klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja BiH 2020–2030, <https://www.fzzpr.gov.ba/files/Strategije/Strategija-prilagođavanja-na-klimatske-promjene-i-niskoemisionog-razvoja-za-Bosnu-i-Hercegovinu.pdf>
48. Strategija razvoja Brčko distrikta BiH 2021–2027, https://skupstinabd.ba/2-registar/ba/Odluke/2021/2290.%20Strategija%20razvoja%20BD%20BiH___bos.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
49. Strategija razvoja energetike Republike Srpske do 2035. godine, <https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mper/std/Documents/StrategijaEnergetike2035Latinica.pdf>, pristupljeno 06.01.2026. godine
50. Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021–2027, https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20FBiH%202021-2027_bos.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
51. Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Gradačca 2025–2029, https://www.gradacac.ba/storage/app/media/vazni-dokumenti/Strategija_za_smanjenje_ES.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
52. Strategija za smanjenje energetske siromaštva Grada Srebrenik 2025–2029, <https://ekologija.ba/file/strategija-es-srebrenik/49>, pristupljeno 06.01.2026. godine
53. Strategija zaštite životne sredine Republike Srpske za period 2022–2032. godine, https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Стратегија%20заштите%20животне%20средине%20Републике%20Српске%20за%20период%202022%20-%202032%20године_356753626.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
54. Strategija zaštite životne sredine Republike Srpske za period 2022–2032. godine, https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Стратегија%20заштите%20животне%20средине%20Републике%20Српске%20за%20период%202022%20-%202032%20године_356753626.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
55. Strategija zaštite životne sredine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine za period 2022–2032, https://ppipo.bdcentral.net/data/Strateški%20dokumenti/Strategija%20zaštite%20okoliša%20Brčko%20distrikta%20Bosne%20i%20Hercegovine%202022.-2032./BOS_Strategija_zastite_zivotne_sredine_Brcko_distrikta_18.08.2022.pdf, pristupljeno 06.01.2026. godine
56. Teixeira, I. (2024), "Energy Poverty and Its Indicators: A Multidimensional Framework from Literature", *Energies*, 17(14), str. 3445, <https://www.mdpi.com/1996-1073/17/14/3445>, pristupljeno 05.02.2026. godine
57. UN Women (2023), Baseline Study on Care Economy - Overview of Key Denominators, Policy and Programming Options, <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/05/baseline-study-on-care-economy-overview-of-key-denominators-policy-and-programming-options>, pristupljeno 06.02.2026. godine

58. Ustav Bosne i Hercegovine,
https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf,
pristupljeno 06.02.2026. godine
59. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine,
https://www.ustavnisudfbih.ba/bs/dokumenti/ustav_precisceni_tekst.pdf , pristupljeno
06.02.2026. godine
60. Ustav Republike Srpske, <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/hr/ustav-republike-srpske.pdf>, pristupljeno 06.02.2026. godine
61. Zakon o električnoj energiji Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 27/21)
62. Zakon o električnoj energiji Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 66/13, 94/15 i 54/19)
63. Zakon o električnoj energiji Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 68/20)
64. Zakon o energetske efikasnosti Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 59/13)
65. Zakon o energetske efikasnosti u Brčko distriktu BiH ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 25/22)
66. Zakon o energetske efikasnosti u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“, br. 22/17)
67. Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i efikasne kogeneracije Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH, br. 82/23)
68. Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", br. 97/16, 36/19, 61/21, 100/25 i 114/25)
69. Zakon o obnovljivim izvorima energije i efikasnoj kogeneraciji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 22/22)
70. Zakon o obnovljivim izvorima energije Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 16/22)
71. Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", br. 49/06 i 51/09)
72. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 16/03, 102/09 i 32/10)

13. PRILOZI

Prilog 1. Upitnik za procjenu uticaja energetske siromaštva na žene u BiH

UPITNIK ZA PROCJENU UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BIH	
Poštovana, ovaj upitnik je dio Studije uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini, koja se izrađuje u okviru projekta „BH Green Triangle - BH Zeleni trokut“, finansiranog od strane Evropske komisije. Cilj istraživanja je bolje razumijevanje uticaja troškova energije, dostupnosti resursa i rodne nejednakosti na život žena. Vaše učešće je anonimno i dobrovoljno, a prikupljeni podaci će se koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Ukoliko ste zainteresovani da Vam dostavimo rezultate istraživanja, molimo Vas da ostavite Vašu e-mail adresu u okviru pripadajućeg pitanja.	
Evropska komisija, kroz svoje preporuke, navodi tri ključna pokazatelja energetske siromaštva: 1. nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma, 2. postojanje dospjelih i neplaćenih računa za energiju, 3. loši stambeni uslovi (krovovi koji prokišnavaju, vlažni zidovi, podovi ili temelji, kao i trulež u prozorskim okvirima i podnim strukturama).	

Sekcija A: Sociodemografski podaci	
1. E-mail adresa	
2. Životna dob	
3. Mjesto rođenja	
4. Mjesto trenutnog prebivališta	
5. Etnička pripadnost	☐ Bošnjakinja ☐ Hrvatica ☐ Srпкиnja ☐ Ostali ☐ Ne želim odgovoriti
6. Religijska/konfesionalna pripadnost	☐ Islam ☐ Katoličanstvo ☐ Pravoslavlje ☐ Ostalo ☐ Ne želim odgovoriti
7. Bračni status	☐ Udata ☐ Razvedena ☐ Udovica ☐ Neudata ☐ Ne želim odgovoriti ☐ Ostalo (Molimo unesite)
8. Samohrana majka	☐ Da ☐ Ne
9. Broj članova domaćinstva	☐ 1

	☐	2
	☐	3
	☐	4
	☐	5
	☐	5+
	☐	Ne želim odgovoriti
	☐	Ostalo (Molimo unesite)
10. Broj djece, starijih, izdržavanih članova	Djeca: _____	
	Stariji: _____	
11. Status zaposlenja	☐	Zaposlena
	☐	Nezaposlena
	☐	Penzionisana
	☐	Student
	☐	Ne želim odgovoriti
	☐	Ostalo (Molimo unesite)
12. Posljednji stepen završenog obrazovanja	☐	Osnovna škola
	☐	Srednja škola
	☐	Viša škola
	☐	Fakultet
	☐	Postdiplomski studij
	☐	Doktorat
	☐	Ne želim odgovoriti
	☐	Ostalo (Molimo unesite)
13. Pripadnost romskoj zajednici	☐	Da
	☐	Ne
	☐	Ne želim odgovoriti
14. Da li imate invaliditet?	☐	Da
	☐	Ne
	☐	Ne želim odgovoriti
15. Vlasništvo nad stambenim prostorom	☐	U vlasništvu ispitanice
	☐	Suvlasništvo
	☐	U vlasništvu muža/partnera
	☐	Iznajmljeno
	☐	Kod roditelja/rodbine
	☐	Ne želim odgovoriti

Sekcija B: Ekonomski status

16. Koliko iznosi mjesečni prihod Vašeg domaćinstva?

- ☐ Manje od 500 KM
- ☐ 501–999 KM
- ☐ 1.000–1.499 KM
- ☐ 1.500–1.999 KM
- ☐ 2.000 KM i više
- ☐ Ostalo (Molimo unesite)
- ☐ Ne želim odgovoriti

17. Koliki dio ukupnog mjesečnog prihoda Vaše porodice odlazi na troškove za energiju (struja, grijanje, plin, drva i sl.)?

- ☐ Manje od 10 %
- ☐ 11 % do 20 %
- ☐ 21 % do 40 %
- ☐ 41 % do 60 %
- ☐ Više od 60 %
- ☐ Ne znam
- ☐ Ne želim odgovoriti

18. Da li se u Vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci dešavalo da kasnite sa plaćanjem računa za energente (struja, grijanje, plin i sl.)?

- ☐ Da
- ☐ Ne
- ☐ Ne znam
- ☐ Ne želim odgovoriti

19. Da li se u posljednjih 12 mjeseci dešavalo da Vaše domaćinstvo isključe sa elektroenergetske mreže, odnosno da Vam „isključe struju“?

- ☐ Da
- ☐ Ne
- ☐ Ne znam
- ☐ Ne želim odgovoriti

20. Koliko često morate smanjiti troškove za hranu ili zdravstvo da biste mogli platiti energente (struju, grijanje, plin, drva i sl.)?

- ☐ Nikada
- ☐ Rijetko
- ☐ Ponekada
- ☐ Često
- ☐ Vrlo često
- ☐ Ne znam
- ☐ Ne želim odgovoriti

21. Koliko Vam je teško da redovno plaćate troškove za energente (struja, grijanje, plin, drva i sl.)?

- ☐ Nimalo
- ☐ Malo
- ☐ Umjereno
- ☐ Značajno
- ☐ Izrazito
- ☐ Ne znam
- ☐ Ne želim odgovoriti

Sekcija C: Stambeni uslovi i energenti

22. U kakvom tipu objekta živite?

☐	Kuća
☐	Stan
☐	Ostalo (Molimo unesite)
☐	Ne želim odgovoriti

23. Koji energent Vaše domaćinstvo najčešće koristi za grijanje?

☐	Drva
☐	Ugalj
☐	Pelet
☐	Plin
☐	Struja
☐	Lož-ulje
☐	Centralno grijanje/toplana
☐	Ostalo (Molimo unesite)
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

24. Kako ocjenjujete energetske efikasnosti svog stambenog objekta (npr. izolacija, prozori, gubici topline)?

☐	Nimalo efikasno
☐	Malo efikasno
☐	Umjereno
☐	Dobro
☐	Veoma efikasno
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

25. Koliko je Vaš dom ugodan za boravak tokom zimskog perioda?

☐	Uopšte nije ugodan
☐	Djelimično
☐	Umjereno
☐	Uglavnom ugodan
☐	Potpuno ugodan
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

26. Koliko je Vaš dom ugodan za boravak tokom ljetnog perioda?

☐	Uopšte nije ugodan
☐	Djelimično
☐	Umjereno
☐	Uglavnom ugodan
☐	Potpuno ugodan
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

27. Da li Vaše domaćinstvo posjeduje energetske efikasne uređaje ili izolaciju? (Možete označiti više opcija.)	
☐	Efikasna izolacija kuće/stana
☐	Energetski efikasna stolarija
☐	Štedljivi aparati (A++ klasa i više)
☐	Solarni paneli
☐	Nemam ništa od navedenog
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
28. Da li ste do sada koristili subvencije ili druge oblike pomoći za troškove energije?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

Sekcija D: Zdravstveni i socijalni efekti

29. Da li ste Vi ili članovi Vašeg domaćinstva imali respiratorne probleme (npr. kašalj, astmu, bronhitis ili dr.) za koje smatrate da su povezani sa uslovima stanovanja (vlaga, hladnoća, loše grijanje)?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
30. Koliko uslovi stanovanja i troškovi za energiju utiču na Vaše mentalno zdravlje (stres, tjeskoba, nesanica)?	
☐	Nimalo
☐	Malo
☐	Umjereno
☐	Značajno
☐	Izrazito
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
31. Koliko često izbjegavate druženja ili pozivanje gostiju u svoj dom zbog visokih troškova energije ili nedovoljno toplih/ugodno rashlađenih prostorija?	
☐	Nikad
☐	Rijetko
☐	Ponekad
☐	Često
☐	Vrlo često
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
32. Koliko energetska siromaštvo utiče na svakodnevni kvalitet života Vaše porodice?	
☐	Nimalo

☐	Malo
☐	Umjereno
☐	Značajno
☐	Izrazito
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

Sekcija E: Rodne uloge i odlučivanje

33. Ko u Vašem domaćinstvu najčešće odlučuje o tome koji energenti će se koristiti i kako će se plaćati računi?

☐	Ja sama
☐	Partner
☐	Zajedno
☐	Drugi članovi domaćinstva (molimo unesite)
☐	Ne želim odgovoriti

34. Koliko Vi lično imate uticaja na odluke u domaćinstvu koje se tiču energenata i plaćanja računa?

☐	Uopšte nemam
☐	Vrlo malo
☐	Umjereno
☐	Značajno
☐	Potpuno
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

35. Koliko vremena u prosjeku mjesečno trošite na pribavljanje energenata (npr. nabavku drva, uglja, peleta, plina)?

☐	Manje od 2 sata
☐	2–5 sati
☐	6–10 sati
☐	11–20 sati
☐	Više od 20 sati
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

36. Koliko tradicionalne porodične i društvene norme utiču na Vaše učešće u donošenju odluka o energiji u domaćinstvu?

☐	Uopšte ne utiču
☐	Malo utiču
☐	Umjereno utiču
☐	Značajno utiču
☐	U velikoj mjeri utiču
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

37. Koliko tradicionalne porodične i društvene norme utiču na Vaše učešće u donošenju odluka o pristupu programima subvencija ili učešću u javnim raspravama za programe i politike podrške smanjenju energetske siromaštva?	
☐	Uopšte ne utiču
☐	Malo utiču
☐	Umjereno utiču
☐	Značajno utiču
☐	U velikoj mjeri utiču
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
38. Koliko briga o djeci, starijim ili bolesnim članovima porodice utiče na Vašu mogućnost da se nosite sa troškovima energije?	
☐	Nimalo
☐	Malo
☐	Umjereno
☐	Značajno
☐	Izrazito
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

Sekcija F: Politike i podrška

39. Da li ste do sada koristili kredite za troškove energije ili unapređenje energetske efikasnosti domaćinstva?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne želim odgovoriti
39.1. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje „DA“, molimo navedite: Naziv banke/mikrokreditne institucije/kreditora: _____ Iznos: _____ Namjena: _____	
39.2. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje „NE“, molimo označite razlog:	
☐	Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži
☐	Nisam ispunjavala uslove za kredit
☐	Ne znam ni da postoje
☐	Ne želim odgovoriti
40. Da li ste upoznati sa postojećim programima subvencija ili pomoći za troškove energije?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne želim odgovoriti
41. Koliko su, po Vašem mišljenju, programi subvencija i podrške dostupni i prilagođeni Vašem domaćinstvu?	
☐	Uopšte nisu dostupni
☐	Uglavnom nisu dostupni

☐	Djelimično dostupni
☐	Uglavnom dostupni
☐	Potpuno dostupni
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
42. Da li ste se do sada prijavljivali za subvencije ili programe pomoći za troškove energije?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne želim odgovoriti
42.1. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje „DA“, molimo navedite: Naziv programa i/ili namjenu: _____ Kome ste aplicirali za program: _____ (grad/opština/ministarstvo/međunarodni donator i sl.)	
42.2.	Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje „NE“, molimo označite razlog:
☐	Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži
☐	Nisam ispunjavala uslove za podršku
☐	Nejasan tekst javnog poziva
☐	Nisam imala finansijskih sredstava za prikupljanje dokumentacije za prijavu na program (npr. ovjere dokumenata)
☐	Kasno sam saznala za priliku za podršku
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
43. Koliko ste zadovoljni mjerama podrške?	
☐	Uopšte nisam zadovoljna
☐	Uglavnom nisam zadovoljna
☐	Ni zadovoljna ni nezadovoljna
☐	Uglavnom zadovoljna
☐	Zadovoljna
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
44. Da li smatrate da žene imaju otežan pristup mjerama podrške u odnosu na muškarce?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Nisam sigurna
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti
45. Da li ste ikada učestvovali u obukama ili radionicama na temu energetske efikasnosti?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne želim odgovoriti
46. Prema Vašem mišljenju koja mjera podrške bi bila najbolja?	
☐	Subvencije za energente (pokriće troškove el. energije, nabavka uglja, drva i dr.)
☐	Subvencije za energetske efikasnost (izolacija, prozori)

☐	Subvencionirani energetske uređaji/aparati
☐	Ostalo (molimo upišite)
☐	Ne želim odgovoriti
47. Šta bi najviše olakšalo Vaš svakodnevni život u pogledu energije? (Molimo unesite Vaš odgovor.)	
48. Da li ste upoznati sa radom nevladinih organizacija iz oblasti ekologije, energije i sl. na Vašem području?	
☐	Da
☐	Ne
☐	Ne želim odgovoriti
49. Kako ocjenjujete komunikaciju i saradnju između lokalnih vlasti i nevladinih organizacija u oblasti energetske podrške?	
☐	Ne znam ni da postoji komunikacija
☐	Nisam zadovoljna saradnjom
☐	Ni zadovoljna ni nezadovoljna
☐	Zadovoljna sam saradnjom
☐	Izuzetno sam zadovoljna saradnjom
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

Sekcija G: Percepcija i preporuke

50. Kako procjenjujete rasprostranjenost energetske siromaštva među domaćinstvima u vašoj zajednici?	
☐	Nije prisutno
☐	Malo prisutno
☐	Umjereno prisutno
☐	Značajno prisutno
☐	Veoma rasprostranjeno
☐	Ne želim odgovoriti
51. Koliko su, po Vama, ranjive grupe žena (posebno samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje) pogođene energetske siromaštvom u Vašoj zajednici?	
☐	Vrlo malo
☐	Umjereno
☐	Značajno
☐	Potpuno
☐	Ne znam
☐	Ne želim odgovoriti

52. Koje preporuke ili prijedloge biste dali vlastima i institucijama kako bi se bolje odgovorilo na potrebe žena pogođenih energetske siromaštvom? (Molimo unesite Vaš odgovor.)

53. Da li ste zainteresovani da Vam pošaljemo rezultate istraživanja po završetku Studije?

☐ Da

☐ Ne

54. Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje "DA", molimo unesite e-mail adresu na koju želite da Vam Studija bude dostavljena.

HVALA NA POPUNJAVANJU UPITNIKA

Prilog 2. Vodič za polustrukturirani intervju

PROCJENA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BIH

VODIČ ZA POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU

Upute za facilitatora

1. Ukoliko je potrebno, dajte uvod o pojmu energetskog siromaštva.

Evropska komisija kroz svoje preporuke navodi tri ključna pokazatelja energetskog siromaštva:

- nemogućnost adekvatnog zagrijavanja doma,
- postojanje dospjelih i neplaćenih računa za energiju,
- loši stambeni uslovi u vidu krovova koji prokišnjavaju, vlažnih zidova, podova ili temelja, kao i truleži u prozorskim okvirima i podnim strukturama.

2. Struktura intervjuja

Intervju se sastoji od tri dijela:

- 1) Uvod (5–10 minuta): predstavljanje istraživača, objašnjenje svrhe, garancija anonimnosti i pristanak
- 2) Glavni dio (40–50 minuta): vođenje sagovornika kroz unaprijed pripremljena pitanja povezana s indikatorima
- 3) Zatvaranje (5 minuta): zahvala, prostor za dodatne komentare i preporuke

Vodič sadrži upute za sprovedbu intervjuja sa predstavnicima OCD, JLS i institucijama.

Ukoliko vremenska, prostorna ili druga ograničenja onemogućavaju direktnu realizaciju intervjuja, kreiran je i online upitnik – vodič za intervju koji se može iskoristiti uz osiguravanje dostupnosti facilitatora za podršku i pojašnjenje ispitanicima. Po dobivanju odgovora, facilitator je dužan proći kroz odgovore te, ukoliko je potrebno, dodatno kontaktirati ispitanika radi pojašnjenja.

Kod pitanja sa ponuđenim odgovorima prvo postavite pitanje i pokušajte vezati odgovor ispitanika za određenu opciju, a tek pošto uočite da ispitanik ima poteškoće u formulaciji odgovora, ponudite potencijalne opcije odgovora.

Uvod za facilitatora

Poštovana/i,

hvala što ste pristali na ovaj razgovor. Intervju je dio procesa izrade Studije uticaja energetske siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini, koja se izrađuje u okviru projekta „BH Green Triangle - BH Zeleni Trokut“, finansiranog od strane Evropske komisije. Cilj istraživanja je bolje razumijevanje uticaja troškova energije, dostupnosti resursa i rodne nejednakosti na život žena, a cilj razgovora je prikupljanje Vaših iskustava, opažanja i preporuka. Razgovor je poverljiv, odgovori će se koristiti isključivo za potrebe istraživanja, a učesnici se neće imenovati. Samo će se navesti u prilogu na listi intervjuisanih, ali pojedinačni odgovori neće biti lično vezani za osobu/pojedinca. Intervju traje 45–60 minuta. Molimo Vas da odgovarate slobodno, a primjeri iz prakse su posebno dragocjeni.

INTERVJU SA ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA (OCD)

Sekcija A: Podaci o ispitaniku

1. Ime i prezime	
2. Organizacija	
3. Funkcija	
4. Lokacija	
5. Broj telefona	
6. E-mail	

Sekcija B: Percepcija problema

7. Kako Vi i Vaša organizacija definišete energetske siromaštvo u zajednici u kojoj djelujete?
Napomena za facilitatora: tražiti opis problema svojim riječima, ne sugerisati definiciju.

--

8. Koliko je u Vašem radu prepoznat rodni aspekt energetske siromaštva – na koji način žene u odnosu na muškarce trpe posljedice?

☐	Veći ekonomski teret – Žene češće imaju niže prihode od muškaraca (nezaposlenost, prekidi karijere, rad na pola radnog vremena), pa ih povećani troškovi energije proporcionalno više pogađaju.
☐	Neplaćeni kućanski rad – Žene su češće odgovorne za vođenje domaćinstva i brigu o djeci/starijima, pa neposredno osjećaju posljedice smanjenog grijanja, nedostatka toplih obroka ili loših uslova u stanu.
☐	Zdravstvene posljedice – Dugotrajniji boravak u hladnim, vlažnim i nedovoljno zagrijanim prostorima više utiče na žene (posebno starije žene, trudnice i majke male djece).
☐	Socijalna isključenost – Žene u energetske siromaštva teže učestvuju u društvenim aktivnostima jer dio prihoda odlazi na energiju, što smanjuje sredstva za obrazovanje, mobilnost i društveni život.

☐	Veća izloženost stresu – Teret brige o raspodjeli ograničenih resursa (hrana, grijanje, računi) najčešće snose žene, što povećava psihološki stres i opterećenje.
☐	Rodno zasnovane razlike u prioritetima – Žene su sklonije ulagati ograničene resurse u potrebe porodice (grijanje za djecu, školske obaveze, hranu), dok muškarci nerijetko daju prioritet drugim izdacima.
☐	Nema uočene razlike – U mom radu nisam primijetio/la značajne razlike u posljedicama energetske siromaštva između žena i muškaraca.
☐	Ostalo (molimo navedite)
9. Koje kategorije žena su, prema Vašem iskustvu, najviše pogođene (npr. samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje ili druge)?	
10. Možete li navesti konkretan primjer porodice ili žene koja se suočava s energetske siromaštvom? Napomena: tražiti narativne primjere iz prakse, bez otkrivanja imena.	
11. Šta je Vaša organizacija do sada radila na polju ublažavanja energetske siromaštva (projekti, obuke, zagovaranje)?	
☐	Pripremala i implementirala projekte
☐	Realizirala obuke i edukacije
☐	Provodila zagovaračke aktivnosti
☐	Pružala direktnu podršku domaćinstvima u riziku od energetske siromaštva (npr. subvencije, savjetovanje, distribucija materijala za uštedu energije)
☐	Provodila istraživanja o utjecaju energetske siromaštva, posebno s aspekta socijalnih ili rodni razlika
☐	Još nismo radili na ovom polju
☐	Ostalo (molimo navedite)

Sekcija B: Pristup podršci i barijere

12. Kakva su iskustva žena sa kojima radite kada pokušavaju koristiti subvencije i programe podrške?

- ☐ Prekomplikovana procedura i dokumentacija koja se traži
- ☐ Uglavnom ne ispunjavaju uslove za podršku
- ☐ Tekst javnog poziva im ne bude jasan
- ☐ Ne znaju ni da postoji prilika za podršku
- ☐ Ne znam
- ☐ Ostalo (molimo navedite)

13. Koje prepreke najčešće sprečavaju žene da dobiju podršku?

- ☐ Nisu vlasnice nekretnine
- ☐ Nemaju informacije o mogućnostima za podršku
- ☐ Nemaju znanja i vještine da apliciraju za program
- ☐ Prekomplikovana im je procedura za apliciranje
- ☐ Ne znam
- ☐ Ostalo (molimo navedite)

14. Kako žene saznaju za postojeće programe?

- ☐ Putem gradskih/općinskih službenika
- ☐ Putem medija
- ☐ Putem lokalnih web-portala i društvenih mreža
- ☐ Putem organizacija civilnog društva
- ☐ Putem ličnih kontakata
- ☐ Ostalo (molimo navedite)

Sekcija C: Saradnja i institucionalni okvir

15. Kako ocjenjujete saradnju Vaše organizacije sa lokalnim vlastima i institucijama u vezi s pitanjem energetske siromaštva?

- ☐ Ne postoji saradnja
- ☐ Nizak nivo saradnje
- ☐ Osrednji nivo saradnje
- ☐ Značajna saradnja
- ☐ Izuzetna saradnja
- ☐ Ostalo (molimo navedite)

16. Koje prepreke otežavaju tu saradnju?

☐	Nedostatak povjerenja i komunikacije – Oboje aktera često imaju različite percepcije i međusobno nepovjerenje, što otežava dijalog i saradnju.
☐	Nedostatak institucionalnih mehanizama – Ne postoje jasni protokoli, radna tijela ili formalizirani kanali saradnje između OCD (organizacije civilnog društva) i JLS (jedinice lokalne samouprave).
☐	Ograničeni kapaciteti OCD – Manjak stručnog kadra, znanja ili resursa u OCD otežava praćenje i učestvovanje u lokalnim procesima planiranja i donošenja odluka.
☐	Ograničeni kapaciteti JLS – Lokalne uprave često nemaju dovoljno osoblja, stručnosti ili vremena za redovnu komunikaciju i uključivanje OCD.
☐	Politički utjecaji – Saradnja se ponekad vezuje za političke interese, što otežava partnerski odnos i uključivost.
☐	Nedovoljno razumijevanje uloge OCD – JLS nerijetko OCD vide samo kao kritičare ili korisnike grantova, a ne kao ravnopravne partnere u razvoju zajednice.
☐	Ostalo (molimo navedite)

17. Šta bi moglo unaprijediti navedenu saradnju?

Sekcija D: Preporuke i buduća uloga OCD

18. Koje mjere smatrate najefikasnijima da bi se pomoglo ženama pogođenim energetske siromaštvom?

☐	Subvencije za energente (pokriće troškove el. energije, nabavka uglja, drva i dr.)
☐	Subvencije za energetske efikasnost (izolacija, prozori)
☐	Subvencionirani energetske uređaji/aparati
☐	Ostalo (molimo navedite)

19. Šta bi institucije mogle učiniti da OCD imaju jaču ulogu u ovoj oblasti?

20. Koju poruku biste uputili donosiocima odluka na višim nivoima vlasti (kantonalni, entitetski, državni)?

21. Komentari, sugestije, preporuke

Napomena: Pitajte ispitanika da kaže ukoliko je nešto zaboravljeno i zahvalite se još jednom na odvojenom vremenu.

INTERVJU SA JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE (JLS)

Sekcija A: Podaci o ispitaniku

1. Ime i prezime	
2. Jedinica lokalne samouprave/institucija	
3. Funkcija	
4. Lokacija	
5. Broj telefona	
6. E-mail	

Sekcija B: Stanje u lokalnoj zajednici

7. Kako biste opisali stanje u pogledu energetske siromaštva u Vašoj JLS?	
8. Postoje li razlike između urbanih i ruralnih dijelova Vaše JLS u pogledu dostupnosti energenata i troškova energije?	
9. Koje kategorije žena su, po Vašem mišljenju, najviše pogođene ovim problemom (npr. samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje ili druge)?	
10. Možete li navesti konkretan primjer porodice ili žene koja se suočava s energetske siromaštvom? Napomena: tražiti narativne primjere iz prakse, bez otkrivanja imena.	

Sekcija C: Postojeće mjere i programi

11. Da li imate važeći strateški dokument koji tretira pitanje energetske siromaštva? Ako je odgovor „da“, navedite koji je to dokument.

--

12. Koje mjere i subvencije Vaša JLS provodi za smanjenje troškova energije domaćinstava?

☐	Subvencije za energente (pokriće troškove el. energije, nabavka uglja, drva i dr.)
☐	Subvencije za energetske efikasnost (izolacija, prozori)
☐	Subvencionirani energetske uređaji/aparati
☐	Nemamo nikakvu vrstu podrške za smanjenje troškova energije
☐	Ostalo (molimo navedite)

--

13. Koliko koordinirate sa višim nivoima vlasti kada pripremate mjere i subvencije za smanjenje troškova energije?

☐	Pregledamo dostupne programe viših nivoa vlasti i nastojimo definisati iste ili slične uslove i kriterije.
☐	Pregledamo dostupne programe viših nivoa vlasti i nastojimo definisati drugačije namjene radi izbjegavanja preklapanja.
☐	Uvažavamo strateške dokumente viših nivoa vlasti po pitanju energetske siromaštva.
☐	Ne postoji koordinacija po ovom pitanju.
☐	S obzirom da nemamo te mjere i subvencije, ne koordiniramo po ovom pitanju.
☐	Ostalo (molimo navedite)

14. Koliko su te mjere dostupne ženama, posebno marginalizovanim grupama, odnosno koliko uključuju rodnu dimenziju?	
☐	Dodatni bodovi daju se ukoliko je aplikant žena
☐	Nije uključena rodna dimenzija

☐	Nemamo nikakvu vrstu podrške za smanjenje troškova energije
☐	Ostalo (molimo navedite)
15. Ukoliko implementirate mjere, koje prepreke ste uočili kod žena prilikom korištenja tih mjera?	
☐	Nisu vlasnice nekretnine.
☐	Nemaju informacije o mogućnostima za podršku.
☐	Nemaju znanja i vještine da apliciraju za program.
☐	Prekomplikovana im je procedura za apliciranje.
☐	Ne implementiramo mjere.
☐	Ne znam.
☐	Ostalo (molimo navedite)
16. Kako ocjenjujete efikasnost postojećih mjera i programa generalno?	

Sekcija D: Saradnja i koordinacija

17. Sa kim Vaša JLS sarađuje u implementaciji programa (OCD, međunarodne organizacije, privatni sektor)?

18. Postoji li koordinacija između sektora unutar JLS (energetika, socijalna zaštita, rodna ravnopravnost)?

19. Kako ocjenjujete saradnju Vaše JLS sa organizacijama civilnog društva (OCD) po ovom pitanju?

☐	Ne postoji saradnja
☐	Nizak nivo saradnje
☐	Osrednji nivo saradnje
☐	Značajna saradnja
☐	Izuzetna saradnja
☐	Ostalo (molimo navedite)

20. Koje prepreke otežavaju tu saradnju?

☐	Nedostatak povjerenja i komunikacije – Oba aktera često imaju različite percepcije i međusobno nepovjerenje, što otežava dijalog i saradnju.
☐	Nedostatak institucionalnih mehanizama – Ne postoje jasni protokoli, radna tijela ili formalizirani kanali saradnje između OCD i JLS.
☐	Ograničeni kapaciteti OCD – Manjak stručnog kadra, znanja ili resursa u OCD otežava praćenje i učestvovanje u lokalnim procesima planiranja i donošenja odluka.
☐	Ograničeni kapaciteti JLS – Lokalne uprave često nemaju dovoljno osoblja, stručnosti ili vremena za redovnu komunikaciju i uključivanje OCD.
☐	Politički utjecaji – Saradnja se ponekad vezuje za političke interese, što otežava partnerski odnos i uključivost.
☐	Nedovoljno razumijevanje uloge OCD – JLS nerijetko OCD vide samo kao kritičare ili korisnike grantova, a ne kao ravnopravne partnere u razvoju zajednice.
☐	Ostalo (molimo navedite)

21. Šta bi moglo unaprijediti navedenu saradnju?

Sekcija E: Resursi i kapaciteti

22. Kako procjenjujete kapacitete Vaše JLS (ljudske resurse, budžet, znanja) u suočavanju sa ovim problemom?

23. Da li posjedujete dovoljno podataka za praćenje i evaluaciju mjera?

Sekcija F: Preporuke

24. Koja bi hitna, a koja dugoročna mjera u oblasti energetske siromaštva najviše pomogla ženama u Vašoj zajednici?

Hitna:

Dugoročna:

25. Šta očekujete od viših nivoa vlasti (kantonalni, entitetski, državni) u smislu podrške?

26. Komentari, sugestije, preporuke

Napomena: Pitajte ispitanika da kaže ukoliko je nešto zaboravljeno i zahvalite se još jednom na odvojenom vremenu.

INTERVJU SA INSTITUCIJAMA

Sekcija A: Podaci o ispitaniku

1. Ime i prezime	
2. Institucija	
3. Funkcija	
4. Lokacija	
5. Broj telefona	
6. E-mail	

Sekcija B: Stanje

7. U kojoj mjeri Vaša institucija prepoznaje energetska siromaštvo žena kao prioritet?

--	--

8. Da li posjedujete podatke (statističke, administrativne) koji prate ovaj problem po spolu?

☐	Da
☐	Ne
☐	Ostalo (molimo navedite)

9. Koje kategorije žena su, po Vašem mišljenju, najviše pogođene ovim problemom (npr. samohrane majke, starije žene, žene s invaliditetom, Romkinje ili druge)?

--	--

Sekcija C: Postojeće mjere i programi

10. Da li imate važeći strateški dokument koji tretira pitanje energetske siromaštva? Ako je odgovor „da“, navedite koji je to dokument.

11. Koje mjere i subvencije Vaša institucija provodi za smanjenje troškova energije domaćinstava?

☐	Subvencije za energente (pokriće troškove el. energije, nabavka uglja, drva i dr.)
☐	Subvencije za energetske efikasnost (izolacija, prozori)
☐	Subvencionirani energetske uređaji/aparati
☐	Nemamo nikakvu vrstu podrške za smanjenje troškova energije
☐	Ostalo (molimo navedite)

12. Koliko su te mjere dostupne ženama, posebno marginalizovanim grupama, odnosno koliko uključuju rodnu dimenziju?

☐	Dodatni bodovi daju se ukoliko je aplikant žena.
☐	Nije uključena rodna dimenzija.
☐	Nemamo nikakvu vrstu podrške za smanjenje troškova energije.
☐	Ostalo (molimo navedite)

13. Ukoliko implementirate mjere, koje prepreke ste uočili kod žena prilikom korištenja tih mjera?

☐	Nisu vlasnice nekretnine.
☐	Nemaju informacije o mogućnostima za podršku.
☐	Nemaju znanja i vještine da apliciraju za program.
☐	Prekomplikovana im je procedura za apliciranje.
☐	Ne implementiramo mjere.
☐	Ne znam.
☐	Ostalo (molimo navedite)

14. Kako ocjenjujete efikasnost postojećih mjera i programa generalno?

Sekcija D: Saradnja i koordinacija

15. Sa kim Vaša institucija sarađuje u implementaciji programa (JLS, OCD, međunarodne organizacije, privatni sektor)?

16. Postoji li koordinacija između sektora (energetika, socijalna zaštita, rodna ravnopravnost) unutar i izvan institucije?

Napomena: prefomulisati pitanje u skladu sa institucijom (ako se radi o ministarstvu, pitati vezano za saradnju između nadležnih resornih ministarstava)

17. Koje prepreke otežavaju saradnju između različitih nivoa vlasti?

18. Kako ocjenjujete saradnju Vaše institucije sa organizacijama civilnog društva po ovom pitanju?

☐	Ne postoji saradnja
☐	Nizak nivo saradnje
☐	Osrednji nivo saradnje
☐	Značajna saradnja
☐	Izuzetna saradnja
☐	Ostalo (molimo navedite)

19. Koje prepreke otežavaju tu saradnju?

☐	Nedostatak povjerenja i komunikacije – Oba aktera često imaju različite percepcije i međusobno nepovjerenje, što otežava dijalog i saradnju.
☐	Nedostatak institucionalnih mehanizama – Ne postoje jasni protokoli, radna tijela ili formalizirani kanali saradnje između institucija i JLS.
☐	Ograničeni kapaciteti OCD – Manjak stručnog kadra, znanja ili resursa u OCD otežava praćenje i učestvovanje u procesima planiranja i donošenja odluka na višim nivoima vlasti.
☐	Ograničeni kapaciteti institucija – Vladine institucije često nemaju dovoljno osoblja, stručnosti ili vremena za redovnu komunikaciju i uključivanje OCD.
☐	Politički utjecaji – Saradnja se ponekad vezuje za političke interese, što otežava partnerski odnos i uključivost.
	Nedovoljno razumijevanje uloge OCD – Vladine institucije nerijetko OCD vide samo kao kritičare ili korisnike grantova, a ne kao ravnopravne partnere u razvoju.
☐	Ostalo (molimo navedite)

20. Šta bi moglo unaprijediti navedenu saradnju?

Sekcija F: Preporuke

21. Koje mjere smatrate najefikasnijima za smanjenje energetske siromaštva među ženama u BiH?

22. Koje reformske korake bi trebalo poduzeti u narednih 5 godina?

23. Šta bi Vaša institucija mogla unaprijediti u svojoj praksi kako bi žene lakše došle do podrške?

24. Koje preporuke biste uputili međunarodnim donatorima i projektima poput BHGT (Bosnia and Herzegovina Green Team)?

25. Komentari, sugestije, preporuke

Napomena: Pitajte ispitanika da kaže ukoliko je nešto zaboravljeno i zahvalite se još jednom na odvojenom vremenu.

Prilog 3. Vodič za fokus grupe

PROCJENA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BIH VODIČ ZA SPROVEDBU FOKUS GRUPA

Upute za facilitatora

Fokus grupe su kvalitativni istraživački instrument koji omogućava prikupljanje iskustava žena pogođenih energetskim siromaštvom, ali i percepcija OCD i institucija. Njihova uloga je da omoguće dublje razumijevanje rodno specifičnih, zdravstveno-socijalnih i indikatora ranjivosti, kao i formulaciju preporuka za javne politike. Ovaj instrument dopunjava kvantitativne podatke iz upitnika i informacije iz polustrukturiranih intervjua, čime se postiže triangulacija i validnost nalaza. Fokus grupe istovremeno služe i kao platforma za dijalog između zajednice i vlasti.

Fokus grupa treba biti organizovana u mirnom i ugodnom prostoru, uz unaprijed pripremljene materijale i kratak uvod o svrsi i načinu rada.

Facilitator mora obezbijediti sigurno i inkluzivno okruženje u kojem sve učesnice imaju jednak glas. Žene trebaju govoriti prve, dok OCD i vlast uključujemo tek nakon njihovih izlaganja. Važno je spriječiti dominaciju pojedinaca i omogućiti ravnotežu. Preporučuje se audio snimanje (uz saglasnost) i detaljan zapisnik. Moderator mora biti posebno osjetljiv na emotivne reakcije učesnica i spreman pružiti podršku, bez forsiranja odgovora. Nakon završetka, facilitator zahvaljuje učesnicama, omogućava im naknadne komentare ukoliko žele, i odmah sastavlja kratak rezime ključnih poruka i opažanja.

Pripremiti listu učesnika za fokus grupu, najpoželjnije je stolice postaviti u U oblik i pripremiti tekst saglasnosti za audio snimanje fokus grupe.

Struktura fokus grupe

Trajanje: 75–90 minuta.

Preporučuje se grupa od 8 do 10 učesnika.

- 1) Uvod (10 minuta): Predstavljanje svrhe, objašnjenje pravila (povjerljivost, jednakost glasova i saglasnost za zapisivanje/snimanje)
- 2) Otvaranje (10–15 minuta): Predstavljanje učesnika
- 3) Diskusija (40–50 minuta): Grupisanje tema (troškovi, zdravlje, stambeni uslovi, subvencije, rodne uloge)
(Prvo govore žene, potom OCD, a zatim vlast, prema pitanjima prezentiranim ispod.)
- 4) Formulisanje preporuka (15–20 minuta): Svaka učesnica predlaže mjeru. Mjere se grupno rangiraju putem glasanja ili bodovanja.
- 5) Zatvaranje (5–10 minuta): Sumiranje glavnih nalaza i završne poruke učesnica

Uvod za facilitatora

Poštovana/i,

hvala što ste pristali na ovaj razgovor. Fokus grupa je dio procesa izrade Studije uticaja energetskog siromaštva na žene u Bosni i Hercegovini, koja se izrađuje u okviru projekta „BH Green Triangle - BH Zeleni Trokut“ finansiranog od strane Evropske komisije. Cilj istraživanja je bolje razumijevanje uticaja troškova energije, dostupnosti resursa i rodne nejednakosti na život žena, a cilj fokus grupe je produbiti analizu kroz Vaša iskustva, opažanja i preporuke.

Razgovor je povjerljiv, odgovori će se koristiti isključivo za potrebe istraživanja, a učesnici se neće imenovati. Samo će se navesti u prilogu na listi učesnika fokus grupe, ali pojedinačni odgovori neće biti lično vezani za osobu/pojedinca. Fokus grupa traje do 90 minuta. Molimo Vas da odgovarate slobodno, a primjeri iz prakse su posebno dragocjeni. Također, molimo za Vašu saglasnost za snimanje fokus grupe kako bismo bili efikasniji u analizi odgovora.

UVODNO UPOZNAVANJE

Molim svaku od vas da se ukratko predstavi (ime ili samo inicijale, ako želi), kaže iz koje zajednice i koje organizacije ili institucije dolazi i da u jednoj rečenici opiše šta za nju znači trošak energije u domaćinstvu.

Napomena za facilitatora: Ovo je zagrijavanje. Cilj je stvoriti osjećaj sigurnosti i otvorenosti. Ohrabriti sve učesnice da se predstave.

GLAVNA PITANJA

- „Kako visoki troškovi energije i grijanja utiču na vaš svakodnevni život i život vaše porodice?“
- „Možete li podijeliti konkretne situacije u kojima niste mogli platiti račune za energiju ili ste morali smanjiti potrošnju?“
- „Da li ste ikada morali odustati od neke osnovne potrebe (lijekovi, školske potrebe djece, hrana) zbog plaćanja računa za energiju?“
- „Kako se osjećate kada računi za energiju dolaze u zimskom periodu?“

⇒ **Uputstvo facilitatoru: Tražiti što više ličnih priča i primjera. Ohrabriti učesnice da govore o emocijama, ne samo o brojevima.**

- „Koje energente koristite za grijanje i kuhanje i koliko su oni dostupni, pouzdani i sigurni?“
- „Koliko ste zadovoljni uslovima stanovanja (izolacija, prozori, vlaga) i na koji način to utiče na toplotu u vašem domu?“
- „Da li korištenje određenog energenta (drvo, ugalj, plin, struja) utiče na zdravlje vas ili vaše porodice?“

- ⇒ **Uputstvo facilitatoru: Postavljati dodatna pitanja vezana uz zdravlje, sigurnost i osjećaj ugodnosti.**
- „Da li ste čule ili koristile subvencije, grantove ili druge programe za pomoć u troškovima energije?“
 - „Ako jeste pokušale da aplicirate – kako je izgledalo to iskustvo?“
 - „Šta je bilo najteže ženama u postupku (prikupljanje papira, vlasništvo nad stanom/kućom, nedostatak informacija)?“
 - „Da li mislite da žene imaju jednako pravo na korištenje tih programa kao i muškarci?“
- ⇒ **Uputstvo facilitatoru: Pitati posebno marginalizovane učesnice (npr. Romkinje) o iskustvu diskriminacije.**
- „Ko u vašem domaćinstvu donosi odluke o tome koje energente ćete koristiti i da li ćete ulagati u poboljšanje kuće (npr. izolacija, novi prozori)?“
- ⇒ **Uputstvo facilitatoru: Naglasiti da ovdje nije cilj kritikovati porodicu, nego razumjeti uloge i odgovornosti.**
- „Da li u vašoj porodici postoje zdravstveni problemi (npr. respiratorne bolesti) za koje mislite da su povezani sa lošim grijanjem ili vlagom?“
 - „Da li vas visoki troškovi energije ili loši uslovi grijanja sprečavaju da učestvujete u društvenim aktivnostima (druženja, posjete, putovanja)?“
- ⇒ **Uputstvo facilitatoru: Ohrabriti učesnice da govore i o osjećajima – npr. sram, izolacija, stres.**
- „Šta bi vam najviše pomoglo da smanjite troškove energije ili poboljšate uslove života?“
 - „Ako biste imali priliku da se obratite lokalnim vlastima ili organizacijama civilnog društva, šta biste im poručile?“
 - „Znate li za neke primjere uspješne saradnje lokalnih vlasti i OCD po pitanju energetske siromaštva?“
 - „Šta biste željele da se promijeni u narednih pet godina kada je riječ o energiji i položaju žena u vašoj zajednici?“
- ⇒ **Uputstvo facilitatoru: Zapisivati što preciznije formuliране prijedloge jer će se oni koristiti u preporukama za javne politike.**

ZAKLJUČAK

- ⇒ **Zahvaliti učesnicama na vremenu i iskrenosti.**
- ⇒ **Podsjetiti ih na to da će rezultati studije biti korišteni za kreiranje preporuka koje mogu poboljšati položaj žena pogođenih energetske siromaštvom.**
- ⇒ **Ostaviti mogućnost da se naknadno uključe sa dodatnim komentarima (kontakt osoba).**

AKCIJA BIH CIVILNOG DRUŠTVA I LOKALNIH VLASTI ZA ZELENU TRANZICIJU

STUDIJA UTICAJA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA NA ŽENE U BOSNI I HERCEGOVINI

Studija je sastavni dio projekta BH Green Triangle – BiH Zeleni trokut – akcija BiH civilnog društva i lokalnih vlasti za zelenu tranziciju. Projekat BH Green Triangle finansira Evropska unija, a realizuje Centar za razvoj i podršku iz Tuzle, u partnerstvu sa Udruženjem LINK Poduzetnički centar iz Mostara i Udruženjem LIR Evolucija iz Banja Luke, i dio je programa Podrške Evropske unije postojećim i novoosnovanim mrežama organizacija civilnog društva te podrške mrežama OCD i saradnji u oblasti životne sredine i klimatskih promjena.